

cultuur in context

Erfgoeddata in nieuwe samenhang

Reinwardt Academie
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

inhoud

Inleiding	
1. Erfgoeddata in nieuwe samenhang	09
Interview met Daan Hertogs	21
Over dromen en de weerbaarheid van de praktijk	
2. Digitale ontsluiting van erfgoedinformatie: basis van denken en doen voor de erfgoedprofessional	31
Interview met Karel Dibbets	43
Over de zoektocht naar ontbrekende kennis	
3. Virtuele collectie 'openbare gemakkelijkheden'	55
Interview Hans van Keulen	65
Over generalisten en het verlies van specialisten	
4. Visualiseren van context	75
Tot slot	85
Over de deelnemers	89
Over de auteurs	95
Competenties	98

inleiding

Het voor u liggende boekje is de neerslag van een project waar de Reinwardt Academie met een aantal partners uit het erfgoedveld bij betrokken is geweest. Samen met een groep van musea, archieven en universiteiten werd onderzocht in hoeverre er een discipline-overstijgende digitale infrastructuur mogelijk is ter verbetering van de toegang tot digitaal cultureel erfgoed. Het project *Cultuur in Context* werd mogelijk door subsidie van de Stichting Innovatie Alliantie in het kader van de RAAK-regeling (Regionale Aandacht en Actie voor Kenniscirculatie).

Uitgangspunt van het project was de gedachte dat door het verbinden van de informatie die besloten ligt in de collecties van erfgoedinstellingen een completer en rijker beeld ontstaat: *Cultuur in Context*. Karel Dibbets verwoordt dat treffend in het interview in deze publicatie: “De film die in de archieven ligt, is de helft van de voorstelling.” De inbedding van culturele objecten in hun context(en) biedt de mogelijkheid tot nieuwe combinaties van kennis. Recente ontwikkelingen rond het internet hebben de verwachting doen ontstaan dat de grenzen tussen instellingen zullen verdwijnen en dat optimale contextualisering van de kennis van het verleden binnen handbereik is. Het project komt voort uit de constatering dat de praktijk weerbarstig is. Het project paste goed binnen de opdracht van het lectoraat Cultureel erfgoed. Vanuit de constatering dat er binnen het erfgoedveld sprake is van een sterke tendens tot samenwerking wil het lectoraat zich bezighouden met het uitwerken van een integrale en geïntegreerde theoretische basis betreffende erfgoed, enerzijds ter ondersteuning van de omgevingsgerichtheid van erfgoedinstellingen en anderzijds ter begeleiding van de ontwikkeling van de Reinwardt Academie naar een brede erfgoedopleiding.

De doelstelling van de Reinwardt Academie is ambitieus. Wij willen ons enerzijds richten op professionals in het erfgoedveld, en dan niet alleen zij die belast zijn met de uitvoering van digitale projecten, maar ook zij die een beleidsverantwoordelijkheid hebben. Aan de andere kant willen wij ons ook richten op studenten. Zij zijn immers degenen die straks als jonge professionals een rol zullen spelen bij de verdere ontwikkeling van de ideeën die in het project aan de orde zijn gekomen. Om verschillende doelgroepen aan te spreken hebben we gekozen voor een gevarieerde opzet: theoretische artikelen van de werkpakketleiders worden afgewisseld met interviews met enkele sleutelfiguren binnen het project.

Het is wellicht goed om vooraf nog enkele aanvullende opmerkingen te maken over het kader. In het boekje wordt de term ‘erfgoed’ frequent gebruikt. Binnen de Reinwardt Academie wordt onder (cultureel) erfgoed alles verstaan waaraan mensen duurzame betekenissen geven die afwijken van de oorspronkelijke functie. In deze definitie is erfgoed dus niet een attribuut van een object, maar een betekenis die door mensen aan een object wordt toegekend. In deze definitie kan alles erfgoed zijn, kan een object de drager zijn van ontelbare betekenissen, kan een object erfgoed zijn voor de een en niet voor de ander, kan een object behoren tot het erfgoed van verschillende groepen tegelijk, kan een object voor de één een andere betekenis hebben dan voor de ander. Dikwijls worden die betekenissen toegekend aan driedimensionale voorwerpen, maar er is ook landschappelijk erfgoed, mobiel erfgoed, immaterieel erfgoed, digitaal erfgoed, enz. Om het project hanteerbaar te maken is gekozen voor één thema, namelijk ‘openbare vermakelijkheden’. Binnen dit thema is niet gespecificeerd naar type van document.

Kennis die nodig is om erfgoed te ontsluiten bestaat in essentie uit kennis van betekenis en betekenistoekenning (domeinkennis) en kennis over de vastlegging daarvan (informatiekundige kennis).

In het erfgoeddomein verwijst het begrip ‘toegankelijkheid’ niet naar de objecten zelf maar naar gegevens, informatie en kennis over die objecten, naar betekenissen die aan objecten zijn toegekend en naar verhalen die met objecten worden verteld. Toegankelijkheid verwijst naar informatie. Op grond hiervan kan toegankelijkheid van erfgoed worden omschreven als de geschiktheid van een informatiesysteem om een gebruiker met bepaalde competenties op een effectieve manier erfgoed te laten interpreteren binnen de beperkingen die de omgeving van dat informatiesysteem aan die interpretatie stelt. Toegankelijkheid is dan een resultante van verschillende variabelen: de gebruiker en diens competenties, het informatiesysteem en de maatschappelijke omgeving. De erfgoedprofessional houdt zich in deze begripsomschrijving schuil in het informatiesysteem, waar hij deel van uitmaakt.

Toegankelijkheid kan met behulp van deze begripsomschrijving worden gedefinieerd in termen van de kwaliteit van het informatiesysteem, waaronder de kwaliteit van de vastgelegde gegevens, de kennis in het hoofd van de erfgoedprofessional, de kwaliteit van de raadpleger en de door de maatschappelijke omgeving gestelde beperkingen, alles in hun onderlinge verband.

Toegankelijkheid is in deze begripsomschrijving relatief en variabel. Er hoeft maar één factor te veranderen (de gebruiker, het object, de erfgoedprofessional) en de mate van toegankelijkheid verandert. De tijd doet voortdurend afbreuk aan de toegankelijkheid en doet elke toegankelijkheid uiteindelijk teniet. Toegankelijkheid is in deze benadering niet alleen raadpleegbaarheid, maar ook vrije interpreeteerbaarheid.

Naast het feit dat gebruikers behoefte hebben aan rijke en contextuele erfgoedinformatie, is er steeds vaker de roep van gebruikers om zelf informatie te kunnen toevoegen aan de door erfgoedinstellingen beschikbaar gestelde informatie. Dat kan gaan om meer inhoudelijke informatie over een object, maar ook over betekenis van objecten of collecties voor de gebruiker of een culturele groep. Tevens leidt onderzoek door wetenschappers tot een verdere uitbouw van kennis over en betekenis van objecten en collecties. Dat betekent dat de moderne erfgoedprofessional niet meer de enige deskundige autoriteit is en niet meer de enige die informatie kan verstrekken.

Binnen het project is bewust gekozen voor wetenschappelijke onderzoekers als gebruikersgroep. Dat betekent geen uitsluiting van andere gebruikersgroepen. Overigens zij opgemerkt dat het verschil tussen *onderzoeker* en *bezoeker* slechts gradueel is. In feite zijn alle gebruikers op zoek naar informatie die relevant is.

Bij het project waren veel personen betrokken. In het hiernavolgende hoofdstuk noemt Nancy van Asseldonk de deelnemende instellingen met name. Achter in het boekje is een complete lijst van namen opgenomen. Parallel aan het project, en in samenhang ermee, hebben studenten van zowel het bachelor- als het masterprogramma van de Reinwardt Academie deelaspecten nader uitgewerkt. De masterstudenten van de cursus 2007-2008 hebben onderzocht op welke wijze erfgoedinstellingen zich gezamenlijk op het internet presenteren. In het kader van zijn bacheloreindexamen onderzocht Lukas Meier de contextuele informatie en de ontsluiting daarvan van de deelcollectie historische interieurs van het Amsterdams Historisch Museum. Marleen Bogaers deed een eindexamenonderzoek naar de specifieke eisen die aan het ma-

nagement van erfgoedinstellingen gesteld moeten worden om tegemoet te komen aan een nieuwe visie op toegankelijkheid. Aan deze onderzoeken zal langs andere weg bekendheid worden gegeven.

Tot slot wil ik graag enkele deelnemers van het project apart noemen. Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar Nancy van Asseldonk die als project-coördinator veel werk heeft verzet. Harry van Vliet dank ik voor de belangrijke bijdrage die hij zowel aan het begin (bij het schrijven van het projectvoorstel) als aan het einde (bij het redigeren van het boekje) leverde. Daarnaast was hij samen met Renze Brandsma en Gerdie Borghuis werkpakketleider. Ik dank alle drie de werkpakketleiders voor hun inzet en uiteindelijk voor hun bijdrage aan het eindverslag. Mijn dank gaat ook uit naar Karel Dibbets, die een belangrijke rol speelde bij de totstandkoming van het project. Eigenlijk is het initiatief van hem. Ik dank uiteraard verder ook alle andere deelnemers van het project voor het waardevolle werk dat zij hebben verricht. Enkele mensen hebben meer op de achtergrond een belangrijke rol gespeeld. Theo Thomassen, directeur van de Reinwardt Academie, dank ik voor zijn steun en voor de inhoudelijke input. Tim Lechner, hoofd Bedrijfsvoering van de academie, en Gerrie Cligge dank ik voor hun inzet bij de afhandeling van de financiële aspecten. Het boekje dat voor u ligt is het product van de succesvolle en inspirerende samenwerking van allen.

Peter van Mensch
lector Cultureel erfgoed
programmamanager Cultuur in Context

1. erfgoeddata in nieuwe samenhang

Nancy van Asseldonk

Het project *Cultuur in Context* koppelt databestanden van een aantal erfgoedinstellingen en wetenschappelijke instituten aan elkaar. De data krijgen hierdoor een nieuwe context en zijn in samenhang te doorzoeken. Maar welke kennis en tools zijn daarvoor vereist en hoe kan de nieuwe verzameling gegevens inzichtelijk gepresenteerd worden? Is het mogelijk een gemeenschappelijke visie te ontwikkelen op cultureel erfgoed en de ontsluiting daarvan? *Cultuur in Context* is een samenwerking tussen verschillende erfgoedinstellingen en twee hogescholen. Het project is inmiddels afgerond. De samenwerking heeft een aantal tools opgeleverd en was een waardevolle eerste kennismaking. Maar de vraag is of het voldoende is voor een gemeenschappelijke visie, een van de ambities van *Cultuur in Context*. Dit hoofdstuk beschrijft de aanleiding, de ambities en producten van het project en tot slot de lessen die het project heeft opgeleverd.¹

de aanleiding

Musea, bibliotheken en archieven werken om verschillende (historische) redenen nog weinig samen. Digitalisering heeft de prettige eigenschap dat het collecties toegankelijk maakt, onafhankelijk van tijd en plaats. De overheid ondersteunt het veld wel met subsidieregelingen voor digitalisering – waarbij standaardisatie en kwaliteitsverhoging voorwaarde zijn – maar digitalisering wordt vaak allereerst ingezet als conserverende activiteit, waarna beschrijving en afbeelding beschikbaar komen. Dit gebeurt per instelling, of zelfs per collectie. Al kan de onderzoeker nu thuisblijven, hij moet nog steeds naar verschillende ‘digitale’ locaties en kan niet meerdere collecties gelijktijdig doorzoeken. De beschikbaarheid van al die digitale data brengt de belofte met

¹ Dit hoofdstuk is een bewerking van het eerder verschenen artikel ‘Cultuur in Context. Erfgoeddata in nieuwe samenhang’, *Informatie Professional* 11 (2008), p. 24-27.

zich mee dat de gebruiker relaties kan leggen en zo nieuwe inzichten kan formuleren. De gebruiker wil de informatie geïntegreerd kunnen doorzoeken, maar de instellingen denken en opereren nog te veel vanuit de eigen collectiegegevens.

De huidige situatie is het resultaat van een lange traditie. Eind negentiende, begin twintigste eeuw begon een proces van standaardisering en professionalisering in de afzonderlijke erfgoedsectoren. Het resultaat was een verkokerd erfgoedveld, van oudsher verdeeld in musea, archieven, bibliotheken, monumentenzorg, archeologisch bodemarchief, natuurbehoud en planten- en dierentuinen; met per sector afzonderlijke verenigingen, tijdschriften, opleidingen, handboeken, methodieken, et cetera. Techniek maakt het mogelijk kennis te delen, gegevens te koppelen en de gebruiker beter van dienst te zijn. De afgelopen jaren laten dan ook verschillende vormen van samenwerking zien tussen instellingen en sectoren, gestimuleerd door de politiek en maatschappelijke ontwikkelingen. Kennis opgebouwd in de afzonderlijke sectoren wordt onderling gedeeld, erfgoedkoepels werken samen of fuseren en de inbreng van de gebruiker wordt onder invloed van Web 2.0 mondjesmaat toegelaten. De scheidslijnen tussen de erfgoedsectoren onderling, maar ook tussen traditionele erfgoedinstellingen en andere sectoren – bijvoorbeeld de vrijetijdsindustrie – vervagen. En de invloed van ‘niet-erfgoedsspecialisten’ buiten de erfgoedinstellingen, in het bezit van erfgoed of kennis over erfgoed, neemt toe.

Het opheffen van de verkokering vraagt om aanpassing en dat kost tijd. Een vraag is of – ondanks de politieke wens tot samenwerking – de verkokering niet gelijktijdig in stand gehouden wordt door het huidige cultuurbeleid. Erfgoedinstellingen worden immers voornamelijk afgerekend op hun uniciteit. Samenwerking wordt nauwelijks commercieel beloond en zou ten koste gaan van de eigen identiteit. Instellingen willen uiteindelijk toch zo veel mogelijk gebruikers naar zichzelf toe lokken, zowel fysiek als digitaal. Uitwisseling en integratie van gegevens is een moeizaam en langdurig proces, waarbij technische, semantische én organisatorische aspecten een rol spelen.

het project

Dit was de aanleiding voor het project *Cultuur in Context*. Twee jaar geleden klopte Karel Dibbets, universitair docent Mediastudies aan de Universiteit van Amsterdam, aan bij Peter van Mensch, lector Cultureel erfgoed aan de Reinwardt Academie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten. Dibbets was initiatiefnemer en projectleider van CinemaContext, een database met gegevens over de geschiedenis van de Nederlandse filmcultuur. Samen met Harry van Vliet en Henk Gras had hij het plan opgesteld om meerdere databestanden aan elkaar te koppelen.² Dibbets kwam met het voorstel om zijn onderzoeksdata te koppelen aan de gegevens die aanwezig zijn bij diverse erfgoedinstellingen, om verder onderzoek mogelijk te maken. Tegelijkertijd worden de objecten uit die collecties zo ingebed in een rijkere context.

² Het idee is beschreven in een paper getiteld 'Cultuur in Context. Contextualiseren van culturele gebeurtenissen', gepresenteerd op het congres 'The Glow in their eyes', Ghent (14-16 december 2007) en als hoofdstuk 'Gone for Good' opgenomen in *Bright Lights, Blind Spots* (2008), Harry van Vliet.

Henk Gras

Uiteindelijk zijn elf instellingen bereid gevonden mee te doen aan het programma *Cultuur in Context*:³

- *Reinwardt Academie*, faculteit Cultureel erfgoed aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, penvoerder van het project;
- Mediastudies van de *Universiteit van Amsterdam*, eigenaar van de database Cinema Context;
- Onderzoeksinstituut Geschiedenis en Cultuur van de *Universiteit Utrecht*, in het bezit van een aantal waardevolle databases op het gebied van schouwburgbezoek;
- *Theaterinstituut Nederland*, in het bezit van gegevens over meer dan 65.000 voorstellingen met foto's, video- en audiomateriaal, interviews, recensies et cetera;
- *Gemeentearchief Rotterdam* en *Stadsarchief Breda*, waar zich meerdere bestanden bevinden die betrekking hebben op openbaar vermaak; zo zijn in de archieven dossiers aanwezig over het toezicht op toneel- en bioscoopvoorstellingen en persoonsgegevens van bioscoophouders; in lokale kranten advertenties, recensies en artikelen over de voor- en najaarskermis, bioscoopprogramma's, toneelvoorstellingen et cetera; verder zijn er bijvoorbeeld nog afzonderlijke archiefbestanden van toneel- en uitkoopverenigingen, verzamelingen schouwburgaffiches, regieboekjes, et cetera.;
- Digitaal Productie Centrum van de *Universiteitsbibliotheek Amsterdam*, eerder verantwoordelijk voor de bouw en beheer van de CinemaContext-database, in *Cultuur in Context* verantwoordelijk voor de koppeling van de data en de bouw van een virtuele collectie;
- *Hogeschool Utrecht*, verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de demonstrator;
- *Telematica Instituut*, onder andere partner in CATCH, bracht haar kennis en ervaring met het koppelen van databestanden in;
- *Erfgoed Nederland* en de *Archiefschool Amsterdam* waren als deskundige bij het project betrokken, met name in de discussie over de noodzakelijke competenties van de toekomstige erfgoedprofessional.

In het project ging het enerzijds om het daadwerkelijk integreren van gegevens uit de informatiesystemen van verschillende erfgoedinstellingen in één virtuele collectie. Aanvullend werden een ontologie en een demonstrator ontwikkeld. Anderzijds stond de uitwisseling van kennis tussen verschillende disciplines in het erfgoedveld centraal. Wat is nodig om te komen tot integratie van gegevens van verschillende instellingen? Welke competenties heeft een erfgoedprofessional nodig? Ofwel: hoe zorgen we ervoor dat medewerkers beter uitgerust zijn voor de verdere ontwikkeling van de (digitale) kennisinfrastructuur?

³. Op pagina xx vindt u een volledig overzicht van de deelnemers en hun bijdrage aan Cultuur in Context

Studenten Hogeschool Utrecht

Symposiumdeelnemers

Deze vragen resulteerden in drie ambities:

- het verder professionaliseren van medewerkers in culturele instellingen;
- het ontwikkelen van een gemeenschappelijke visie op cultureel erfgoed en de ont-sluiting daarvan;
- het versterken van de digitale infrastructuur van cultureel erfgoed door grenzen van instituten, collecties en informatiesystemen te overstijgen.

Deze ambities zijn vertaald in een drietal producten: een kenniskaart, een virtuele col-lectie (inclusief een ontologie) en een demonstrator.

kenniskaart

Professionalisering van medewerkers in culturele instellingen begint bij de opleiding tot erfgoed specialist. De Reinwardt Academie, hbo-opleiding voor Cultureel erfgoed, is een aantal jaren geleden een nieuwe weg ingeslagen om beter aan te sluiten bij de vraag uit de beroepspraktijk. Er is een toenemende vraag naar breed georiënteerde professionals, die de grenzen tussen de klassieke erfgoedsectoren kunnen overbrug-gen. De Reinwardt Academie ziet het managen van erfgoed informatie als een van de kerntaken van de nieuwe erfgoed professional. De oprichting van het lectoraat Cultureel erfgoed in 2006, de verbreding van het curriculum in de afgelopen jaren en de naamswijziging van Museologie in Cultureel erfgoed geven inhoud en vorm aan deze koerswijziging.

De Reinwardt Academie was verantwoordelijk voor de ontwikkeling van een kennis-kaart. Welke competenties zijn noodzakelijk voor de toekomstige erfgoed professional? De Reinwardt Academie heeft hiervoor discussiebijeenkomsten met vertegenwoordi-gers uit het veld georganiseerd. De resultaten zijn meegenomen bij de herformulering van de kerntaken, die de basis vormen voor de ontwikkeling van het onderwijs. Op dit moment werkt de Reinwardt Academie aan de aanpassing van haar curriculum. Hoofdstuk 2 gaat hier verder op in.

virtuele collectie ‘openbare gemakkelijkheden’

Het tweede product was de feitelijke koppeling van gegevens uit verschillende da-taverzamelingen. Hierbij is gekozen voor het thema ‘openbare gemakkelijkheden’ als overkoepelende term voor theater voorstellingen en film vertoningen op lokaal niveau. Denk hierbij ook aan bijvoorbeeld kermissen, waar vroeger films werden vertoond of theaterstukken werden opgevoerd.

Hebben we het over cultureel erfgoed, dan denken we vaak aan objecten. Maar in welke culturele en sociaaleconomische context speelden deze objecten een rol? Wat weten we van de periode waarin een object werd gemaakt en gebruikt? In veel geval-len beschikken we niet eens over objecten aan de hand waarvan we onze geschiede-nis kunnen vertellen, zoals in het geval van theater voorstellingen. De gebeurtenis is verleden tijd, de voorstelling, de theaterbezoekers en de acteurs kunnen we niet opslaan. Wat we wel hebben, zijn de gegevens óver theater voorstellingen, zoals het aantal bezoekers per voorstelling, het aantal voorstellingen per jaar en het aantal

opvoeringen van een theaterstuk. Of we bewaren gerelateerde objecten. Zo verzamelt het Theater Instituut affiches, foto’s, persberichten, recensies, geluidopnamen, filmop-namen, theaterkostuums en -decors.

Wat we bewaren is in feite de context. Deze contextuele informatie is te verrijken door relaties te leggen tussen verschillende bronnen. Dit kunnen verschillende erfgoed-bronnen zijn, maar ook geografische informatie of belastinggegevens. Hoe meer con-textuele data, hoe beter de onderzoeker in staat is de gebeurtenissen uit het verleden te reconstrueren.

Om de data uit verschillende bestanden te kunnen koppelen, werd een virtuele collectie gebouwd. Ter ondersteuning is hierbij een ontologie van ‘openbare gemakkelijkheden’ ontwikkeld, die zorgt voor de noodzakelijke semantische interoperabiliteit. Er moet immers overeenstemming zijn over de inhoud en betekenis van de gegevens uit de af-zonderlijke bestanden om in het nieuw te creëren bestand daadwerkelijk betekenisvolle verbanden te kunnen leggen. Dit deelproject was in handen van het Digitaal Productie-centrum van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam. In hoofdstuk 3 leest u meer over de ontologie en de koppeling van de verschillende databestanden.

demonstrator

De gekoppelde databestanden zijn door de Universiteitsbibliotheek Amsterdam via een eenvoudige interface toegankelijk gemaakt. Maar hoe kan de geïntegreerde toegang tot cultureel erfgoed eruit zien? Hoe kunnen de gekoppelde bestanden doorzocht en de zoekresultaten getoond worden? Zijn er andere nuttige, wenselijke of noodzakelijke functionaliteiten?

Een derde product was de ontwikkeling van een demonstrator, die verschillende mogelijkheden toont om de geïntegreerde en rijke gegevens te ontsluiten en presen-teren. Daarbij is het ordeningsprincipe van ‘wie, wat, waar en wanneer’ (die ook in de ontologie naar voren kwam) uiteindelijk leidend geweest. Verantwoordelijk voor het ontwerp van de demonstrator was de Hogeschool Utrecht, waar studenten van het Crossmedialab gewerkt hebben aan verschillende prototypen. De ontwerpen zijn gepresenteerd tijdens een symposium eind juni 2008. Meer over de demonstrator leest u in hoofdstuk 4.

de balans opgemaakt

Cultuur in Context heeft een kenniskaart, gekoppelde databestanden, een ontologie en een demonstrator opgeleverd. De Reinwardt Academie heeft nieuwe ideeën voor haar curriculum opgedaan, die per ingang van september 2009 doorgevoerd worden. Maar wat valt er nu te zeggen over de ambities die bij aanvang van het project gefor-muleerd zijn? Gedurende het project bleek het met name voor de archiefinstellingen moeilijk om de beloofde bijdrage te leveren. Uiteindelijk zijn er nauwelijks archiefge-gegevens opgenomen in de geïntegreerde database. Waar lag dat nu aan? Achterliggende gedachte bij aanvang van het project was de veronderstelling dat instel-lingen zich in een spagaat bevinden: geïntegreerde beschikbaarstelling van de collectie

zou ten koste gaan van de eigen identiteit. Dit stimuleert instellingen niet om samen te werken en gegevens uit te wisselen. Terugkijkend blijkt hiervan in *Cultuur in Context* geen sprake, integendeel. De deelnemers beseften terdege dat men niet aan gebruikerswensen kan voldoen zolang de ontsluiting van het cultureel erfgoed een zaak van individuele instellingen blijft. Het lag dus niet aan de bereidheid tot samenwerking.

Is het gebrek dan aan tijd? In de praktijk blijkt het inderdaad vaak moeilijk om tijd vrij te maken voor een innovatief project. De dagelijkse werkzaamheden vragen om aandacht, om niet te spreken van de achterstanden op het gebied van collectieontsluiting die nog weggewerkt moeten worden en het gegevensbeheer dat nog gestandaardiseerd dient te worden. Maar tijdgebrek is geen afdoende argument. Is het dan gebrek aan technische kennis? Achteraf wordt vaak gewezen naar de technische problemen: “onze ICT-kennis schoot tekort” of “we zijn nog niet zover”. Technische aspecten vormen zeker bij kleine en middelgrote instellingen een drempel om mee te (blijven) doen en verdienen de nodige aandacht. Binnen *Cultuur in Context* was veel aandacht voor dit aspect en de juiste deskundigheid was veelal aanwezig. Risico is wel dat de technisch deskundigen de kar trekken en de inhoudelijk deskundigen naar de achtergrond verdwijnen.

Toch is er naar mijn idee een andere verklaring voor het ontbreken van archiefgegevens in de geïntegreerde database. Hiervoor moeten we terug naar de historisch gegroeide verkoering: wat is het verschil in visie en werkwijze tussen musea en archieven?

cultuurverschillen

Musea behouden ons cultureel erfgoed en presenteren dit aan een gevarieerd publiek. Slechts een klein deel kan echter worden getoond; veel objecten liggen verborgen in de depots, alleen toegankelijk voor een enkeling - de beheerder, de conservator en soms een externe onderzoeker. De objecten die niet fysiek getoond worden, zijn niet toegankelijk voor een groot publiek. Ontsluiting was in het verleden (en nog steeds?) voornamelijk gericht op interne informatievoorziening: ten behoeve van beheer en (wetenschappelijk) onderzoek naar de collectie. Dit onderzoek is een van de taken van de conservator, naast het publiceren hierover en het maken van tentoonstellingen. Met andere woorden: de data zijn niet verzameld met het doel te publiceren, maar vormen de bron voor onderzoek. Daar komt nog bij dat over het algemeen slechts een klein deel van de collectie uitgebreid gedocumenteerd is, terwijl een groot deel (nog) niet of nauwelijks ontsloten is. Van musea verwachten dat gehele collecties online ontsloten worden, is niet reëel: óf er zijn onvoldoende gegevens, óf de gegevens zijn nauwelijks geschikt voor extern gebruik.⁴

⁴. Hierbij wordt voorbijgegaan aan de vraag wanneer en welke gegevens geschikt zijn voor extern gebruik. De erfgoed specialist ziet zichzelf als producent en aanbieder van betrouwbare, kwalitatief hoogstaande informatie. Web 2.0 draait de rollen om: de erfgoed specialist vraagt de gebruiker om informatie. Dit vereist een andere benadering van de erfgoed specialist, namelijk objecten en collecties beschikbaar stellen waar men weinig of niets van weet. Maar dit laat onverlet dat een minimale set aan gegevens noodzakelijk is om objecten überhaupt beschikbaar te kunnen stellen.

Presentatie Mohammed Bouissaghoulane (Universiteitsbibliotheek Amsterdam)

Discussie onder leiding van Daan Hertogs

Borrel

Archiefinstellingen beheren archieven en stellen deze beschikbaar voor verder onderzoek. De 'objecten' in een archiefinstelling zijn de archiefbestanden, die op verschillende niveaus ontsloten kunnen worden, van algemeen tot meer gedetailleerd. De meeste bestanden zijn slechts algemeen ontsloten. Dat is niet alleen omdat beperkte middelen nu eenmaal tot het maken van keuzes dwingen. Een archivaris maakt inventarissen met als doel archiefbestanden ter beschikking te stellen voor verder onderzoek. Een archivaris verricht zelf geen onderzoek en publiceert geen artikelen; dat is de taak van de onderzoeker.⁵ Archieven vormen inderdaad een rijke bron van informatie voor de onderzoeker, maar het is niet juist te verwachten dat de archiefinstellingen alle archiefbestanden tot op microniveau ontsluiten. De informatie die in de archieven besloten zit, moet de onderzoeker er zelf uit halen.

Het lijkt eenvoudig. Musea en archieven zijn kennisinstellingen met grote hoeveelheden objecten en data over deze objecten. Afzonderlijke eilanden die het gebruikers bemoeilijken om effectief en efficiënt te zoeken door de afzonderlijke databestanden, laat staan dwarsverbanden te leggen. De huidige versnippering vormt een belemmering voor nieuw en vergelijkend onderzoek. De onderzoeker vraagt zich af waarom er niet meer samenwerking en integratie van collecties en collectie-informatie plaatsvindt. Het is technisch allemaal mogelijk, maar ondanks de toenemende digitalisering van collecties zijn erfgoedinstellingen nog onvoldoende in staat informatie geïntegreerd aan te bieden. Dat het huidige cultuurbeleid samenwerking stimuleert, maar afrekent op afzonderlijke prestaties van de instellingen, verklaart niet waarom integratie zo moeizaam verloopt. De ervaringen opgedaan in *Cultuur in Context* laten een ander beeld zien: er is juist een grote bereidwilligheid om samen te werken. Techniek vormt een knelpunt, maar hiervoor is de nodige aandacht en ondersteuning. Belangrijker is de les dat de jarenlange verkokering in de erfgoedsector verschillende visies heeft opgeleverd, die tot fundamenteel andere keuzes hebben geleid bij het verzamelen van gegevens, het ontsluiten van collecties en archieven en de inrichting van informatiesystemen. Met techniek alleen is integratie niet te realiseren.

Cultuur in Context levert een belangrijke les op. Bij de evaluatie kwam naar voren dat de deelnemers het als waardevol hebben ervaren met partijen uit andere sectoren aan tafel te zitten. Uiteindelijk gaat het om de vraag: "Hoe werken jullie?" Deze vraag moet vanaf het begin en continu gesteld worden. Dat archieven niet voldoende hebben kunnen bijdragen, is geen onwil, maar te verklaren uit het feit dat het voor archieven 'zo niet werkt'. In de woorden van een deelnemer tijdens de eindevaluatie: "een kijkje in de keuken van de ander nemen met de benen op tafel, dat hadden we vaker moeten doen".

⁵ Een archivaris is over het algemeen van origine historicus en verricht vaak nog historisch onderzoek, maar dit is niet zijn kerntaak. Zie ook het interview met Daan Hertogs.

interview met Daan Hertogs over dromen en de weerbarstigheid van de praktijk

Nancy van Asseldonk

>>

Daan Hertogs is gemeentearchivaris van Stadsarchief Breda. Opgeleid als historicus, werkt hij inmiddels ruim twintig jaar in het erfgoedveld, voornamelijk in het archiefwezen. De eerste tien jaar bij het Filmmuseum als hoofd Studiecentrum, daarna stapte hij over naar de overheid. Tweeënhalf jaar werkte hij in Deventer als documentmanager, nu is hij al weer acht jaar archivaris van Breda. Hij is zowel verantwoordelijk voor het beheer van de historische archieven van het Stadsarchief, als voor het toezicht op het beheer van de (digitale) archieven die de gemeente Breda vormt. In zijn vrije tijd is Hertogs bezig met een promotieonderzoek naar de bureaucratie in de Shoah: welke documenten, dossiers en archiefsystemen lagen ten grondslag aan de omvangrijke, georganiseerde en systematische jodenvervolgning door de Nazi's in de Tweede Wereldoorlog?

Als onderzoeker maakt Hertogs gebruik van talloze archieven en ervaart hij hoe het is aan de andere kant van de tafel. Hij loopt aan tegen de versnippering en onoverzichtelijkheid van het veld en droomt van een nationale digitale infrastructuur. Als archivaris ervaart hij de weerbarstigheid van de praktijk; technische problemen moeten opgelost en het materiaal ontsloten worden. De verwachtingen van het publiek – van amateur tot wetenschapper – zijn hoog, maar de uitvoering gaat in kleine stappen. Daarbij moeten hij keuzen maken. En daarbij is het goed mogelijk, dat wat nu goed bevonden wordt, over vijf jaar achterhaald is. Ook moet hij prioriteiten stellen: geeft men voorrang aan de kwaliteit van de gegevens of gaat het nu eerst om kwantiteit?

Reden voor het Stadsarchief om deel te nemen aan *Cultuur in Context* is de aansluiting van het programma bij een ander project van het archief, namelijk de *Digitale onderzoeksomgeving*. Hertogs: 'In Breda proberen we een andere wijze van digitale dienstverlening te bedenken en te maken. Wij willen institutionele muren laten wegvallen op

internet, het stadsarchief Breda hoeft als instituut niet herkenbaar te zijn op internet. We proberen min of meer – zoals in dit project - de profilering van instellingen op internet op te heffen en meer een geïntegreerd aanbod van historische objecten te geven.’

Stadsarchief Breda ontwikkelt een *Digitale onderzoeksomgeving* voor de gemeente Breda. Gaat het hierbij om het slechten van muren binnen de overheid of binnen de culturele sector?

‘Het is én én. Het is zowel binnen de gemeente als tussen culturele instellingen in Breda. En eigenlijk gaat het nog veel verder. Wij kunnen geen monopolie op het onderzoek naar de geschiedenis van Breda claimen. Er zijn misschien een paar bronnen exclusief bij ons, maar zodra je naar een bredere vraagstelling gaat of naar een niet specifieke bron zoekt, dan zul je toch ook bij andere archieven op zoek moeten gaan. Er zijn natuurlijk heel veel instellingen die materiaal over Breda hebben. Op dit moment wordt een onderzoeker gedwongen te begrijpen hoe een archief of cultureel Nederland in elkaar zit. Overigens is de ‘onderzoeker’ voor mij ook iemand die één foto wil. Het gaat me meer om een vraag die je beantwoord wil hebben en niet alleen om academisch onderzoek. Het veld is zó versnipperd. Het is zelfs voor archivariissen soms al lastig te snappen wat waar zit en waarom. Wij willen een platform over de geschiedenis van Breda faciliteren, waarbij instellingen hun materiaal beschikbaar kunnen stellen. Het moet gemakkelijk gemaakt worden om een vraag te stellen die over meerdere instellingen gaat of zich zelfs buiten Breda heen uitstrekt. Dat wil *Cultuur in Context* ook. Dit project wil misschien nog wel verder gaan, en dat heeft te maken met de diepte van ontsluiting. Op dit moment zijn wij nog vrij veel bezig met de kwantiteit, om zoveel mogelijk materiaal klaar te zetten. Aan het verrijken van het materiaal komen wij nu nog niet aan toe. Dat is iets wat voor ons in dit project nieuw was.’

In *Cultuur in Context* worden verschillende bestanden aan elkaar gekoppeld, waarbij is gekozen voor het thema *Openbare vermakelijkheden*. Stadsarchief Breda heeft bronnen in het archief op dat terrein, bijvoorbeeld dossiers over toezicht op openbaar vermaak, zoals de kermis. Maar ook advertenties, recensies en artikelen in lokale kranten en diverse archiefbestanden van bijvoorbeeld toneelverenigingen of bioscopen. Maar eenvoudig was het niet om die gegevens boven water te krijgen en beschikbaar te stellen. Hertogs: ‘We zijn vanaf het begin in de problemen gekomen, en uiteindelijk konden we niet leveren wat nodig was. Daarbij moeten we de hand in eigen boezem steken. We hebben onvoldoende capaciteit vrijgemaakt voor dit project. Het heeft te maken met de te lage prioriteit, maar het heeft ook een belangrijke technische component. Onze software blijkt nog onvoldoende in staat om de dingen te realiseren die in *Cultuur in Context* nagestreefd werden. Ons idee, zelf een nieuwe site te maken, sloot hier onvoldoende bij aan. In de loop van vooral dit jaar bleek dat wij nog in een fase zijn vóór de fase waarin *Cultuur in Context* zich afspeelde.’ Technische problemen die nog opgelost moeten worden, een gebrek aan personele inzet en materiaal dat nog bewerkt moet worden. De problemen zijn niet specifiek voor het project *Cultuur in Context*, maar vrij algemeen.

Spelen dezelfde problemen niet ook bij andere samenwerkingsprojecten, bijvoorbeeld bij de *Digitale onderzoeksomgeving*?

‘Absoluut. Bij samenwerking worden de problemen altijd groter. Binnen je eigen instelling kun je nog zelf temporiseren en prioriteiten stellen, maar als je met andere instellingen gaat samenwerken moet je dat voor een deel inruilen voor harde afspra-

ken. Wat dat betreft is het wel een les; we hebben er van geleerd dat in de fasering van start naar eindproduct we één of meerdere fasen extra moeten inbouwen. Dus het droombeeld dat we hebben - straks kun je in elke archiefinstelling in Nederland inloggen in een onderzoeksomgeving waar je je vraag aan heel Nederland kunt stellen – zal nog wel een tijdje op zich laten wachten. We hebben nu heel praktische problemen, die eerst opgelost moeten worden.’

Je hebt het nu wel weer specifiek over archieven. Dit was een project waarbij ook een museum en wetenschappelijke instellingen aan meedoen, met hele andere data.

‘Ja, dat strookt met wat we in Breda willen. Wij willen de nieuwe website faciliteren, maar de site moet van de Bredase gemeenschap worden. Wij zullen de site maar voor een deel vullen, voor de rest wordt de site gevuld door iedereen die een bijdrage wil leveren. We beginnen eerst met ons eigen materiaal, omdat we niet met een hele grote groep culturele instellingen willen starten. Het probleem waar we nu met *Cultuur in Context* tegenaan gelopen zijn, zouden we dan bij de ontwikkeling van de Bredase website al bij aanvang hebben gehad. We hebben echter wel gezegd: “Wat wij ontwikkelen moet voor elke culturele instelling toepasbaar zijn, maar we beginnen even met onze eigen spullen”.’

Maar hoe weet je nu of dat straks voor elke culturele instelling toepasbaar is?

‘Dat is een kwestie van proberen en aanpassen. Ik geloof niet, omdat het concept zo nieuw is, dat we nu precies weten wat er in de eindfase moet komen te staan. Als het een innovatief project is – en ik denk dat het dat is – dan is een randvoorwaarde dat je fouten maakt. Anders kom je er niet. Dus wij zullen moeten accepteren, dat straks misschien wel een kwart of een derde van de oplossingen die wij hebben bedacht, weggegooid moeten worden, omdat het niet toepasbaar is voor iets anders. Dan hebben we in ieder geval drie kwart of twee derde wel klaar. Je ontwikkelt door klankbordgroepen, door mensen van andere instellingen te laten meekijken: “Als je hier naar kijkt, zou dat voor jou wat zijn?”. Zonder dat je meteen iets gaat bouwen waar iedereen zich in kan vinden, want dan is het een hele stroperige en langdurige weg.’

Je bent dus wel op zoek naar een oplossing buiten de muren van het Stadsarchief Breda?

‘Ja, dus niet alleen binnen de groep van culturele instellingen in Breda, maar binnen de archiefwereld in Nederland. En of het dan nog iets voor de culturele instellingen in Nederland zal zijn, dat wordt misschien te veel. Aan de andere kant, kun je daar dan bijvoorbeeld een instelling als Erfgoed Nederland voor gebruiken, die wel al die invalshoeken zou moeten hebben.’

Tijdens de ontwikkeling van de ontologie kwam duidelijk naar voren dat data per werkveld andere betekenissen hebben.

‘Dat is de les die Gemeentearchief Rotterdam ook al heeft gehad. Verkokering speelt zich al af binnen archieven, binnen de collecties zelf. De verkokering is binnen instellingen en tussen instellingen aanwezig.’

Uiteindelijk heeft Stadsarchief Breda één bestand geleverd, namelijk een bibliotheekbestand. Men kon helaas geen archiefbestand leveren zo dat de ontwikkelaars er

binnen *Cultuur in Context* iets aan hadden. Het gaat hier om de afstemming tussen de vraag vanuit de projectgroep, die de gegevens verzamelde om te koppelen, en het aanbod van materiaal door de verschillende deelnemers. Welke gegevens willen we koppelen, in welke vorm moeten gegevens aangeboden worden, zijn de gegevens in deze vorm beschikbaar, et cetera. In de praktijk blijkt het moeilijk om precies dat te leveren wat de ontwikkelaars vragen.

Moeten aanbieders hier zelf een grotere rol in spelen?

‘We hebben het in dit project zelf laten gebeuren. Het is geen schuldvraag, maar ik stel vast dat de inhoudelijke mensen het te snel iets van de technici hebben laten worden. Dat gebeurt heel veel, ook in het moderne archief. Dat is een beetje het calimerogedrag van archivariissen. Het doe-gerichte van de technisch en het beschouwelijke van inhoudelijk deskundigen, daar is in dit project geen goede balans in gevonden. Dat moeten we onszelf verwijten, want wij hadden daarin tegenwicht kunnen bieden. Het is wel weer een les. Wij leverden het materiaal aan, maar dan was het ook bijna meteen van de ander. Dus de verrijking die het in dat opzicht had moeten zijn, is in ieder geval door ons niet nagestreefd.’

Is er wel moeite gedaan om buiten het bibliotheekbestand nog andere bestanden beschikbaar te stellen?

‘Ja, er is wel naar gekeken, maar het heeft ook te maken met de problemen die we met de archiefapplicatie hebben. Zo is de publiekscant van de archiefapplicatie nog niet klaar. Je loopt voortdurend tegen technische problemen aan. Dus ik ben heel benieuwd hoe dat in Rotterdam en in het Theaterinstituut is gegaan, misschien dat zij al verder waren met de ontwikkeling van hun software.’

Ook Gemeentearchief Rotterdam is tegen problemen aangelopen, maar die lagen vooral op het vlak van personeelsswisselingen. Opgebouwde kennis verdwijnt en overdacht van kennis vormt dan een probleem. Dat raakt aan één van de doelen van *Cultuur in Context*, namelijk de verdere professionalisering van mensen in het erfgoedveld. Maar wat is daarvoor nodig? Welke kennis? Of gaan de digitale ontwikkelingen zo snel, dat de nadruk niet op kennis moet liggen, maar andere aspecten. Vaardigheden, een verandering van attitude? Hertogs geeft aan dat hij het niet voor het hele project kan beoordelen, maar voor het Stadsarchief Breda is dat doel absoluut niet gehaald: “We hebben het onvoldoende geborgd in onze eigen organisatie.”. Het zijn natuurlijk vragen die de Reinwardt Academie zichzelf ook stelt, verantwoordelijk voor de opleiding van de nieuwe generatie erfgoeddeskundigen.

Is het archiefonderwijs klaar voor de toekomst?

‘De inleiding van het project heb ik nog eens nagelezen, wat wilden we nou eigenlijk? Wat daar staat, de verdieping, de contextualisering, is niet iets wat volgens mij op de agenda van archiefinstellingen staat. Ik denk wel dat het ontzettend veel waarde heeft als we dat wel zouden gaan doen. Dus de combinatie van de Reinwardt met de Archiefschool kan heel erg waardevol zijn als dit soort invalshoeken in die opleiding wordt meegenomen.¹ Een student die het archiefdiploma heeft gehaald en voldoende van de Reinwardt Academie heeft opgesnoven, kan dit soort noties meenemen het archiefwezen in. Dat geldt eigenlijk alleen maar voor de mensen die archivistiek B doen. Op de universiteit is dit nog absoluut niet zo. Dat is wel heel jammer. Het grote probleem zie ik wel bij het archiefveld, dat op dit moment erg op kwantiteit

zit. Bijna niemand wil kwaliteit, dat wil zeggen de verrijking van die collecties, voorrang geven. Wij gaan dat in Breda proberen door het publiek in te schakelen. We moeten niet alles zelf willen doen, maar de databases voor commentaar open zetten voor het publiek dat zelf materiaal kan toevoegen. Dus als je – als voorbeeld - in Londen in een archief onderzoek hebt gedaan over Breda en je hebt daar digitale foto’s van, dan kun je die straks met jouw data en opmerkingen in onze database zetten, waardoor verrijking mogelijk wordt. Ik moet zeggen dat volgens mij heel veel archiefinstellingen zeer huivering zijn om hun site voor dat soort commentaar open te zetten. Bij beeldmateriaal willen we dat meestal wel; in Den Haag bijvoorbeeld is het gebeurd. Zover is het nog niet bij inventarissen en dergelijke, terwijl ik wel geloof dat dat iets op gaat leveren.’

In het archiefveld gaat het op dit moment om kwantiteit volgens Hertogs. Het is de vraag of dit ook geldt voor musea. Er is namelijk een groot verschil tussen de museale wijze van ontsluiten en archiefontsluiting. De conservator is een onderzoeker. Hij of zij verricht inhoudelijk onderzoek, alle resultaten maken onderdeel uit van de collectieontsluiting. De archivaris daarentegen inventariseert en beschrijft, maar verricht zelf nauwelijks onderzoek. Dat is het terrein van de historicus. De onderzoeksresultaten van een historicus komen echter niet in het archiveringssysteem terecht. Hertogs: ‘Vanaf het begin is je als archivaris geleerd dat je in wezen geen onderzoeker (meer) bent. En een conservator in een museum is een halve onderzoeker, een halve beheerder. Dat is een archivaris absoluut niet. Als je bronnen gaat lezen die leuk zijn, vertraagt dat alleen maar het tempo. Voor de inventarisatie heb je daar niet zo heel veel aan. Dat is heel lang zo gevonden, tientallen jaren lang, maar in dit project is dat wel iets anders. Of die twee werelden gemakkelijk bij elkaar kunnen komen, vraag ik me af. Daar zal nog wel het nodige voor moeten gebeuren.’ Toch was dit ook één van de ambities van *Cultuur in Context*, namelijk ‘de ontwikkeling van een gemeenschappelijke visie op cultureel erfgoed en de ontsluiting daarvan’.

Groeien archieven en musea naar elkaar toe?

‘Ik denk wel dat ze bij elkaar kunnen komen, ik denk alleen dat ze op dit moment nogal ver uit elkaar staan. Het gaat wel komen hoor. Dat zie je ook wel bij historische centra, waar musea en archieven bij elkaar zijn ondergebracht. Dan merk je dat zich een vermenging van die werelden voltrekt. Maar voordat de professionals zover zijn, dat zal nog een tijdje duren. En ik denk ook dat het nog niet zo heel erg uit de visie van zo’n instelling naar voren komt. Dat is natuurlijk ook lastig als je gefuseerd bent uit drie of twee bloedgroepen. Dan kun je wel een van boven opgelegde visie hebben, maar de mensen in het werkveld zullen de visie uiteindelijk moeten uitdragen. Daar gaan natuurlijk de nodige jaren overheen. Wat dat betreft is het samenvoegen van erfgoedinstellingen een normale bedrijfsfusie. In dit project is het voor mij compleet van de agenda af geweest. We hebben de werkpakketten heel erg het werk laten doen. Daarboven of daarnaast hebben we als regiegroep onvoldoende nagedacht met de benen op tafel: “Wat voor invloed heeft dit nu op hoe ik naar het probleem kijk, hoe ik naar mijn eigen werk kijk?”.

¹. Met ingang van studiejaar 2008/2009 bieden de Archiefschool, Instituut voor Media en Informatiemanagement (Hogeschool van Amsterdam) en de Reinwardt Academie (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten) gezamenlijk de minor Archieven aan. Sinds januari 2009 maakt de Archiefschool onderdeel uit van de Hogeschool van Amsterdam.

Een bedrijfsfusie kost natuurlijk veel tijd, maar hier heb je bovendien te maken met tradities die een eeuw of langer teruggaan. Dat heb je niet één-twee-drie samengesmeed.

‘Ja, dat klopt. Het is in die werkpakketten ook lastig geweest om dat bij elkaar te brengen. Dat betekent dat je dus moet gaan nadenken over wat je aan het doen bent. Terwijl de hectiek van de dag in archiefwereld is: nu digitaliseren. Er is zoveel druk om te digitaliseren, om veel op het internet te gaan zetten.’

De nadruk ligt dus vooral op veel, niet op uitwisselbaarheid. Lopen we het risico dat straks veel gedigitaliseerd is, waarbij het nog maar de vraag is of het uitwisselbaar is?

‘Ja, ik denk, dat we straks tegen de beperkingen van de digitalisering aan gaan lopen, omdat de bezoeker het niet meer accepteert dat data zo gefragmenteerd worden aangeboden, dat je archievenland moet snappen voordat je überhaupt weet waar je moet zijn. Een hoop werk zal gaan zitten in het aanpassen van wat al gedaan is. Dus het werken in open standaarden zou dé oplossing zijn. Maar dat is toch heel erg lastig. Als ik naar de archiefwereld kijk, misschien geldt dat ook voor de museumwereld, is het lastig om goede afspraken te maken, want: “Vroeger heeft dat ook nooit gewerkt”. Het is toch altijd weer het verleden dat mensen met zich meeslepen. De situatie is inmiddels natuurlijk wel veranderd. Onze omgeving is veranderd, de maatschappelijke druk wordt steeds groter, misschien dat het nu wel lukt. Ik vind dat je in ieder geval een poging moet doen om zover te komen, dat je kunt zeggen: “ook al ben jij niet uitwisselbaar, ik ben het in ieder geval wel, ik ben klaar voor de toekomst”.’

Maar uitwisselbaar wil ook zeggen dat je water bij de wijn moet doen, ben je daartoe bereid? Ook als dat betekent dat je bepaalde dingen misschien niet kunt realiseren?

‘Ja, maar ik vind dat niet zo erg. Ik doe nu zelf onderzoek, waarbij ik aan de andere kant van de tafel zit. Dan merk ik hoe lastig het vaak is je bronnen te vinden, en dan ken ik die archiefwereld nog. Als je zo in de commerciële wereld zou werken, zou je het verdraaid moeilijk hebben.

Zoals ik het zie, is Breda bezig met de eerste versie van een nieuwe site en er komen nog talloze versies na. Dit is niet het eindproduct. Zo kijk ik ook naar het gebruik van inventarissen op internet. Als ik géén inventarissen op internet zie, moet ik naar de instellingen om te kijken wat ze hebben. Als ik inventarissen zie, kan ik in ieder geval thuis al kijken. Dat die inventarissen nu nog niet doorzoekbaar zijn, maakt mij nog niet uit. Als ik het maar vanuit huis kan doen. Maar het mag voor ons erfgoedinstellingen nooit het eindplaatje zijn. Als gebruiker accepteer ik nu nog de gefragmenteerdheid; over enkele jaren niet meer. We vergeten vaak dat een kleine digitale verbetering bij de gebruiker nog grotere verwachtingen schept. Dat gaat niet gelijk op; je zult veel meer moeten gaan leveren om aan de scherp stijgende lijn van de verwachtingen te voldoen.’

Je kunt niet in de toekomst kijken, maar wat als je over vijf jaar opnieuw moet digitaliseren, omdat het niet voldoet aan wat je dan wil?

‘Mijn ervaring vanuit het Filmmuseum is dat de reikwijdte slechts beperkt in te schatten is. In de jaren zestig toen het nitraat niet meer houdbaar bleek, is het geconser-

veerd. Maar twintig jaar later moest dat allemaal over, écht vrijwel allemaal over. Omdat de techniek veel verder was, maar ook de visie was heel anders. Daar waar zwijgende films in kleur waren, werden ze vroeger niet alleen vanuit financieel oogpunt zwart-wit geconserveerd, maar ook omdat men die kleur niet zo belangrijk vond. Later was het bijna ondenkbaar dat je een kleurfilm in zwart-wit conserveerde. Dat moest allemaal overgedaan worden.’

Is dat allemaal overgedaan?

‘Bij het Filmmuseum wel, tenzij het in zwart-wit was en de kwaliteit goed. Maar de techniek was ondertussen ook voortgeschreden. Ik denk dat we moeten accepteren dat digitaliseringstechnieken niet voor de eeuwigheid blijken te zijn. Ook in de jaren zestig werden weloverwogen keuzen gemaakt. In die tijd is bijvoorbeeld ook afgesproken affiches met crêpetape aan de zijkant te verstevigen. Tot bleek dat de lijm in die crêpetape de randen aanvat, dus is het crêpetape overal afgehaald. Bij het Filmmuseum heeft dat project miljoenen gekost. Een mogelijke tijdelijkheid accepteer ik bij het nemen van beslissingen. Dat betekent niet dat ik ondoordachte beslissingen neem en denk “over vijftien jaar moet het toch allemaal over”, het gaat wel om gemeenschapsgeeld. Maar ik denk dat je op dit moment moet streven naar zo groot mogelijke uitwisselbaarheid. Tegelijkertijd moet je accepteren dat je misschien toch over tien jaar moet zeggen: “We moeten het overdoen”. Dat is het voortschrijdend inzicht dat je hebt. De digitale wereld is nog zo verdomde jong, wie heeft de wijsheid in pacht? Dat geldt voor ontsluiting misschien ook wel. Het probleem is echter dat archieven en musea nog met zoveel materiaal zitten, dat ik me afvraag – dat is wel een keuze – of we eerst alles aan elkaar moeten koppelen, nog zonder de verrijking, terwijl we wel de mogelijkheid bieden dat iedereen die verrijking zelf kan aanbrengen. Of zeg je: “Die verrijking moet er vanaf het begin bijzitten en wel door ons aangereikt en we kiezen ook de thema’s. Mijn gevoel zegt nu: ik zou voor het eerste kiezen. Omdat ik dan - en dan ben ik even gebruiker - in ieder geval zoveel mogelijk kan vinden vanuit huis in mijn tijd en tempo. Dan komt die verrijking vanzelf wel of ik breng hem zelf aan. Als alles geïntegreerd zou zijn, zou ik verbanden kunnen gaan leggen, die een ander - die alleen maar op die ene collectie zit - misschien nog niet ziet. De implementatie zie ik in fasen, koppel eerst alles aan elkaar, dan bedienen je een groter publiek. Mensen hoeven dan de structuur van die instellingen niet te kennen om te snappen wat waar zit. Je stelt je vraag dan bijvoorbeeld aan *De geschiedenis van Nederland*.’

Is er een samenwerkingsverband nodig die dit centraal vraagpunt beheerd?

‘Ik geloof dat het uiteindelijk onhaalbaar is voor instellingen alleen, hoe groot je ook bent, om de techniek en ontwikkelingen bij te houden en alleen te financieren. Op een gegeven moment worden de koppelingen zo ingewikkeld, maar ook qua kwantiteit zo groot, dat je daar een gezamenlijke oplossing voor moet verzinnen.’

Een nationaal digitaal depot?

‘Ja, misschien wel een nationaal archiefdepot.’

Ook fysiek of alleen digitaal?

‘Digitaal. Als ik al kijk naar waar een gemeente als Breda mee worstelt om bijvoorbeeld digitale dienstverlening en digitaal werken mogelijk te maken, hoe moeilijk dat wordt. Het voorbeeld dat ik vaak gebruik: bij netwerkbeheer had je een paar jaar gel-

den vijftien mensen nodig; technisch gezien kan dat tegenwoordig met twee of drie mensen. Maar je kunt niet verzekeren om zeven dagen per week 24 uur per dag in de lucht zijn met drie mensen. Daar heb je toch acht of tien mensen voor nodig. Dan is schaalvergroting de oplossing om continue in de lucht te zijn. Als meerdere partijen betalen, kun je continuïteit garanderen. Het benodigde budget zal ons gaan dwingen om tot samenwerking te komen. De oplossing wordt veel te groot om in je eentje te kunnen betalen. We moeten een infrastructuur bedenken die we met z'n allen betalen en die ons ook inhoudelijk dwingt tot samenwerking.'

Welke rol zie je weggelegd voor Erfgoed Nederland of bijvoorbeeld DEN?

'Ik moet eerlijk zeggen dat ik die kant van het veld zo versnipperd vind, dat ik niet weet wat ik van ze mag verwachten. Het is wel allemaal gemeenschapsgeld, dat moeten we op één hoop gooien. Als het voor instellingen niet meer haalbaar is om alles straks – over vijf of tien jaar –alleen in de lucht te houden, moet er iets komen dat dat gaat overkoepelen. Dat moet ook een groter geheel worden, er is nu de nodige overlap tussen verschillende partijen. Volgens mij zijn ze daar zelf ook nog niet uit.'

De derde en laatste ambitie van *Cultuur in Context* luidde: '*de versterking van de digitale infrastructuur cultureel erfgoed door grenzen van instituten, collecties en informatiesystemen te overstijgen*'. Bij *Cultuur in Context* ging het om grenzen tussen verschillende sectoren, waarbij een thema – openbaar vermaak – het verband was. Ook andere vormen zijn natuurlijk mogelijk. Het Stadsarchief Breda richt zich bijvoorbeeld in haar project de *Digitale onderzoeksomgeving* op Breda en regio.

Hoe zie jij de ontwikkeling van een digitale infrastructuur die grenzen overstijgt?

'Mijn gevoel zegt dat je het van onderop moet opbouwen. Anders wordt het een megaproject waar niemand meer uitkomt. Dus ik denk dat je het moet opknippen, dat je natuurlijke partners moet zoeken. De grote uitdaging is dan om zo met elkaar samen te werken dat het straks wel allemaal op elkaar aan te sluiten is.

Dus de één zal regionaal partners zoeken, de ander op basis van inhoudelijke overeenkomsten een samenwerkingsverband aangaan?

'Misschien is dat wel helemaal niet erg en moet je duizend bloemen laten bloeien, wel acceptierend, dat er straks gemaaid moet gaan worden om uiteindelijk de gebruiker optimaal te bedienen. Als het gefaseerd gaat, geef je ook je eigenheid geleidelijk af. Dat is gemakkelijker voor instellingen dan dat je nu al zegt: "Je bent je digitale profilering kwijt". Het is ook een uitdaging voor bestuurders en subsidieverleners om instellingen niet langer af te rekenen op hun uniciteit. Daar komt wel een andere visie en ander beleid bij kijken. Wij proberen in Breda onze functie te borgen en niet zozeer de instelling. Ik probeer te borgen bij mijn bestuur, dat ze me straks niet afrekenen op het aantal bezoekers dat mijn internetsite van de instelling heeft; die bestaat straks niet meer. De gemeente ondersteunt de functie die de nieuwe website voor de gemeenschap van Breda heeft en voor iedereen die geïnteresseerd is in de Bredase geschiedenis.'

Is het voor het Stadsarchief Breda, als onderdeel van de gemeente Breda, misschien eenvoudiger om haar digitale eigenheid op te geven, dan voor een zelfstandig museum?

'Ja. Daarom streef ik in deze beginfase ernaar dat afzonderlijke instellingen wel hun website kunnen behouden, maar er wel bij elk een onderzoeksomgeving is, die er altijd hetzelfde uitziet. En dan bedoel ik functionaliteit, niet wat betreft vormgeving. Dan kan het nog altijd dat de ene instelling meer velden nodig heeft dan de ander, maar de basis is gelijk.'

Is de ontologie geschikt voor de onderzoeksomgeving die jij voor ogen hebt? Achter de schermen moest veel werk verzet worden om zowel betekenissen als de onderlinge relaties op één lijn te krijgen.

'Dat is de grote vraag die ik heb: "Is de ontologie werkbaar?". We hebben het nu voor één thema gedaan. Als de ontologie voor elk thema noodzakelijk is om die verrijking mogelijk te maken, dan lijkt het onhaalbaar. Als ik bedenk hoe lastig het was om voor één thema die ontologie te bepalen, dan zou je bijna blij zijn als je als instelling slechts één thema hoeft te doen. Een categoriale instelling is misschien snel klaar, maar heel veel instellingen hebben materiaal over het complete maatschappelijke leven.'

Kwaliteit of kwantiteit? Verrijking van een deel van de collectie met behulp van de ontologie. Of minimale ontsluiting, maar meer massa?

'Ik schat in dat bijna elke erfgoedinstelling voor het laatste zal kiezen. Omdat er ook een nauwe samenhang is met de kwantiteit waar gebruikers naar vragen.'

Betekent dat ook een keuze voor de 'gemiddelde gebruiker', niet voor de wetenschappelijk onderzoeker die in dit project centraal stond?

'Wij als archiefinstelling wel. Ik kan me voorstellen dat de universiteitsbibliotheek van Amsterdam een hele andere invalshoek heeft. Dat is ook de reden dat wij en Rotterdam minder hebben kunnen bijdragen, omdat het minder past bij wat we kunnen en wat we kunnen aanleveren.'

2. digitale ontsluiting van erfgoedinformatie: basis van denken en doen voor de ergoedprofessional

Gerdie Borghuis

doelstelling en uitwerking

Het project *Cultuur in Context* stelde zich mede ten doel bij te dragen aan de verdere professionalisering van degenen die binnen erfgoedinstellingen betrokken zijn (of zullen zijn) bij de digitale ontsluiting van erfgoedinformatie. Opzet was het in kaart brengen van de kennis, vaardigheden, netwerken, *best practices*, organisatieregels, aanbevelingen en de *do's* en *don'ts* die nodig zijn voor de ergoedprofessional om toegang tot cultureel erfgoed in de praktijk te kunnen realiseren. Een kenniskaart is een manier voor een organisatie om op kennis te sturen. De kaart bestaat uit een praktisch totaaloverzicht van alle aanwezige kennis en de personen die daarover beschikken en een koppeling met de organisatiedoelen.¹ Op taakniveau kunnen kennis- en informatiebehoeften worden vastgesteld van zowel de individuele medewerker als de organisatie als geheel.²

Om tot zo'n kenniskaart te komen zijn twee deelonderzoeken uitgevoerd. In de eerste plaats is onderzocht over welke kennis en vaardigheden een ergoedprofessional dient te beschikken om digitale erfgoedinformatie te ontsluiten. In tweede instantie is gekeken in hoeverre deze competenties kunnen doorwerken binnen het curriculum van de huidige opleidingsinfrastructuur.

¹. Erik Reijnders, Basisboek Interne Communicatie. Van Gorcum (2006).

². Steven A. de Groot, Kennis in uitvoering. Essentials (2003).

Tijdens het onderzoek bleek al snel dat het concreet omschrijven van exact geformuleerde kennis, vaardigheden, attitudes en inzicht geen bruikbaar resultaat gaf. Vandaag vastgelegde kennis, is morgen achterhaald. Daarom werd gekozen voor het omschrijven van competenties. Een competentie kan omschreven worden als een vermogen dankzij welke een beroepskracht aantoonbaar in staat is een bepaalde beroepstaak op het vereiste niveau uit te oefenen. Een competentie kan dus worden opgevat als een onderdeel van – of voorwaarde voor – de uitoefening van een taak. De ontwikkeling van een competentie kan meerdere taken ten gunste komen. Voor de keuze voor competenties zijn verschillende redenen. De beschikbare en benodigde kennis neemt exponentieel toe. Wie vandaag bij de tijd is, loopt morgen achter. De kennis die vandaag voldoende is, schiet morgen alweer tekort. De erfgoedprofessional die zich met (digitale) ontsluiting bezighoudt moet daarom vooral een goed algemeen begrip hebben van de problematiek van erfgoed en ontsluiting, zicht hebben op de ontwikkelingsperspectieven, innovatief zijn en in staat zijn om de behoefte aan nieuwe kennis te signaleren en die nieuwe kennis te traceren en te genereren. Het gaat niet om een statische en limitatieve opsomming van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes, maar een dynamische set aan ontwikkelingscompetenties, vooral op het gebied van digitaliteit.

Daarnaast is een opsomming van benodigde kennis voor een organisatie op dit moment bijzonder lastig te maken en zeker niet te veralgemeniseren tot een overzicht dat voor alle erfgoedinstellingen geldig is. Door de verschillen in achtergrond, deskundigheid en opleiding van professionals die op dit moment betrokken zijn bij het digitaal toegankelijk maken van erfgoedinformatie zou zo'n overzicht meer een willekeurige opsomming worden dan een hanteerbaar overzicht voor een erfgoedorganisatie. Het is daarom verstandiger om niet zozeer te kijken naar de huidige erfgoedprofessionals in erfgoedinstellingen, maar te concentreren op de erfgoedprofessional van de toekomst.

de brede erfgoedprofessional

In de allereerste plaats is gekeken naar de huidige situatie binnen de Reinwardt Academie. Daar is een aantal jaren geleden gestart met de opzet van een competentiegericht manier van werken. Tegelijkertijd heeft de opleiding een omschakeling gemaakt van een museumgerichte opleiding naar een brede erfgoedopleiding. Zowel de didactische als de inhoudelijke verandering was op het moment van onderzoeken nog niet volledig doorgevoerd. Daarom is de Reinwardt Academie gestart met een traject om deze verandering te voltooien. In dit traject is opnieuw gekeken naar de competenties waarover een professional binnen het zich ontwikkelende erfgoedveld dient te beschikken. In de tweede plaats is een *mapping* gemaakt van competenties van drie opleidingen die relevant zijn voor het toegankelijk maken van Cultureel erfgoed. Het gaat hier om de opleidingen van de Reinwardt Academie, de afdeling Media en Informatie Management (MIM) van de Hogeschool van Amsterdam en de Archiefschool. Deze drie instituten ontwikkelen sinds kort ook gezamenlijke opleidingsactiviteiten op het gebied van erfgoedontsluiting.

De erfgoeddisciplines raken steeds meer bij elkaar betrokken en steeds duidelijker worden de contouren zichtbaar van een geïntegreerde erfgoeddiscipline, waarin discus-

sies over betekenisgeving, waardering, verbeelding, authenticiteit, context, identiteit en diversiteit deel uitmaken van een sectoroverstijgend discours. Deze integratietenden vraagt om een geïntegreerde of op zijn minst multidisciplinaire benadering van de theorieën, methoden en concepten van de erfgoeddisciplines. Maar, hoewel de verschillen tussen de erfgoedsectoren verdwijnen - zeker op het gebied van informatiemanagement - zijn er nog geen algemene profielen voor erfgoedprofessionals met brede informatiekundige kennis en geen daarop aansluitende profielen van professionals met brede domeinkennis en specialistische ontsluitingskennis.

Professionals die erfgoed ontsluiten moeten erfgoedprofessionals zijn met uitgebreide informatiekundige kennis. Naarmate het accent in het erfgoedveld en in de erfgoedopleidingen verschuift van het object naar informatie over het object wordt informatiekundige kennis een integraal onderdeel van de kennis van een erfgoedprofessional. Andersom wordt erfgoedkennis ook een integraal onderdeel van de kennis van de in erfgoed gespecialiseerde informatiekundige.

Er zijn erfgoedprofessionals met meer generalistische en met meer specialistische profielen. Het meest generalistische profiel op erfgoedgebied is dat van de erfgoedprofessional van de bachelor Cultureel erfgoed. Het meest generalistische profiel op informatiekundig gebied is het profiel van de informatiemanager (MIM). Sectorale specialisten zijn de archivariissen, bibliothecarissen en archeologen. Verder zijn er nog verscheidene domeinspecialisten met professionele kennis op het gebied van ontsluiting (conservatoren met een erfgoedmaster bijvoorbeeld).

De Reinwardt Academie heeft in haar nieuwe Onderwijsbeleidsdocument de competenties die van studenten worden gevraagd opnieuw geformuleerd.³ Zij stelde daarbij vijf kerncompetenties vast waarvan 'kan erfgoedinformatie managen' en 'kan erfgoed analyseren, interpreteren en waarderen' als een rode draad door de opleiding lopen. Dit zijn de meest relevante competenties als gekeken wordt naar het digitaal ontsluiten van erfgoedinformatie.

Erfgoed kan een fysiek object zijn, maar ook een virtueel object of een verhaal. In het beheer en de communicatie van erfgoed verschuift het accent van het fysieke object naar de betekenis van dat object, naar informatie over het object. Het beheer van erfgoedobjecten is steeds meer ook het beheer van de informatie over die objecten. Het beheer van de informatie over objecten is in toenemende mate verbonden met de communicatie van die informatie binnen en buiten de organisatie. De erfgoedprofessional integreert in zijn nieuwe rol van erfgoedinformatiemanager de bekwaamheden van de registrar, de archivaris en de informatiekundige en verwerft zich een nieuwe positie ten opzichte van de domeindeskundige, de communicatiespecialist en de webmaster. De competentie 'kan erfgoedinformatie managen' drukt daardoor een groot deel van de kennis, vaardigheden, attitudes en inzichten uit die voor het digitaal ontsluiten nodig is. Maar, om een en ander goed te kunnen doen is de tweede competentie, 'kan erfgoed analyseren, interpreteren en waarderen', onontbeerlijk. Het

3. Onderwijsbeleidsdocument. Reinwardt Academie (2008).

gaat er namelijk niet om dat alle informatie zonder meer wordt bewaard en gepresenteerd, maar dat telkens een afweging wordt gemaakt welke informatie te bewaren en presenteren. Binnen deze competentie zit ook het vermogen om betekenissen van objecten te onderkennen en aan andere betekenissen ruimte te geven. Erfgoedprofessionals kiezen, interpreteren en waarderen voortdurend. Kiezen voor een interpretatie is ook alternatieve interpretaties uitsluiten. Het is de verantwoordelijkheid van erfgoedprofessionals dat ze interpretaties methodisch en ethisch verantwoorden, maar ook de mogelijkheden tot herinterpretatie open laten.

Beide kerncompetenties van de Reinwardt Academie sluiten aan bij de door het MIM vastgestelde competenties voor een informatie- en mediamanager. De competenties voor de specialisatie Archivistiek komen overeen met het competentieprofiel van het werkveld.⁴ De volgende competenties zijn belangrijk bij de digitale ontsluiting van erfgoedinformatie:

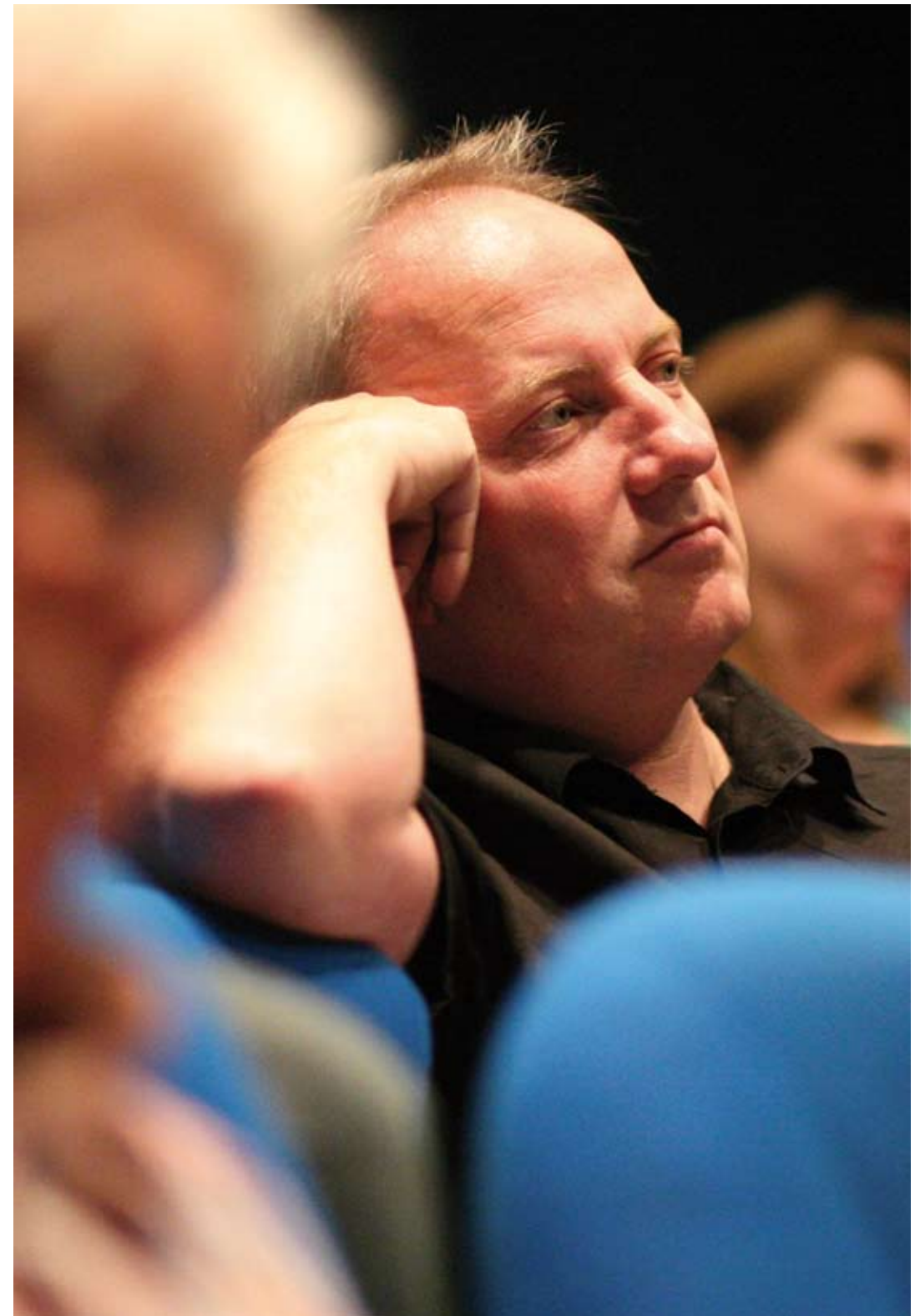
- ontwikkelen van informatieproducten en –diensten;
- beoordelen en selecteren van informatiebronnen (tekst, beeld en geluid) en –kanalen;
- onderzoeken en bepalen van de informatiebehoeften van organisaties en van specifieke doelgroepen en
- herkennen en analyseren van trends en ontwikkelingen in de samenleving in relatie tot het eigen vakgebied en het afstemmen van het beleid op deze trends.

Ook hier zijn de competenties algemener geformuleerd dan alleen een opsomming van kennis en vaardigheden. Het is belangrijker dat de professional weet dat hij op de hoogte dient te blijven van de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van erfgoed, technische en inhoudelijke standaarden, informatiebehoeften van doelgroepen, dan dat bepaalde kennis en vaardigheid bevroren blijft op een bepaald moment. Tegelijkertijd zijn de Reinwardt-competenties ‘managen van (erfgoed)informatie’ en ‘kan (erfgoed) analyseren, interpreteren en waarderen’ hierin duidelijk herkenbaar, maar uiteraard zonder de verwijzing naar het erfgoed.

De Archiefschool heeft eveneens competenties geformuleerd voor de hogere Informatie- en archiefmanager (IAM).⁵ Ook binnen deze competenties zijn duidelijke overeenkomsten te vinden met betrekking tot het managen van informatie en het analyseren, interpreteren en waarderen van informatie. Bijvoorbeeld: ‘kan beleid ontwikkelen voor elk van de volgende taakdomeinen: ordenen en toegankelijk maken; waarderen en selecteren; beheren en bewaren; gebruiken en beschikbaar stellen’.

4. www.divaprofielen.nl

5. www.archiefschool.nl

Wim Klerkx (Theaterinstituut Nederland)

De competenties met betrekking tot het managen van informatie en het kunnen analyseren, interpreteren en waarderen komen, niet toevallig, in alle drie de opleidings- en beroepscompetenties op enigerlei wijze terug. Met betrekking tot het digitaal ontsluiten van erfgoedinformatie kunnen deze twee benoemd worden als kerncompetenties.

De ontwikkelingen in zowel de techniek als in de maatschappij rechtvaardigen dat voor een opsomming van een concrete lijst met vaardigheden en kennis beter verwezen kan worden naar organisaties als DEN⁶ en de Taskforce Archieven.⁷ Zij zijn bij uitstek in staat om de nieuwste kennis, vaardigheden en inzichten te verzamelen en beschikbaar te stellen. Een erfgoedprofessional die digitale erfgoedinformatie op enigerlei wijze ontsluit, dient te beschikken over de competentie om zich hiervan op de hoogte te blijven stellen. Dit is noodzakelijk om de informatie en objecten te waarderen en te managen. Daarnaast is het van belang dat een erfgoedprofessional keuzes maatschappelijk kan verantwoorden.⁸

de digitale conservator

De laatste jaren is de aandacht voor het digitaliseren van erfgoedcollecties sterk gegroeid. Ook in subsidieregelingen is deze aandacht herkenbaar. Erfgoedinstellingen proberen zo snel mogelijk hun collectieregistratie en archiefinventarissen te digitaliseren en bij voorkeur op het internet te publiceren. Bij het digitaliseren worden echter

vaak enige zaken vergeten. Veelal is de (nog) analoog of digitaal vastgelegde erfgoedinformatie zeer minimaal. Het is maar de vraag of deze informatie voor de bezoeker voldoende relevant en rijk is om aan zijn behoeften tegemoet te komen. Karel Dibbets pleit in dit verband voor een 'digitale conservator'⁹. Hij stelt dat een hoofdconservator, die inhoudelijk verantwoordelijk is voor een collectie, meer oog dient te hebben voor rijke onderzoeksgegevens dan nu vaak het geval is. Vooral de hoofdconservator zelf heeft als historicus en onderzoeker een enorme kennis in huis.

Een hoofdconservator zou deze kennis van de context van objecten en collecties als eerste dienen te digitaliseren. Zonder aanvullende informatie heeft een object, collectie of andere historische bron geen betekenis en is het minder relevant voor historisch onderzoek. Contextinformatie is bovendien het bindmiddel, zoals Dibbets zegt, dat uiteenlopende en verspreide objecten met elkaar in verband brengt. Naast de digitalisering van diverse al bestaande bronnen en documenten is het zaak dat de hoofdconservator zijn kennis en ervaring toegankelijk maakt in digitale vorm. Door de digitale conservator krijgt het ontsluiten van erfgoedinformatie een ander niveau van werken en denken.

Ook Wilbert Helmus heeft het over het belang van een dataconservator binnen een instelling.¹⁰ Hij stelt dat het managen van de erfgoedinformatie binnen een instelling toegewezen zou moeten worden aan één persoon. Een dataconservator moet een

specialist zijn die verantwoordelijk is voor het verzamelen, vastleggen, ordenen en duurzaam toegankelijk maken van erfgoedinformatie. Het wordt, volgens Helmus, hoog tijd dat de collectieregistratie en –administratie hoog op de agenda komen van musea. De aanstelling van een verantwoordelijke op conservatorniveau is hiertoe een belangrijk middel.

Zonder het belang te onderkennen van beide zienswijzen, gaat het bij erfgoedprofessionals echter om een breder gedragen verantwoordelijkheid voor erfgoedinformatie, die niet de verantwoordelijkheid kan zijn van één persoon. De hele erfgoedorganisatie dient doordrongen te zijn van het belang van alle erfgoedinformatie waarmee de professional in aanraking komt. Het hoort in iedere porie van iedere erfgoedprofessional te zijn doorgedrongen dat erfgoedinformatie iets is om te koesteren, te waarderen, te managen en dus ter beschikking te stellen. Het is inderdaad belangrijk dat informatie op het niveau van de conservator komt te liggen. Het is ook belangrijk dat contextinformatie van de conservator wordt vastgelegd voor hergebruik. Maar daarnaast is het belangrijk dat iedereen die inhoudelijk werkzaam is bij een erfgoedinstelling oog heeft voor het digitaal vastleggen van alle informatie over de objecten, de collecties en het thema van de erfgoedinstelling. Ook dient zo iemand oog te hebben voor de mogelijkheden tot hergebruik van deze informatie in een andere context. Zowel de rondleider, als de tentoonstellingscoördinator, als de registrator, als de archivaris en de conservator zijn ervoor verantwoordelijk dat zij de erfgoedinformatie die zij ter beschikking hebben of krijgen, managen ten behoeve van de instelling en al haar (potentiële) klanten. Alleen dan zullen erfgoedinstellingen kunnen uitgroeien tot kennisinstituten.

De laatste tijd wordt steeds vaker discussie gevoerd over de positie van de erfgoedprofessional als enige autoriteit die contextinformatie heeft over de objecten en collecties in de erfgoedinstellingen. Er gaan steeds meer stemmen op om andere visies toegang te geven tot *open source* informatie. Dat wil zeggen: niet meer alleen de erfgoedprofessional die betekenis toekent, maar publieke meningsvorming toestaan, bijvoorbeeld door online *tagging en blogging*. Erfgoedinstellingen kunnen de controle laten varen en toegaan naar *downloadable content*. Deze nieuwe opvatting stelt niet zozeer de positie van erfgoedinstellingen als betrouwbare bron van informatie ter discussie, maar ziet erfgoedinstellingen meer als informatiebemiddelaar dan als leverancier van informatie. Mensen maken hun eigen verhaal uit wat er aangeboden wordt. Dit wordt toegevoegd zodat weer anderen hun eigen verhaal maken en kunnen toevoegen. Zonder centrale autoriteit wordt informatie dus daadwerkelijk gedeeld.

benodigde competenties

Bij de opzet van een overzicht van competenties is uitgegaan van de competenties waarover een brede erfgoedprofessional dient te beschikken. Hierbij gaat het dus niet meer alleen over degene die verantwoordelijk is voor het bijhouden van de erfgoedinformatie in het collectie-informatiesysteem of de conservator die de eigen contentinformatie digitaal gaat ontsluiten, maar over iedereen die binnen een erfgoedinstelling op een professionele wijze betrokken is bij erfgoedinformatie.

Binnen dit overzicht is een aantal competenties geïdentificeerd, die relevant zijn voor een erfgoedinstelling op het gebied van de digitale ontsluiting. Het gaat hier bijvoorbeeld om de ontwikkeling van kennis en ontsluiting binnen de maatschappij. De

6. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het ICT-register van DEN www.den.nl/register/

7. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de Kennisbank van de Taskforce Archieven www.taskforce-archieven.nl/kennisbank

8. Onderwijsbeleidsdocument. Reinwardt Academie (2008), hoofdstuk 2.

9. Karel Dibbets, 'Op zoek naar een digitale conservator', in: Audiovisueel. Van Emancipatie tot professionalisering. Jaarboek 2005, Stichting Archiefpublicaties (2006), p. 189-197.

10. Wilbert Helmus, 'Registratie vraagt om een dataconservator', Informatie Professional 4 (2007).

bijzondere kennis en ervaring waaraan vooral behoefte is, is kennis die noodzakelijk wordt door veranderingen in de maatschappij, het werkveld en de betrokken disciplines. Hierover dient de erfgoedprofessional zich blijvend op de hoogte te houden.¹¹ Verder dient de erfgoedprofessional zich op de hoogte te stellen van sociaal-culturele ontwikkelingen ten gevolge van digitalisering en digitaliteit, van ontwikkelingen in de behoefte aan informatie, betekenisgeving en authenticiteit. Daarnaast is de ontwikkeling van de infrastructuur, technieken, producten en rollen op het gebied van de ontsluiting en beschikbaarstelling van erfgoed relevant. Maar ook de ontwikkeling binnen de erfgoed- en informatiedisciplines in het denken over de toegankelijkheid, ontsluiting en beschikbaarstelling van erfgoed binnen de erfgoeddisciplines en de informatiewetenschappen hoort een blijvend aandachtspunt te zijn voor de erfgoedprofessional.

Op dit moment zijn bijvoorbeeld de volgende trends zichtbaar:

- verschuiving van aanbodgericht naar vraaggericht ontsluiten;
- verschuiving van het accent van het object naar informatie over het object, naar betekenissen die aan het object worden toegekend en naar verhalen die met het object (kunnen) worden verteld;
- verschuiving naar meer geïntegreerde ontsluiting van erfgoedcollecties;
- gebruik van cross-media, cross-overs, bijvoorbeeld op het gebied van tentoonstellen en uitgeven;
- samenwerking tussen erfgoedinstellingen.

De betekenis die aan cultureel erfgoed wordt gehecht neemt toe, onder meer door een sterke koppeling van erfgoed aan identiteit. Hierdoor krijgt ook de ontsluiting van cultureel erfgoed een steeds grotere maatschappelijke relevantie en politieke betekenis. De erfgoedprofessionals oefenen steeds meer macht uit over het culturele erfgoed, ook door de ontsluitingsstrategieën en –methoden die zij ontwikkelen en toepassen en de kennis die zij op dit gebied monopoliseren.

Anderzijds dreigt de erfgoedprofessional de controle over de erfgoedontsluiting kwijt te raken, doordat ook niet-professionals in *communities of interest* een rol opeisen. In het licht van deze ontwikkelingen wordt het recht van ieder individu op eigen interpretatie een belangrijk item.

Hetzelfde geldt voor de verantwoordingsplicht en de verantwoordingscompetentie van de erfgoedprofessional. Wie controleert ontsluiting, betekenisgeving en identiteitsvorming? Aandacht voor de beroepshouding van erfgoedprofessionals is dus geboden.

kennisinfrastructuur

Om erfgoedinformatie goed te ontsluiten dient een erfgoedprofessional te beschikken over diverse competenties. Maar: een erfgoedprofessional werkt altijd in de bredere

context van de eigen organisatie. Ook die organisatie dient doordrongen te zijn van het belang van het toegankelijk maken van informatie over de collectie. Een erfgoedinstelling kan haar beleid en visie vastleggen in een informatieplan. Zo'n plan is niet uitsluitend een digitaliseringsplan,¹² maar een waarin het belang van informatie ontsluiten als bedrijfsfilosofie is opgenomen. Zowel het management als alle medewerkers zouden zich achter deze filosofie dienen te scharen. Alleen dan zal het breed toegankelijk maken van erfgoedinformatie voor verschillende doelgroepen goed van de grond kunnen komen. Hierdoor kunnen vragen van het publiek snel beantwoord worden en kunnen goede educatieve materialen en tentoonstellingen worden ontwikkeld. Bovendien stelt het instellingen in staat om inspirerende verhalen over de objecten aan gebruikers aan te bieden en biedt het gebruikers de mogelijkheid om eigen verhalen en betekenissen omtrent collecties te creëren. Cultuur wordt zo in context geplaatst.

Projectgeld voor het digitaal toegankelijk maken van erfgoedinformatie is een nuttig instrument, mits de infrastructuur van het project wordt opgenomen binnen de exploitatie van de instelling. Hiervoor is het verstandig om als instelling te beschikken over een sterk team waarin mensen zitten met verschillende competenties. Hierbij is de doelstelling van de erfgoedinstelling belangrijk om vast te stellen welke competenties nodig zijn.

Vooraf door de samenwerking tussen erfgoedinstellingen op het gebied van het ontsluiten van erfgoedinformatie is het belangrijk voor een erfgoedprofessional om een gemeenschappelijke taal te ontwikkelen op het niveau van de concepten (object, context, erfgoed, betekenisgeving, authenticiteit; representatie, toegankelijkheid). Maar ook de toenemende standaardisatie en de daarmee gepaard gaande sturing van de interpretatie is hierbij belangrijk. Juist door samenwerkingsprojecten kan erfgoedinformatie in een nieuwe samenhang en context worden gedeeld. Daarvoor is het noodzakelijk dat de doelstelling van het samenwerkingsproject door alle betrokkenen wordt gedeeld en gezien als een meerwaarde voor de eigen mogelijkheden. Iedere instelling voelt zich probleem eigenaar en deelt de afbakening van doelstelling en doelgroep. Daarnaast hebben de erfgoedinstellingen een gezamenlijke visie op aanbodgerichte versus gebruikersgerichte productontwikkeling.¹³ Het zal duidelijk zijn dat organisatorische competenties een samenwerkingsproject kunnen maken of breken. Bij de zoektocht naar samenwerkingspartners is het belangrijk dat zij voldoende geestverwant zijn, dat ze dezelfde gedachte hebben met betrekking tot ontsluiting van erfgoedinformatie en dat ze open staan voor samenwerking. Met andere woorden, samenwerkende partners dienen een gemeenschappelijke visie op cultureel erfgoed en de ontsluiting daarvan te ontwikkelen.¹⁴

11. Denk bijvoorbeeld aan Snuffelen en graven: over doelgroepen van digitaal toegankelijke archieven. SCP (2006); Bezoek onze site: over de digitalisering van het culturele aanbod. SCP (2006); Wegwijzer: ken uw virtuele klant. Taskforce Archieven (2007); en ICT-gebruik in musea. DEN, NMV (2008).

12. Hiervoor kan gebruikgemaakt worden van het ICT-register van DEN of de subsidiemogelijkheden van 'Digitaliseren met beleid' van Senter Novem.

13. Digitale samenwerking: een handleiding voor erfgoedinstellingen. DEN, DIVA, NCM, NMV, DNA (2005).

14. Marleen Bogaers, Museummanagement@change. Scriptie, Reinwardt Academie (2008).

conclusie

Doelstelling van dit deel van het project *Cultuur in Context* was om te komen tot een kenniskaart voor het ontsluiten van digitaal erfgoed. Na oriëntatie op het erfgoedveld is de conclusie getrokken dat een overzichtelijk geheel van kennis, vaardigheden, netwerken, *best practices*, organisatieregels, aanbevelingen en *do's* en *don'ts* hiervoor in de praktijk niet geschikt is. Op dit moment is het erfgoedveld sterk in beweging, is het denken over ontsluiting aan het veranderen en zijn de ontwikkelingen in de techniek en de maatschappij zodanig snel dat de beschikbare en benodigde kennis exponentieel toeneemt. Daarom is het nuttiger om de competenties in kaart te brengen waarover een erfgoedprofessional dient te beschikken om beter toegerust te zijn voor de ontwikkeling van een digitale kennisinfrastructuur en zo de toegang tot cultureel erfgoed te vergroten. Hierbij wordt uitgegaan van een brede erfgoedprofessional met oog voor (digitale) ontsluiting in al haar vormen. De kerncompetenties van de Reinwardt Academie, te weten 'het managen van erfgoedinformatie' en 'het analyseren, interpreteren en waarderen van erfgoed', zijn als basis genomen voor een 'kenniskaart nieuwe stijl': een 'competentiekaart'.

De belangrijkste conclusie van het onderzoek is dat het ontsluiten van erfgoed informatie niet de verantwoordelijkheid is van een beperkt aantal professionals binnen een erfgoedinstelling. Zowel de rondleider, als de tentoonstellingscoördinator, als de registrator, als de archivaris en de conservator zijn verantwoordelijk voor het managen van erfgoed informatie ten behoeve van de instelling en al haar (potentiële) klanten. Alleen dan zullen erfgoedinstellingen uitgroeien tot kennisinstituten. Digitale ontsluiting van erfgoed informatie hoort de basis te zijn van het denken en doen van iedere erfgoedprofessional.

tabel 1

Competentietabel voor de erfgoedprofessional die betrokken is bij de ontsluiting van erfgoed informatie.¹⁵

Kerncompetenties. De erfgoedprofessional:	
1	Kan erfgoed informatie managen
2	Kan erfgoed analyseren, interpreteren en waarderen
Competenties. De erfgoedprofessional:	
1	Kan erfgoed informatie ontsluiten en beschikbaar stellen
2	Heeft kennis van erfgoedtheorie
4	Kan toekomstgerichte initiatieven nemen
5	Kan taken uitvoeren vanuit een geïnteresseerde, probleemanalyserende en probleemonderzoekende grondhouding
6	Kan taken uitvoeren met een dienstverlenende instelling tegenover interne en externe klanten en erkent het recht van ieder individu op eigen interpretatie
7	Kan behoefte aan nieuwe kennis signaleren en deze traceren en genereren
8	Kan interpretaties methodisch en ethisch verantwoorden
9	Kan trends en ontwikkelingen in de samenleving in relatie tot ontsluiten van erfgoed informatie herkennen en analyseren
10	Kan keuzes maatschappelijk verantwoorden
11	Kan erfgoed informatie hergebruiken in een andere context
12	Kan organiseren en samenwerken

15. Achterin vindt u een overzicht van alle competenties uit het Onderwijsbeleidsdocument (2008) van de Reinwardt Academie die per ingang van het studiejaar 2009-2010 geïmplementeerd zullen worden.

interview met Karel Dibbets over de zoektocht naar ontbrekende kennis

Nancy van Asseldonk

>>

Toen Karel Dibbets van de Filmacademie kwam, miste hij kennis over de achtergrond van de film. Hij besloot het systematisch aan te pakken en stapte over naar de universiteit. Filmwetenschap bestond nog niet in de jaren zeventig, daarom werd het Geschiedenis. In die jaren was er nauwelijks aandacht voor de voorstelling vanuit sociaal-economische invalshoek. Dibbets heeft mede aan de basis gestaan van het filmhistorisch onderzoek in Nederland, dat in de jaren tachtig van de grond kwam. Eerst nog als onderdeel van Theaterwetenschap, maar de vakgroep Film- en Televisiewetenschap groeide snel en ging eind jaren tachtig zelfstandig verder. Vanaf de oprichting is Dibbets verbonden aan de faculteit Film- en Televisiewetenschappen, waar hij onderzoek verrichtte naar de vertoningsgeschiedenis van theater en film. Hij schreef zijn proefschrift over de overgang van de stille film naar de geluidsfilm.¹

Dibbets was initiator van de database CinemaContext, een online toegankelijke filmencyclopedie van de Nederlandse filmcultuur vanaf 1896.² CinemaContext stelt de filmvoorstelling centraal en bevat niet alleen gegevens over films, maar ook over bioscopen, personen en bedrijven. Zonder toeschouwers, vertoners en distributeurs geen filmvoorstelling. Inmiddels is de faculteit uitgegroeid tot Mediastudies, waar naast televisie en film nu ook aandacht is voor nieuwe media, archieven, journalistiek, informatie en documentatie. Digitalisering en de invloed van multimediale technieken zijn onderwerp van onderzoek.

¹. Karel Dibbets. *Sprekende films. De komst van de geluidsfilm in Nederland, 1928-1933*. Amsterdam 1993.

². www.cinemacontext.nl.

In het gesprek met Dibbets komt een duidelijk onderscheid tussen conservator en archivaris naar voren. De conservator is de geesteswetenschapper met veel kennis over de collectie, maar hij is niet in staat het digitaal toegankelijk te maken. De archivaris is beheerder, hij maakt kelders vol archiefmateriaal digitaal beschikbaar, maar ziet kennisvermeerdering niet als zijn verantwoordelijkheid. Als onderzoeker heeft Dibbets in beide gevallen het nakijken. Hoe kan hij bij al dat erfgoedmateriaal dat Nederland rijk is? Wie is verantwoordelijk voor de ontsluiting en digitale beschikbaarheid ervan? Hoe beheren we al de informatie en kennis die verspreid aanwezig is en zorgen we voor een betere toegankelijkheid? Als wetenschapper is Dibbets erop uit om de gaten in onze kennis op vullen. Daarom wil hij niet alleen weten wat er is, maar juist het materiaal analyseren om te ontdekken wat er ontbreekt.

Je bent al ruim vijftientwintig jaar met filmwetenschap bezig. Ben je al die tijd met de sociaal-economische context van film bezig geweest?

‘Nee, ik ben generalist. Via de kunst ben ik in de wetenschap terechtgekomen. Als je geïnteresseerd bent in het denken over film en de discussie erover, dan zit je op de filmacademie op de verkeerde plek. Mijn relatie met de wetenschap komt echt voort uit mijn belangstelling met film. De esthetische kant was mij bekend, maar via de universiteit heb ik de context, de sociaal-economische geschiedenis, geleerd. De esthetische theorievorming van film heb ik wel altijd bijgehouden, maar de ondergrond is wel geschiedenis. Dat was ook nieuw, het ging toch nog vooral om cultuurhistorie en de vraag welke mooie films er vroeger zijn gemaakt. Dat is verschoven in de loop van de jaren zeventig. De vraagstelling werd verlegd naar: “Hoe heeft zich dat verspreid, waar is het vertoond, welke effecten heeft dat?” Toen ik klaar was met mijn studie Geschiedenis, begonnen ze net bij Theaterwetenschap die kant van film te ontwikkelen. De eerste dingen die ik gedaan heb bij Theaterwetenschap was het variété-theater rond 1900. Receptiegeschiedenis stelt een heel ander type vragen, niet alleen esthetische, maar sociologische en economische, inclusief de dwarsverbanden. Mijn scriptie was een onderzoek naar de ontwikkeling van de bioscoopketens in Nederland, een voorbeeld van economische concentratie. Er was net een nieuwe wiskundige theorie ontwikkeld, de graventheorie, waarmee je machtsrelaties kon analyseren. Deze onderzoekt de relatie tussen verschillende punten, de basis van een netwerk-analyse. Dat is tegenwoordig met internet het topje van de wetenschap: “Hoe kom je het snelst van het ene punt naar het andere punt?”. Je kon de bioscoop ook zien als een netwerk met relaties: iemand heeft bijvoorbeeld één bioscoop, koopt er eentje bij, et cetera. Ik kon de verandering van die relaties aantonen, omdat ik gegevens over bioscopen in Nederland en hun eigenaren van 1925 tot 1975 had verzameld. Het was dus een verhaal van economische concentratie, toegepast op een hele bedrijfstak; niet alleen de hedendaagse situatie, maar ook vijftig jaar terug.

Al die gegevens had ik verzameld om te analyseren, maar automatisering bestond nog nauwelijks. Mijn project werd geadopteerd door het computercentrum van de Universiteit van Amsterdam. Ze waren met theorievorming bezig en hadden enorm veel geld. Zij beschikten alleen over recente data uit één bepaalde bedrijfstak, terwijl ik gegevens over vijftig jaar verzameld had. Mijn verzameling data inclusief de relaties was echter te groot voor het computermodel dat ze hadden, terwijl ze de grootste computer van Europa hadden. Tegenwoordig is het een fluitje van een cent en kun je het thuis op je computer uitvoeren. Maar het principe daaronder, de netwerkanalyse, was er toen al.’

Het onderzoek waarmee Dibbets zijn wetenschappelijke carrière begon, resulteerde twee decennia later in de database *CinemaContext*. Het database bestaat uit vier collecties gegevens: films, bioscopen, personen en bedrijven. Bijvoorbeeld: alle bioscopen die in Nederland hebben gestaan vanaf 1900, inclusief informatie over de bouw, de directie, et cetera; films die in een Nederlandse bioscoop gedraaid hebben; informatie over filmvoorstellingen in diverse steden, met voor zover bekend de musici en artiesten die optraden, de toegangsprijzen et cetera. Tussen de gegevens over *wie, wat, waar* en *wanneer* zijn dwarsverbanden gelegd, zodat patronen in de ontwikkeling van de filmcultuur in Nederland te analyseren zijn. Het bestand is te gebruiken als naslagwerk, maar nadrukkelijk ook bedoeld als onderzoeksinstrument. Het is geen eindproduct, maar bevat het materiaal dat voor wetenschappelijk onderzoek geanalyseerd kan worden.

Bevat *CinemaContext* de gegevens die je vanaf de jaren tachtig verzameld had?

‘Voor een deel wel. De lijst bioscopen bijvoorbeeld, maar de vertoning, de programma’s, hebben we toegevoegd. Wat kon je in de bioscopen zien? Daar wisten we niets van. Aanvankelijk stond de film centraal. Object van het Filmmuseum is bijvoorbeeld de film en alles wat met film en filmproductie te maken heeft. Maar waar zijn die films vertoond? Uit mijn onderzoek blijkt dat film, zeker in de periode van de zwijgende film, maar de helft is van wat de mensen zien en meemaken in die bioscoop. Zo zitten er musici bij, die film is helemaal niet stom. In het Filmmuseum kreeg ik een halffabriek. De film die in de archieven ligt, is de helft van de voorstelling. De voorstelling zelf is mijn object geworden, dat is wat mij is gaan fascineren: de plek en de programma’s.’

Terwijl je bezig bent met je het verzamelen van gegevens, stuit je natuurlijk op andere bestanden met vergelijkbare of aanvullende data. Wanneer en hoe is het idee ontstaan om daar meer mee te doen, om bijvoorbeeld een koppeling te realiseren?

‘Dat is iets van de laatste tien jaar. Digitalisering en internet openen nieuwe mogelijkheden. Je ontdekt - niet alleen hier in Nederland, maar ook in het buitenland - mensen die met verwante vragen bezig zijn en verwante dataverzamelingen hebben. Mijn interesse lag bij de voorstelling, maar er is ook nog zoveel omheen. Al die informatie ligt ergens anders. Als je elke keer wordt doorverwezen, begin je wel te vermoeden dat het anders moet. Bibliotheken zijn een goed voorbeeld, die waren vrij snel op internet te vinden. Een boek - waar het ook ligt, wat de titel ook precies is - kun je al snel achterhalen.’

We zijn tien jaar verder. Is het nu zover?

‘Nee, dat is mij vreselijk tegengevallen. Ik heb daar een keer in het Archiefjaarboek over geschreven³, waarin ik mijn pessimisme uitspreek over de digitaliseringsgolf. Die rolt in de erfgoedwereld de verkeerde kant op volgens mij. Er is sprake van een tegen-

3. Karel Dibbets, ‘Op zoek naar een digitale conservator’, in: Audiovisueel. Van Emancipatie tot professionalisering. Jaarboek 2005, Stichting Archiefpublicaties, p. 189-197.

strijdig effect, die hindert net zoveel als stimuleert. Als buitenstaander, als onderzoeker, heb ik daar ontzettend veel last van. Als onderzoeker moet ik voortdurend naar instellingen toe, die hun informatie alleen lokaal beschikbaar hebben. In plaats van bibliotheken, waar ik via internet de hele wereld kan overzien om te speuren naar artikelen of boeken. Dat kun je niet bij erfgoedinstellingen. Ik realiseerde me dat ik als buitenstaander een heel andere relatie heb met bronnen, dan de instellingen zelf. Dat zijn fasen in een ontwikkeling. Elke instelling houdt heel goed voor zichzelf bij wat ze heeft. Maar ze weten veel meer dan ze hebben, niet alles is vastgelegd. Daar komt nog bij dat ze eigenlijk niet van elkaar willen weten wat ze hebben.’

Het probleem speelt niet alleen bij erfgoedinstellingen, ook binnen de wetenschap is het vaak een probleem om gegevens uit te wisselen. Dibbets: ‘Het maken van een database is al heel lastig, daar moet je tijd in stoppen. Je wordt je langzamerhand bewust dat je als individu werkt. Het helpt natuurlijk dat je nu sneller met elkaar in verbinding staat en je data *wil* verbinden. Maar instellingen hebben allemaal hun eigen systeem en gaan solistisch te werk. Geesteswetenschappen heeft geen geld en loopt vele jaren achter. Tien jaar geleden was de belofte of veronderstelling dat het technisch geen grote opgave zou zijn om alles te koppelen. Men moest het alleen willen. Toch is dat misgegaan.’

Is het technisch een probleem, of is het de intentie die ontbreekt?

‘Nee, er zijn tegenstrijdige belangen. Financiering speelt ook mee. Het gaat allemaal trager dan je zou verwachten. De digitalisering heeft een enorme impuls gegeven aan de kennisinfrastructuur. De motor daarachter, de vernieuwing, komt niet vanuit de wetenschap, zeker niet vanuit de geesteswetenschap. Achter hun rug om is die motor enorm aan het draaien, omdat ze geen idee hebben wat ze er mee moeten. De erfgoedinstellingen draaien aan knoppen. Er worden miljoenen ingepompt, de digitaliseringslag is al een aantal jaren gaande. En die miljoenen worden blind besteed, voor de korte termijn. Plaatjes op internet zetten is zichtbaar maken wat je hebt, maar dat is nog geen ontsluiting. Daarvoor moeten er metadata bij, maar die zijn er niet of primitief. Bij metadata gaat het niet om de plaatsjes, maar om tekst.’

In *Cultuur in Context* ging het juist om de integratie van gegevens uit verschillende collecties. De twee deelnemende universiteiten beschikten over onderzoeksdata, waaronder het als eerder genoemde *CinemaContext*-bestand. Daarnaast waren er een aantal databases voortgekomen uit het onderzoeksproject ‘Theater als een gevangenis van Lange Duur’ aan de Universiteit Utrecht, onder leiding van Henk Gras. Het ging bijvoorbeeld om gegevens over kaartverkopen van een aantal schouwburgen in Nederland, gekoppeld aan het repertoire en de uitvoerders. Ook beschikte Gras over een bestand met de gegevens van ca. 15.500 theaterbezoekers, veelal met ouders en grootouders en diverse variabelen zoals adeldom, schoolopleiding, beroep, functies et cetera.

Naast deze gegevens voortgekomen uit wetenschappelijk onderzoek was men geïnteresseerd in gegevens aanwezig in archieven. Hierbij werd gedacht aan dossiers uit gemeentearchieven over het toezicht op kermissen, theaters en bioscopen, persoonsgegevens van theater- en bioscoophouders, lokale kranten met advertenties, recensies en artikelen over kermissen, bioscoopprogramma’s, toneelvoorstellingen et cetera. Ook zijn er bijvoorbeeld afzonderlijke archieven van toneelverenigingen of bioscopen. Hiervoor werden het Gemeentearchief Rotterdam en Stadsarchief Breda bij *Cultuur in Context* betrokken.

Wat voor verbanden had je voor ogen?

‘Henk Gras heeft gegevens verzameld van wat hij in archieven tegen is gekomen. *CinemaContext* bevat een overzicht van wat gemaakt is of bestaan heeft, ook op basis van archiefonderzoek. Veel daarvan bestaat niet meer. Erfgoedinstellingen hebben een andere benadering. Het Filmmuseum bijvoorbeeld neemt in hun database niet op wat ze niet hebben, ze ontsluiten alleen wat ze in bezit hebben. Voor *CinemaContext* gebruikten wij als bron het archief van Centrale Commissie voor de Filmkeuring bij het Nationaal Archief.⁴ Dat archief bevat alle films die ooit in Nederland tussen 1928 en 1977 zijn vertoond. Elke seconde film moest door die keuring gaan voordat het vertoond kon worden. Idealer kun je het eigenlijk niet hebben, alle informatie zit erin. Toen ging het licht bij mij pas echt aan. Ik zal een voorbeeld geven. In de krant kwamen we alleen de vertaalde filmtitels tegen, welke films daarbij hoorden wisten we niet. In dat archief vonden we de sleutel tussen de originele titels en de vertaalde titels. Wij hebben dat bestand, dat door het Nationaal Archief globaal ontsloten was, geadopteerd en systematisch gegevens ingevoerd met de hand. Een complete, systematische lijst kun je vervolgens analyseren. De hele aanbodstructuur van wat er in Nederland geïmporteerd en vertoond werd, heb je dan kant en klaar liggen. Het archief is een onderzoeksinstrument geworden.’

Het archief van de Centrale Commissie van de Filmkeuring valt uiteen in twee delen. Een klein deel van het archief bevat de correspondentie, notulen, jaarverslagen en stukken over de organisatie. Dit deel van het archief – tien meter - is geïnventariseerd en beschreven. De bulk van het materiaal, bijna honderd meter, bestaat uit de keuringsrapporten; de rapporten zijn genummerd en daarmee toegankelijk. Inventaris van het archief, waaronder de toegang op de keuringsrapporten, zijn via de website van het Nationaal Archief beschikbaar. Maar daarmee zijn nog niet de gegevens in de filmrapporten beschikbaar, de gegevens die nodig zijn voor verder wetenschappelijk onderzoek. Die gegevens moeten er nog uitgehaald worden, de filmrapporten één voor één bekeken en geïnterpreteerd. De vraag is natuurlijk waar de verantwoordelijkheid van een archiefinstelling ophoudt en de verantwoordelijkheid van de onderzoeker begint. Dibbets: ‘We zijn nu wel in gesprek over het teruggeven van de data aan het Nationaal Archief, zodat zij het op internet kunnen zetten. Het is eigenlijk vreemd, het hoort niet bij *CinemaContext* om archief te ontsluiten; dat is hun werk. Het liefst stoten we het allemaal af en zetten we het bij het Nationaal Archief neer.’

Hoever moet een archiefinstelling gaan bij de ontsluiting van archieven?

‘Die beslissing is aan hen. Ik zeg ook niet dat ze het allemaal moeten ontsluiten, maar nu gooien ze enorme massa’s op internet. Al die plaatjes ontsluiten ze niet of op een heel beperkte manier. Maar geef dan ook de metadata mee en structureer die op de een of andere manier. Daar mag je wel eisen aan stellen, ook al is het geen gedetailleerde micro-ontsluiting. In *CinemaContext* beschrijven we bijvoorbeeld personen, bedrijven en plaatsen. Dat zijn fundamentele kernbegrippen die in elk archief wel zitten. *Wie, wat, waar, wanneer*, dat zouden de centrale begrippen moeten zijn.’

4. Inventaris van het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Centrale Commissie voor de Filmkeuring, (1926)1928-1977. Nationaal Archief, Den Haag. Nummer toegang 2.04.60.

Toch was veronderstelling in *Cultuur in Context* dat het mogelijk moet zijn onderzoeksdata te koppelen aan archiefmetadata.

‘Ja, die hoop had ik.’

En nu?

‘Ze zijn volop bezig, volgens mij zit het er aan te komen. Je zou verwachten dat lokale archieven goed zijn in geografische informatie. Dat is het dwarsverband tussen al die archieven. Van een bepaalde locatie kun je dan bijvoorbeeld zien wat er beschikbaar is door de eeuwen heen. Het gaat er om dat je dit soort standaarden van elkaar kent, zodat je daar op aan kunt sluiten.’

***Cultuur in Context* heeft een ontologie⁵ ontwikkeld om de koppeling te realiseren. Was er voor *CinemaContext* niet al iets dergelijks ontwikkeld?**

‘We hadden voor *CinemaContext* natuurlijk al de netwerkanalyse. Een ontologie is ook een netwerk met punten en lijnen tussen deze punten; zo krijg je schema’s. Het datamodel van *CinemaContext* is ook gebaseerd op deze schema’s.

Voor *Cultuur in Context* hebben we eerst in kaart gebracht waar de overeenkomsten zitten. Dan krijg je in de gaten dat de terminologie heel erg uiteenloopt, maar ook dat je wel weer kunt voortbouwen op bestaande analyses. Of dat bepaalde concepten - “wat is een object, wat is een kunstobject?” –al zijn uitgedacht. Dat hoeft je niet allemaal zelf nog uit te vinden, daar is al consensus over.’

Is dit de oplossing om tot de gewenste integratie te komen?

‘Ja, hier worden nu wel sterke voorstellen gedaan. Er is in kaart gebracht waar de gemeenschappelijke concepten zitten op een klein gebied. Wat de centrale concepten in een bepaald kennisdomein zijn en hoe complex die zijn. Als je dat van elkaar weet, dan kun je er ook rekening mee houden. We hebben bijvoorbeeld bij het Theaterinstituut een aantal dingen blootgelegd die ontbreken of concepten die door elkaar lopen. Bijvoorbeeld de begrippen *voorstelling* en *productie*, of *locatie*, *plaats*, *geografische aanduiding* en *schouwburg*. Je komt er dan achter dat het een organisch gegroeid datamodel is. Ze zijn op dit moment allemaal in systemen aan het investeren. Het hele datamodel gaat op de schop, van het Theaterinstituut, maar ook van het Film-museum bijvoorbeeld. Archieven zijn daar ook mee bezig.’

Maar moet er, naast het ontwerp van een nieuw datamodel, niet ook veel met terugwerkende kracht gerepareerd worden?

‘Ja, dat gaat niet allemaal geautomatiseerd. Iets wat niet consequent is uitgevoerd, is verloren of heel moeilijk te repareren, dat klopt. We komen natuurlijk uit een naïeve periode. We zitten nog steeds met datamodellen die ontwikkeld zijn vanuit het gegeven “wat is er”. Het zijn administratieve systemen, ontwikkeld in de jaren negentig voor de komst van internet. Het Filmmuseum is nog steeds niet online, terwijl daar veel geïnvesteerd is in de ontwikkeling van een nieuw datamodel. Wat ik bijvoorbeeld

graag zou willen is de data analyseren van het archief van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum. Zij hebben het goed op orde; als buitenstaander zou ik graag die data analyseren. Ik kan niet alleen zien wat ze hebben, maar kan ook zeggen wat ze niet hebben en of daar een bepaalde systematiek in zit. Dat betekent dat je die gaten zinvol kan proberen te vullen. Misschien niet met plaatjes, maar met andere informatie; daar hebben we ook andere oplossingen voor. Nu valt het echter helemaal buiten het beeld van erfgoedinstellingen: ze presenteren alleen wat ze hebben, niet wat ze weten.’

Dat beeld schets je ook in je artikel ‘Op zoek naar de digitale conservator’. In tegenstelling tot een archivaris wil een conservator weten wat hij niet heeft om zijn collectie aan te kunnen vullen.

‘De traditionele conservator is anders dan de traditionele archivaris. De archivaris weet waar hij iets opgeborgen heeft en is niet zozeer geïnteresseerd in wat hij niet heeft. Hij wordt gek als je aan hem vraagt wat hij niet heeft. Een archivaris heeft alles wat hij moet hebben. Maar als je dat vraagt aan de conservator of degene die tentoonstellingen maakt, dan hoor je ook wat ze niet hebben. Objecten die ze willen hebben voor een tentoonstelling, maar moeten lenen. Of objecten die ze willen aanschaffen als het op een veiling beschikbaar komt. Zij hebben een hele andere kijk op de collectie: waar zit de kwaliteit in collectie en waar zitten de zwakke plekken?’

Je wil weten wat er niet is, de archivaris wordt gek als hij zich die vraag stelt. Waarom, zit daar een principieel andere manier van kijken achter?

‘Het komt niet bij hem op.’

De conservator verzamelt en vult open plekken op, terwijl een archivaris archieven beheert die afgesloten zijn.

‘Het beheren van archieven is inderdaad een vak en dat is goed. Een museum moet een collectie op peil houden en collectiebeleid opstellen. Dat is een andere insteek en dat vereist meer kennis over je collectie dan alleen weten wat je bezit. Door de digitalisering is dat ondergeschoven geraakt de laatste tien jaar. De archivaris kan zijn kennis en spullen op internet zetten, daar is een publiek voor. De conservator is toch meer een geesteswetenschapper, bezig met onderzoek. Maar de conservator heeft nog onvoldoende kennis op het gebied van digitalisering.

Aan de kant van bibliotheken is wel een heleboel gebeurd: digitalisering van boeken, artikelen, et cetera. Daar zit een heel goed aanknopingspunt. Bibliotheken en archieven kunnen goed samenwerken.’

Zijn bibliotheken beter in staat te digitaliseren?

‘Ja, maar wat ze doen is net als archieven de kelder administreren en digitaliseren. De kennis daarover zou je ook moeten digitaliseren.’

Is dat de taak van de erfgoedinstelling? Of is dit aan de gebruiker, waaronder de wetenschappelijk onderzoeker?

‘Nee, de instelling. De directeur moet zich niet beperken tot wat in er de kelder zit, zoals archieven nu doen. De kelder moet hij laten zien, bijvoorbeeld op internet, maar hij moet ook laten zien wat het belang en de kwaliteit daar van is door er ver-

⁵ Zie hoofdstuk 3, Virtuele collectie ‘openbare gemakkelikheden’. Renze Brandsma e.a..

halen bij te vertellen en kennis aan toe te voegen. Of laten zien dat de instelling iets unieks heeft, iets wat anderen niet hebben of iets dat past in een veel groter verband. Dat is een heel ander type kennis waarvoor je de kunsthistorici nodig hebt, de wetenschap. De wetenschap is echter slecht gedigitaliseerd. De kennis die wij hier produceren is allemaal in de vorm van papier. Het resultaat is dan een publicatie, maar de achterliggende data kun je ook verder ontsluiten.'

Is het niet zo dat archieven wel ontsluiten en beschikbaar stellen, alleen niet voor de academische gebruiker, maar voor de...

'Voor de lagere school. Ja, dat is mijn kritiek. Primitief, naïef.'

Blijft het daar bij of is het een eerste stap naar een meer geavanceerde ontsluiting?

'Dat hoop ik, dat het een beetje organisch groeit. De archivaris heeft z'n spullen in ieder geval goed op orde, daar is de automatisering ingeslopen en dat is goed gegaan. Bij de conservator is alles stil blijven staan, die bevindt zich nog voor een deel in de jaren tachtig.'

Bij aanvang van het programma *Cultuur in Context* zijn drie ambities geformuleerd. Twee ambities liggen in elkaar verlengde, namelijk '*de ontwikkeling van een gemeenschappelijke visie op cultureel erfgoed en de ontsluiting daarvan*' en '*de versterking van de digitale infrastructuur cultureel erfgoed door grenzen van instituten, collecties en informatiesystemen te overstijgen*'. De versterking van die infrastructuur is pas mogelijk als er een gemeenschappelijke taal gesproken wordt. En in de praktijk blijkt het daar nog aan te ontbreken, verwachtingen over en weer zijn vaak onbekend. Aan het leggen van dwarsverbanden tussen collecties en gegevensbestanden op technisch en semantisch niveau gaat een stap vooraf, namelijk het overbruggen van cultuurverschillen. Dibbets: 'Bottleneck zijn de tegenstrijdige belangen. De techniek is autonoom voor een deel, dat is een grote motor die veel in beweging heeft gezet. Maar de wil om die motor in gang te zetten, de visie, de financiering en knowhow, zit voornamelijk bij een klein aantal instellingen, die het ook gebruiken om zich te profileren. Kennisdelen zou onderdeel van de visie moeten zijn. Het zit niet in de techniek, de techniek kan dat. Maar als je niet uit bent op een gemeenschappelijke semantiek en een gemeenschappelijke visie, komt het er niet van.'

Zijn we in dit programma verder gekomen met de ontwikkeling van een gemeenschappelijke visie?

'Ja, kennisdelen betekent dat je in gesprek moet raken. Er is uitvoerig gesproken tussen verschillende instellingen, die voor het eerst met elkaar aan tafel zaten. Voor het eerst, dat is een soort wonder en toch heel simpel. Dan blijkt het vervolgens nog heel lastig te zijn dat naar een hoger niveau te tillen. Dat is niet vanzelfsprekend. Bibliotheken vinden elkaar wel, archieven zijn met dezelfde zaken bezig, maar het Theaterinstituut is een heel andere speler.

Ik weet niet of het tot iets geleid heeft, dat verder gaat dan de ontologie, dan het vermoeden dat je het over dezelfde dingen hebt. De deelnemers liepen ook tegen veel praktische problemen aan. Het personeelsverloop was bijvoorbeeld heel groot en dan verlies je ook kennis en overzicht. En visie. Maar belangrijk zijn de gesprekken die we gehad hebben over de ontologie en de uitvoering daarvan. Daar heb ik veel

van geleerd, mensen van het Telematica Instituut hebben veel opgestoken en Renze Brandsma en zijn collega's vonden het razend interessant.'

Nu noem je alle onderzoekers op.

'Ja, niet de mensen van de erfgoedinstellingen. Het Theaterinstituut was er wel bij, maar de medewerker die betrokken was bij *Cultuur in Context* werkt daar inmiddels niet meer. Ik weet niet of zijn kennis is overgedragen. Ik ben nu in gesprek met het Theaterinstituut en het Filmmuseum over vervolgprojecten en daar staan dit soort dingen natuurlijk op de agenda. Het gekke is dat er een tegenstrijdigheid is als je naar de universiteit kijkt. Binnen geesteswetenschappen is er helemaal geen visie op de digitalisering van kennis en is er ook geen geld voor. Ze zijn individueel bezig; de verandering van de wetenschap onder invloed van digitalisering gaat achter hun rug om. Archiven daarentegen zijn volop met digitalisering bezig. Maar zij benutten het op een rare manier, omdat kennisdelen geen prioriteit heeft. DEN moet daar natuurlijk iets aan doen en doet daar ook veel aan. De vraag is echter of dat doordringt bij de mensen die nu het datamodel aan het ontwikkelen zijn.'

Je schetst de ontwikkeling in het erfgoedveld waarbij het beheer van informatie en kennis meer op de voorgrond komt, alsmede de wetenschap die achterloopt. Maar is de wetenschap juist niet van huis uit bezig met kennis vergaren en verspreiden?

'Ja, ik zie hier ook wel een markt voor geesteswetenschappen. Onderzoekers beschikken over kennis die ze systematisch kunnen gebruiken binnen die instellingen. Archiven moeten verreikt worden met kennis, de kwaliteit moet bewaakt worden. Dat kun je niet aan een machine overlaten of een mbo-er en ook niet aan een hbo-er. Er zijn redacties nodig, die voortdurend kennis toevoegen en toezicht houden.'

De derde ambitie richtte zich op 'het verder professionaliseren van de huidige professional in culturele instellingen'. Welke rol moet het onderwijs spelen en is het onderwijs hier nu voldoende voor uitgerust?

'Ik herinner me de eindpresentatie en de enorme ambitie bij de Reinwardt Academie viel me op, bijvoorbeeld de kerncompetentie kan *erfgoed analyseren, interpreteren, waarderen*. Dat vergt wetenschappelijke onderwijs; daarvoor heb je inzicht en theorievorming in heel specifieke domeinen nodig. Een kunsthistoricus kan bij Letteren al heel weinig. Interpreteren, analyseren en waarderen, tussen al die wetenschappers is al geen eenduidigheid. Ik zie niet hoe dat de erfgoedprofessional theorievorming uit de verschillende domeinen kan beheersen. Eerder andersom, de wetenschapper die nog praktische vaardigheden nodig heeft; dus een kunsthistoricus die een aanvulling nodig heeft van de Reinwardt, in plaats van een afgestudeerde student van de Reinwardt Academie die hier aan de universiteit nog een bachelor of master komt halen.'

Wat zou de aanvulling van de Reinwardt Academie moeten zijn?

'De academische kennis hebben de studenten dan min of meer, maar ze hebben aan de universiteit niet geleerd hoe je dat in een erfgoedinstelling in een digitale omgeving kunt toepassen en verder ontwikkelen. Kunsthistorici hebben plaatjes gezien, verder zijn ze nooit gekomen. Ik heb zelf de Filmacademie gedaan, waar je eigenlijk voor je intellectuele ontwikkeling in een woestijn zit. Ik heb hier altijd studenten die naar de Filmacademie wilden gaan na de propedeuse gezegd: "wacht even, zorg dat

je een intellectuele basis hebt en ga dán naar de Filmacademie, dan heb je iets om te gebruiken”.’

De Filmacademie is creatief vormend, Mediastudies is academisch en leidt onderzoekers op. Hoe leiden we de toekomstige professional op die collecties beheren, ontsluiten en beschikbaar stellen, en dan vooral digitaal?

‘Onze studenten hebben geen enkel idee van het systematiseren van kennis via digitalisering. Dat hebben ze nooit geleerd. Academici hebben in de boeken gezeten. Daar heb je de Reinwardt Academie voor nodig, maar hoe je die twee op elkaar aansluit? Ik begrijp dat de Reinwardt - en ook de Archiefschool – graag ook het verhaal dat erbij hoort wil vertellen, de kwaliteit wil bewaken, wil bepalen wat belangrijk is of niet. Maar die keuze moet je niet overlaten aan de archivaris, waarmee ik de klassieke archivaris bedoel als beheerder van wat er in de kelder ligt. De wetenschappelijke blik van buiten is van belang.

Terug naar de professional bij de Reinwardt. Waar ik op verschillende bijeenkomsten op gehamerd heb, is het belang van kennis delen. De integratie tussen instellingen, het idee van de instelling als onderdeel van een groter geheel, dat zou veel meer bij de professional in zijn pakket moeten zitten. Behalve dat hij kan beschrijven en digitaliseren, gaat het erom dat het op meerdere plekken bruikbaar moet zijn.’

De Reinwardt Academie werkt nu samen met de Hogeschool van Amsterdam, maar er zou dus ook meer uitwisseling moet zijn tussen het academisch veld en de meer praktijkgerichte Reinwardt Academie?

‘Ik zie daar wel een groot probleem. De wetenschap en de erfgoedinstellingen groeien uit elkaar. Erfgoedinstellingen hebben wetenschappelijke kennis nodig, maar de wetenschapper is niet in staat om zijn kennis te digitaliseren en te delen.’

Zit de wetenschapper in zijn ivoren toren door dat gebrek aan ICT-kennis en -vaardigheden?

‘Ja, hij moet nieuwsgierig zijn naar die techniek. De kennis ontsluiten die in die hoofden zit en op internet exploiteren, zodat we niet alleen de archieven en toegangen daartoe online hebben. Voor de verdere ontwikkeling daarvan is beleid en visie nodig, waarvoor je in de techniek moet zitten. Als je dat niet wil, isoleer je jezelf. Voor dat enorme isolement ben ik als onderzoeker bang. Je wordt daardoor helemaal afhankelijk van de techneuten en archivarissen, die een veel commerciëlere agenda hebben gekregen. De kennis is daar veel kleiner en smaller geworden, goede informatie op niveau is daar geen prioriteit meer. Maar zoals gezegd staat geesteswetenschappen nog heel erg vreemd tegenover digitalisering. Wetenschappers die in erfgoedinstellingen gaan werken, vallen in een kuil. Een oplossing is een aanvullende opleiding voor wetenschappers. Als je van de Reinwardt Academie komt, zul je voornamelijk inhoudelijke aanvulling nodig hebben. Als je van de universiteit komt, heb je vooral een technische aanvulling nodig. Maar ik zie dat niet zomaar gebeuren. Het zijn toch allemaal mensen, die na de universiteit per ongeluk betrokken raken bij digitalisering en techniek niet vanuit de opleiding hebben meegekregen.’

Moet je een de techniek beheersen om met technici samen te werken? Is dat niet de angst die veel mensen in het erfgoedveld hebben. Gaat het er niet eerder om op de raakvlakken tussen twee kennisgebieden te kunnen opereren?

‘Je moet de techneut opdracht geven iets voor jou te doen. Het gaat erom op de agenda te zetten dat je jouw kennis gedigitaliseerd wil hebben. En daarvoor is iets meer nodig dan algemene belangstelling voor techniek.’

3. virtuele collectie ‘openbare vermakelijkheden’

**Renze Brandsma, Mohamed Bouissaghoulane,
Rogier Brussee, Saskia Smit, Christian Wartena**

het koppelen van digitale collecties en bestanden

Gedigitaliseerde collecties bieden een uitstekende mogelijkheid om een brede kijk op cultureel erfgoed te operationaliseren door een rijke en geïntegreerde digitale infrastructuur op te bouwen, die ook openstaat voor aansluiting bij andere bronnen. Het tegelijkertijd kunnen zoeken en vinden van informatie over bijvoorbeeld een auteur of persoon, of over een bepaald thema in verschillende digitale collecties en bronnen is van belang voor onderwijsdoeleinden en onderzoek maar ook voor een willekeurige archiefbezoeker: Wat is er bijvoorbeeld bekend over dezelfde plaats of tijd of over hetzelfde onderwerp? Welke literatuur, archiefrecords, beelden, geluidsobjecten of documenten zijn specifiek aan het object gerelateerd?

Het programma *Cultuur in Context* heeft dit koppelen van digitale bestanden aangepakt met de aanwezige partners in het programma voor het domein van ‘openbare vermakelijkheden’ (theater en film) met een nadruk op de periode van circa 1800 tot 1950. Als uitwerking van deze ambitie is gewerkt aan een virtuele collectie door koppeling van subsets van data uit bestaande digitale bestanden bij de diverse programmadeelnemers uit de bibliotheek-, museum- en archiefwereld. Er is een testomgeving ingericht om ervaring op te doen om bestaande digitale bestanden technisch te koppelen en beschikbaar te stellen. Die ervaring is ook nadrukkelijk vastgelegd en gedeeld met deze community. Ter ondersteuning hiervan is een begrippenkader (ontologie) rondom het domein van ‘openbare vermakelijkheden’ ontworpen. Deze ontologie is bedoeld als inhoudelijk referentiekader voor de feitelijke koppeling van collecties over openbare vermakelijkheden. Het spreekt voor zich dat bij het maken van een dergelijke ontologie veel domeinkennis nodig is, wat een direct beroep doet op de expertise van professionals.

methoden voor het koppelen

Het koppelen van digitale collecties of zoeken in meerdere digitale collecties kan op verschillende manieren worden bewerkstelligd. Het begrip interoperabiliteit is daarbij een kernbegrip. Interoperabiliteit kent technische, semantische en organisatorische aspecten. De organisatorische aspecten zullen we hier niet behandelen.

technische interoperabiliteit

De voornaamste methoden om tot technische interoperabiliteit te komen zijn de volgende:

1. Linken. Het linken van objecten uit verschillende digitale collecties is een simpele wijze om collecties te verbinden. Een dergelijke link kan idealiter op basis van stabiele identifiers (of persistente identifiers) plaats vinden. Let wel, er is een verschil tussen een identifier en een link. Dat wil zeggen dat objecten en/of metadata records een stabiele identifier moeten hebben. De links kunnen dan het beste opgebouwd worden op basis van deze identifiers. Bijvoorbeeld door een combinatie van de URL van een collectie (www.cinemacontext.nl/) met een stabiele identifier (bijv. B000209 voor de bioscoop Luxor in Alphen). De link wordt dan: www.cinemacontext.nl/id/B000209.
2. Crawling. Zoekmachines zoals Yahoo en Google gebruiken webcrawlers om webpagina's op te halen, te verzamelen en doorzoekbaar te maken. De gegevens in databanken worden daarbij veelal niet meegenomen, omdat deze niet direct als webpagina's beschikbaar zijn, maar pas op het moment dat een gebruiker er naar vraagt als een webpagina worden gepresenteerd.
3. Metadata harvesten en centrale index. Metadata harvesten is een manier om metadata records te verzamelen uit databanken en deze doorzoekbaar te maken in een centrale index of databank. Het resultaat van een zoekactie in deze centrale index toont dan de metadata en veelal een link/URL naar de oorspronkelijke online databank met behulp van een stabiele identifier. Het Open Archive Index Protocol voor Metadata Harvesting (OAI-PMH) is een gangbaar protocol om batchgewijs de metadata automatisch uit online databanken te harvesten. De digitale collecties of systemen dienen dan wel technisch aan het OAI-PMH protocol voldoen. Als deze systemen niet aan een dergelijk protocol kunnen voldoen, dan dient op regelmatige basis een update van de metadata records op CD's (of via FTP) opgestuurd te worden.
4. Tegelijkertijd zoeken in digitale collecties (gedistribueerde zoeken). Het is ook mogelijk met bepaalde technieken tegelijkertijd te zoeken in diverse digitale collecties of databanken. In de bibliotheekwereld is het SRU protocol (of voorheen Z39.50 protocol) een gangbare techniek. Een zoekvraag kan via dit internetprotocol naar de diverse online collecties gestuurd worden en de records die als respons worden gegeven kunnen verzameld worden. Bij deze methode wordt dus geen centrale index gemaakt. Ook hiervoor geldt echter weer dat systemen moeten voldoen aan het protocol.

semantische interoperabiliteit

Semantische interoperabiliteit betreft de koppeling van de betekenis van de data. Er zijn mechanismen ontworpen om trefwoorden of andere inhoud en hun betekenis in bestanden of digitale collecties aan elkaar te verbinden, bijvoorbeeld door het geza-

menlijke gebruik van dezelfde thesauri of trefwoordensystemen; of door het maken van gedetailleerde mappings tussen thesauri. Een andere aanpak is het maken van ontologieën. In de informatica is een ontologie het product van een poging een strikt begrippenkader te formuleren over een bepaald domein. In een ontologie gaat het om de begrippen en de relaties daartussen, terwijl in een thesaurus in beginsel het meer om gebruikte termen gaat. Ontologieën bevorderen de uitwisseling tussen verschillende applicaties en systemen.

stand van zaken bij instellingen in project

De deelnemende instellingen aan *Cultuur in Context* hebben veelal databanken met gegevens (metadata) over objecten van hun collecties online toegankelijk gemaakt. Het betreft dan catalogi, beeldbanken, digitale archiefbeschrijvingen of specifiek onderzoeks-databanken, zoals de databank Cinema Context, www.cinemacontext.nl bij de Universiteit van Amsterdam. Voor een deel zijn de instellingen nog bezig om hun collecties te beschrijven, te digitaliseren en online te brengen. De online systemen die daarbij gebruikt zijn voldeden ten tijde van het project niet aan protocollen om de metadata geautomatiseerd te harvesten of tegelijkertijd te zoeken in meerdere online collecties. De data zijn daarom eerst verzameld en daarna geconverteerd naar een gemeenschappelijk datamodel op basis van de ontwikkelde ontologie. Na de conversie werden de data in een enkele, in dit geval een door het Digitaal Productiecentrum (DPC) van de Universiteit van Amsterdam beheerde, database gestopt. Daarmee kunnen allereerst de problemen die de unificatie van verschillende data met zich meebrengt onderzocht worden. Het verzamelen heeft via het opsturen van dvd's met metadata van objecten en data uit de collecties van de instellingen plaats gevonden. De verzamelde metadata en data zijn zodoende in een centrale index (of centrale databank) bij het DPC opgenomen. Waar mogelijk is in de verzamelde metadata ook een identifier van het record of object meegeleverd, waarmee een link gemaakt kan worden naar de digitale collectie of databank van de betreffende instelling.

ontologieën als bindmiddel

Data-integratie is pas nuttig als er op betekenisniveau overeenkomsten en verbanden zijn. Bij openbare gemaklijkheden is dat bijvoorbeeld zo omdat in films en voorstellingen door dezelfde acteur wordt gespeeld of in dezelfde gebouwen zowel film- als theatervoorstellingen werden geprogrammeerd. De verschillende databases zijn echter verder verschillend en heel anders gestructureerd. Om ze te kunnen integreren is het nuttig een begrippenapparaat te hebben dat door iedereen gedeeld wordt en dat concreet genoeg is om bestaande data, en de relaties ertussen te kunnen uitdrukken. Hiertoe is een ontologie ontwikkeld.

Een ontologie is een formalisatie van de werkelijkheid. Ontologieën geven dus niet zo zeer betekenis aan begrippen, maar leggen een begrippenkader vast en documenteren eigenschappen en betekenis van die begrippen. De eigenschappen van een begrip die we daadwerkelijk kunnen formaliseren zijn meestal erg eenvoudig. De belangrijkste is de zogenaamde 'is een'-relatie die aangeeft dat elk object van type A *a fortiori* een object van type B is. Een typisch voorbeeld is: elke koe is een dier. Welke eigenschappen

horen bij welke begrippen is een ander belangrijk deel van de formele structuur van een ontologie. We kunnen bijvoorbeeld zeggen dat een stad in een land ligt, of dat een persoon een vader en moeder heeft. Dit soort eigenschappen zijn precies de dingen die zich gemakkelijk laten uitdrukken in Web Ontology Language (OWL) en Resource Description Framework (RDF), twee op elkaar voortbordurende talen van het W3C-consortium, bedoeld om informatie op het web te koppelen met behulp van ontologieën.

Het domein 'openbare vermakelijkheden' is veelomvattend. Er zijn verschillende wetenschappelijke perspectieven op. Bovendien beschrijven wetenschappers en archivariissen dezelfde dingen op een verschillende manier. Geen van de in het project deelnemende historici had ervaring met het ontwerpen en schrijven van formele ontologieën. Voor een eerste opzet zijn we daarom begonnen met een inventarisatie van de belangrijkste begrippen uit het domein. Als bronnen dienden naast een brainstormsessie met deskundigen vooral databases die door een aantal wetenschappers wordt gebruikt, in het bijzonder de beschrijvingen van theaterproducties van het Theater Instituut Nederland, de database Cinema Context over bioscoopvoorstellingen van de afdeling Media Studies van de Universiteit van Amsterdam en de bestanden met data over zitplaatsen, abonnementen, directies en programmering van theatervoorstellingen in Rotterdam van de Universiteit Utrecht.

Ordering in het begrippenapparaat bleek de moeilijkste fase in het project. Het gedeelde uitgangspunt was om 'wie, wat, waar, wanneer' vragen te kunnen beantwoorden. Al snel bleek echter dat de grote verscheidenheid van elkaar gedeeltelijk overlappende begrippen ogenschijnlijk eenvoudige begrippen onduidelijk maakte. Functies van gebouwen liggen niet vast, theaters worden als bioscoop gebruikt, en de aard van de voorstelling of de auteur van een werk is onduidelijk. De meeste problemen zijn opgelost na uitvoerige discussies. Hierbij werden de wensen van de verschillende wetenschappers regelmatig geconfronteerd met de beperkingen van een formele taal als OWL, waarin geen ruimte is voor nuances, kanttekeningen en voorbehouden. Het formaliseren van de uitkomsten in de vorm van een ontologie werkte hierbij uitermate vruchtbaar omdat het dwingt tot helder geformuleerde definities. Hierdoor kon bovendien voordurend de consistentie met eerder genomen beslissingen worden getoetst. Na het vastleggen van een hoofdstructuur was de belangrijkste opgave het uitwerken van details voor specifieke deelgebieden. Daarvoor moesten verschillende wetenschappers gelijktijdig aan de ontologie kunnen werken. Het grootste obstakel was dat omgevingen voor het bewerken van ontologieën zoals Ontostudio of Protégé te complex zijn om gebruikt te worden zonder specifieke kennis. Grafische representaties van de concepten en relaties bleken te verworden tot een indrukwekkende kluwen van bollen, pijlen en kleuren. Het meest geschikt voor onze doeleinden bleek een plugin voor Protégé, OWLDoc, die een website genereert waarin de structuur via de 'is-a'-relatie duidelijk zichtbaar wordt gemaakt, en waarmee alle concepten afzonderlijk eenvoudig kunnen worden bekeken (zie figuur 1). Een website kan bovendien makkelijk online toegankelijk gemaakt worden voor alle betrokkenen.

Terugkoppeling door de inhoudelijk deskundigen zowel via e-mail als mondeling zorgde voor veel verbeteringen van de ontologie. Een wiki-pagina van elk concept voor het plaatsen van suggesties en het vasthouden van discussies werd niet erg veel gebruikt, maar die werd ook pas in een laat stadium van het project ingevoerd. Hoewel de interesse van verschillende wetenschappers in het project eerder uitgaat

Saskia Smidt (Universiteitsbibliotheek Amsterdam)

Presentatie Renze Brandsma (Universiteitsbibliotheek Amsterdam)

naar het perspectief van de bezoeker van een voorstelling dan naar de kunstenaar als creatieve oorsprong, is als centraal ordeningsprincipe toch gekozen voor de klassieke indeling in werk, manifestatie en exemplaar. Deze ordening laat de beschrijving van de complexe verhoudingen tussen werken, producties en uitvoeringen toe en wordt ook gehanteerd in de *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR) van de *International Federation of Library Associations and Institutions* (IFLA). De begrippen werk, manifestatie en in mindere mate exemplaar worden in belangrijke mate bepaald door het perspectief van de beschrijver, dat in verschillende instellingen en collecties vaak anders is. Een theaterproductie, bijvoorbeeld de encensering van Hedda Gabler door Toneelgroep Amsterdam onder regie van Ivo van Hove, kan gezien worden als de realisatie van het toneelstuk Hedda Gabler van Henrik Ibsen als geschreven werk. De afzonderlijke uitvoeringen in het seizoen 2006/2007 zijn de bijbehorende exemplaren. Dit is het perspectief waarin we de nadruk leggen op Ibsen als auteur van het werk en de theaterproductie hiervan als afgeleide zien. We zouden echter ook de nadruk kunnen leggen op de creatieve prestatie van de regisseur of producent en de theaterproductie zien als een werk met als makers de regisseur Van Hove, en de producenten Toneelgroep Amsterdam en het Holland Festival. In de ontologie zijn beide perspectieven toegestaan: een theaterproductie is zowel een werk als een manifestatie en heeft eigenschappen van beide categorieën. Een theaterproductie kan exemplaren (uitvoeringen) hebben, het kan een werk realiseren, maar heeft ook een maker en een voltooiingsdatum. Hierdoor ontstaat een zeer flexibel beschrijvingssysteem.

van metadata naar ontologie, naar XML en een webinterface

Voor de verzamelde metadata van de instellingen zijn mapping-overzichten gemaakt voor het relateren van de velden van de aangeleverde metadata naar de begrippen (of klassen) van de ontologie. De eerste stap in het maken van deze overzichten is het mappen naar de hoofdelementen van de ontologie zoals ‘Werk’, ‘Manifestatie’ en ‘Exemplaar’. In de volgende stappen zijn de velden van de aangeleverde metadata zo gedetailleerd mogelijk naar de essentiële en dieperliggende begrippen van de ontologie doorgezet. Bijvoorbeeld bij Personen naar Voornaam en Achternaam. In figuur 2 wordt een indruk gegeven hoe een dergelijk overzicht voor de mapping van elementen van Cinema Context naar de ontologie er uit ziet. Ook hier geldt dat het slechts een summier overzicht is met twee elementen, en niet het werkelijke complexere schema, terwille van de duidelijkheid en leesbaarheid van de tabel.

Cinema Context elementen	Overeenkomende <i>Cultuur in Context</i> ontologie begrippen, van detail (links) naar hoger niveau (rechts)		
Film (NL) =	Filmversie →	Uitgave →	Manifestatie
Persoon =	Man of vrouw →	Persoon →	Agens

Figuur 1 Summier overzicht van Cinema Context naar ontologie

Verder is getracht om de relaties, die in de diverse systemen van de instellingen aanwezig zijn, te bewaren en te converteren naar de centrale databank bij het DPC. Bijvoorbeeld als er een relatie is tussen personen en een gebouw in de aangeleverde

metadata is, dan zal deze relatie ook terugkomen in de centrale databank. Door het mappen van de metadata van de aangeleverde bestanden naar de ontwikkelde ontologie is de ontologie aan een grondige toets onderworpen en kon wederom een groot aantal aanvullingen en verbeteringen aangebracht worden. De aangeleverde metadata werd na conversie naar de ontologie in een centrale databank bij het DPC via het web doorzoekbaar en beschikbaar gesteld. De technische infrastructuur van het DPC is mede gebaseerd op XML-bestanden en een zoekmachine die kan zoeken op elementen en attributen van XML. Om gebruik te maken van deze technische infrastructuur werd de metadata voor de webinterface verzameld in een aantal algemene eenheden (XML-containers) geïnspireerd op het principe van wie, wat, wanneer en waar. Deze indeling is nog verder gerealiseerd met behulp van de ontologie hoofdbegrippen. Per hoofdbegrip van de ontologie zijn er XML-containers gedefinieerd, waaronder containers voor locatie, persoon, rechtspersoon, vertoonbaar werk, etcetera. De XML-containers zijn zo gedetailleerd mogelijk gedefinieerd in overeenstemming met de begrippen in de ontologie, waarbij de gebruikte benamingen voor de elementen en attributen in de XML afkomstig zijn uit deze ontologie. Gegevens die niet essentieel genoeg waren of niet generiek voorkomen in de diverse databanken van de instellingen zijn in een soort verzamelrubriek in de XML-containers terecht gekomen. Bijvoorbeeld de titulatuur of gevolgde opleiding komt bij personen in overig. Bij het maken van de XML-containers moest helaas wel rekening gehouden worden met een aantal beperkingen in de architectuur. Vooral het gebruik van complexe RDF-achtige notaties in de ontologie en de hoeveelheid verwijzingen vormen een probleem om terug te laten komen in de XML-infrastructuur en architectuur van de webapplicatie. Uiteindelijk is een simpele zoekinterface voor de centrale databank gebouwd (cultuur-context.dpc.uba.uva.nl/). In deze webinterface is een zoekopdracht mogelijk door te zoeken in alle verzamelde metadata (en daarmee alle containers of hoofdbegrippen) of de zoekopdracht te beperken tot een bepaalde container (bijvoorbeeld alleen zoeken in ‘persoon en rechtspersoon’). Het resultaat van de zoekopdracht is een lijst met de gevonden records. Hierbij wordt het volledige record getoond. Een volledig record geeft alle gegevens weer, inclusief de naam van de container en ander begrippen van de ontologie waar de gegevens toe behoren. Indien aanwezig worden eveneens links weergegeven naar andere gerelateerde gegevens (zoals bij filmvertoning naar locatie). Bij de weergave van de gegevens wordt eveneens de naam van de instelling getoond, om aan te geven waar de metadata vandaan komt. In de weergave is ook de functie ‘Context ?’ opgenomen. Als men hierop klikt dan krijgt men de context te zien (indien aanwezig). Bijvoorbeeld: zoek op ‘Chris van Dinteren’ in ‘persoon en rechtspersoon’. In de context zie je zowel zijn werk voor bioscopen als zijn activiteiten als muziekschrijver van theaterproducties. Men kan kiezen voor de weergave in XML of in HTML. In de weergave in HTML wordt een versimpelde naamgeving voor de begrippen van de ontologie gebruikt ten bate van de leesbaarheid en duidelijkheid voor de eindgebruiker.

relaties en context

Een nadeel van bovenstaand methode is dat de metadata wel gemapt worden naar een uniform datamodel (de ontologie), maar dat er geen relaties gelegd worden als die niet al in de metadata aanwezig zijn. Als bijvoorbeeld het Stadarchief Breda metadata van personen aanlevert, en daar zit de naam van een schouwburgdirecteur bij, dan

wordt niet automatisch de relatie gelegd tussen de schouwburggegevens die het TIN heeft aangeleverd. In Cinema Context is een uitgebreide redactie bezig geweest om de gegevens te selecteren, te analyseren en de relaties te leggen. In het *Cultuur in Context* programma was niet voorzien in redactionele werkzaamheden op die grote schaal. Wel bleek het mogelijk om op kleine schaal als demonstratie een paar van dergelijke relaties handmatig te leggen. Dit is gedaan voor een aantal personen of rechtspersonen, gebouwen, werken of producties. De meest overeenkomende databases, die van Cinema Context en het TIN zijn gebruikt om de meeste relaties te leggen tussen personen en gebouwen. Een aantal producties van het Theaterinstituut zijn vergeleken met de toneelvoorstellingen die onderdeel vormden van het filmprogramma in Cinema Context. Zoek bijvoorbeeld op Luxor in de collectie "bioscoop en theater". Er zijn 81 Luxors. Men moet de Luxor in Rotterdam hebben (B000924). Als men daar de context van opvraagt, ziet men dat er 1289 voorstellingen zijn geweest waarvan de laatste theatervoorstellingen zijn. Hieruit kan men concluderen dat er dus niet alleen maar filmvoorstellingen in een bioscoop werden gegeven. Ook zijn een aantal theaterproducties vergeleken met de bestanden van de Universiteit Utrecht. Hier ontstond echter de moeilijkheid dat de data die Universiteit Utrecht in de loop der jaren heeft verzameld vooral de periode tot 1900 beslaat. Het productiebestand van het TIN bevat weinig materiaal van voor 1900. De data geleverd door de archieven bestaan voornamelijk uit archiefbeschrijvingen of inventarissen. Deze kunnen gekoppeld worden aan de data in de *Cultuur in Context* database als bron. Dit verbreedt niet zo zeer de directe context van de 'openbare gemaklijkheden' maar geeft de gebruiker een makkelijk overzicht waar nog meer informatie te vinden is over wat gezocht en gevonden is. Bij het leggen van relaties tussen bestanden moet goed in acht worden genomen dat de interpretatie van de waarde van de relatie bij de gebruiker/wetenschapper ligt. Daarom is het element uitspraak opgenomen, waarmee wordt gezegd dat volgens een met naam genoemde bron deze twee records naar grote waarschijnlijkheid naar dezelfde instantie verwijzen. Zo wordt ruimte voor interpretatie opengelaten.

discussie en lessons learned

De ICT-systemen van de partners voldeden vaak niet aan open standaarden en standaarduitwisselingsprotocollen om op een geavanceerde technische manier een virtuele collectie te creëren. Koppeling van collecties is wel mogelijk gebleken door middel van het toepassen van meer basale technieken. Door de samenwerking is men zich wel bewust geworden van het belang van standaard uitwisselingsprotocollen (OAI-PMH en SRU) waar ICT-systemen aan moeten voldoen en men zal daar rekening mee houden bij het aanschaffen van software. In een paar gevallen was het lastig om metadata te verkrijgen van de partners in het project. Dit kan meerdere oorzaken hebben, maar had waarschijnlijk te maken met de beperkte personele inzetbaarheid of het feit dat instellingen bezig waren hun eigen systemen te vernieuwen, waardoor er maar weinig tijd over bleef voor het *Cultuur in Context* project. Een duidelijk vastgelegd commitment van en ondersteuning door het management van deze partners aan het begin van het programma *Cultuur in Context* was wellicht beter geweest. Kortom, de organisatorische interoperabiliteit verdient meer aandacht. De aangeleverde metadata waren niet altijd even consistent en van goede kwaliteit.

Dit komt onder andere doordat de betreffende databanken waaruit de metadata is geleverd over langere periodes (decennia) zijn opgebouwd. Bovendien is er ook sprake van een cultuurverschil tussen wetenschappelijke onderzoekers en erfgoedprofessionals van niet wetenschappelijke instellingen. Andere doelstellingen leveren andere databestanden op. Dit maakt koppeling gecompliceerder.

Een ontologie als die voor *Cultuur in Context* staat niet op zichzelf maar raakt aan andere gebieden van cultureel erfgoed. Een integratie van data binnen dit specifieke gebied is dus uiteindelijk een begin voor een verdere integratie die toegang geeft tot andere historische data. Het CIDOC initiatief (cidoc.ics.forth.gr/) is een poging om voor dit veel omvattender gebied een ontologie te ontwerpen. Een verdere integratie van de *Cultuur in Context* ontologie in CIDOC zou zeker nuttig zijn. Een ander punt zijn de hulpmiddelen voor het maken en gebruiken van de ontologie door onderzoekers of inhoudsdeskundigen. De huidige software is eigenlijk niet te gebruiken voor mensen die wel inhoudelijke kennis bezitten maar kennis ontberen van ontologietechnologie. Met de nodige beperkingen en enig kunst-en-vliegwerk is dit in het project geregeld met bestaande hulpmiddelen.

Op een ander niveau bleek het volledige gebruik van de ontologie niet haalbaar. Er is uiteindelijk gekozen voor een op de ontologie gebaseerd XML-containermodel dat makkelijker ondersteund kon worden met de bestaande XML-database infrastructuur van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. De verwachting is dat met het toenemende belang van RDF en ontologieën de architectuur hiervoor geschikter wordt gemaakt. In het project is de koppeling tussen databestanden handmatig op kleine schaal gedaan. Bij vervolgproujecten waarin context van belang is zullen op grotere schaal deze redactionele werkzaamheden plaats moeten vinden. Ook dienen er authority lijsten voor persoonsnamen, gebouwen et cetera gemaakt te worden. Er kan dan gekozen worden voor een uitgebreide redactie die bij proujecten gevormd wordt en de context aanbrengt in de centrale databank. Anderzijds kunnen werkverbanden worden aangegaan, waarbij instellingen van de diverse sectoren samenwerken bij het aanbrengen van context. Als voorbeeld kan de samenwerking bij de universiteitsbibliotheken gelden die een gezamenlijke authority lijst aanleggen voor auteurs en onderzoekers bij hun instellingen. Iedere auteur of onderzoeker werkzaam bij een universiteit krijgt daarbij een uniek onderscheidbaar nummer: de Digitale Auteurs Identifier (DAI). Deze DAI wordt opgenomen als element van de metadata in diverse bestanden (waaronder bestanden met publicaties en bestanden met onderzoeksgegevens). Met de DAI kan men de context tussen de online bestanden automatisch verzorgen.

conclusie

De koppeling van collecties is mogelijk gebleken door middel van het toepassen van basale technieken. Voor een geautomatiseerde koppeling op grote schaal is het echter van belang dat systemen van culturele erfgoedinstellingen moeten voldoen aan standaard uitwisselingsprotocollen (OAI-PMH en SRU). De ontologie heeft meer helderheid verschaft over wat data in een database nu eigenlijk betekenen en in het creëren van een begrippenapparaat waarin dat uitgedrukt kan worden. Als laatste is gebleken dat het aanbrengen van context tussen de data van verschillende instellingen voorlopig nog handmatig door een redactie uitgevoerd moet worden.

interview met Hans van Keulen over generalisten en het verlies van specialisten

Nancy van Asseldonk

>>

Hans van Keulen, jurist van origine, begon na zijn studie bij het Joods Historisch Museum. Voor hem vervangende dienstplicht, voor het museum een goedkope kracht die overal ingeschakeld werd. Hij maakte de verhuizing van Waaggebouw naar het synagogocomplex mee en leerde er de beginselen van het museumvak. Vervolgens werkte hij bij de Nieuwe Kerk en twee jaar als jurist bij het Filmmuseum. Van 1990 tot 1998 was hij directeur van het Verzetsmuseum Zuid-Holland in Gouda, een vrijwilligersmuseum met een aantal projectmedewerkers. Als eindverantwoordelijk kwam hij daar weer met alle kanten van het museumvak in aanraking. Er volgden nog drie jaar als hoofd Presentatie van het Universiteitsmuseum Utrecht, waar hij het interessant vond de spanning tussen presenteren en beheer te zien. Vanaf 2002 werkt hij bij het Theaterinstituut, eerst als hoofd Collectie en Presentatie. In de loop der jaren werd zijn afdeling steeds groter: de mediatheek kwam erbij, de uitgeverij en marketing. Na de reorganisatie in 2008 is hij hoofd Collectie en Documentatie en hoopt hij weer meer aan de inhoud toe te komen.

Het gesprek met Hans van Keulen gaat over de verschillen tussen musea en archieven. Hij ziet ze wel naar elkaar toe groeien en hij werkt dan ook graag met andere erfgoedinstellingen samen. Hij leert veel van een kijkje in de keuken van zijn collega's. Daarnaast wil hij met zijn collectie een breder publiek bereiken, het Theaterinstituut beschikt over prachtig materiaal dat een breder publiek verdient. Koppeling van collecties kan daarbij helpen. Helaas betekent dat minder plek voor specialisten op het gebied van de collectie binnen de instelling. Hij heeft generalisten nodig, die in staat zijn het materiaal digitaal beschikbaar te stellen. Competenties worden belangrijker dan kennis alleen. Onderzoek vindt meer en meer buiten de deur plaats en dat onderzoek wil hij faciliteren. Ook de academicus kan nog bij hem terecht, maar voor ogen heeft hij toch vooral de 'gebruiker die googled'.

Cultuur in Context houdt zich bezig met theater en filmvertoningen. Je werkt nu bij het Theaterinstituut, maar hebt ook bij het Filmmuseum gewerkt. Wat heb je daar gedaan?

‘Het Filmmuseum verzamelt alle films die in Nederland ooit gedraaid zijn. Men wilde graag een kopie van de distributeur, maar men kreeg vaak - terwijl er een goede distributiekopie lag die nog niet gedraaid was – de kopie die al langs vijf bioscopen was gegaan. Ik kwam daar als jurist om dat vast te leggen en ook om daar structuur in aan te brengen. Dat was eind jaren tachtig, de tijd dat Hoos Blotkamp daar net zat en allemaal nieuwe mensen binnenkwamen. Het juristenwerk bij het Filmmuseum vond ik echter minder leuk en toen heb ik samen met Paul van Yperen beneden naast Vertigo een hele tentoonstelling ingericht. Want wat was het Filmmuseum nou als museum, vonden wij. Het bloed kroop waar het niet gaan kon. Nu zit ik een zelfde soort organisatie als het Filmmuseum.’

Impliciet heeft men vaak een vooronderstelling van wat een archief of museum moet zijn. Hoe zit dat bij jou, heb jij daar bepaalde beelden bij?

‘Ja, dat klopt. Dat verandert ook wel heel sterk denk ik. Archieven hebben heel duidelijk de opdracht gekregen om zoals de musea veel meer de boel open te gooien. Maar ik vind dat soms vanuit de politiek wel iets te snel bedacht, niet met een echte visie erachter. Er is toch wel een groot verschil tussen bijvoorbeeld kunstvoorwerpen en historisch materiaal.’

Wat zijn volgens jou de kerntaken van archieven en musea? In hoeverre komen die overeen of juist niet?

‘Wat betreft behoud en beheer is er nauwelijks verschil, behalve in de soort collectie die je bewaart. Maar wij doen meer de acquisitie van toekomstig erfgoed. Archieven hebben ook een wettelijke taak en zijn minder vrij in hun keuze, terwijl musea juist de plicht hebben daar een vrije keuze in te maken. Qua presentatietaken waren we heel erg verschillend en zelf denk ik dat het naar elkaar toe zou moeten groeien. Wat ik bijvoorbeeld heel erg jammer vind - en dat heeft met mensen, maar ook met beleid te maken – is dat het Stadsarchief Amsterdam en het Amsterdams Historisch Museum concurrenten zijn van elkaar. Dat begrijp ik wel een beetje, ze zijn beiden van de gemeente afhankelijk en ze moeten beiden een profiel hebben. Nu gaat het Stadsarchief op de presentatietoer, wat op zich natuurlijk goed is. En ik vind dat ze het heel goed doen. Om bijvoorbeeld bij de Premisela-tentoonstelling het archief letterlijk in de tentoonstelling te hebben, is een heel mooie eye-opener. Maar ze zitten in elkaars vaarwater en het is lastig met beide partijen gezamenlijk een tentoonstelling op te zetten. Maar, grosso modo, los van de Amsterdamse situatie, is het verschil dat archieven een wettelijke taak hebben en minder vrij zijn dan musea. Musea kunnen per collectieplan of per directeur weer iets anders doen. Zoals het Rijksmuseum nu bijvoorbeeld ook kunst uit de 20ste eeuw gaat verzamelen. Een archief kan niet zeggen “dat vinden we niet meer interessant en dat doen we maar even niet, die gemeenten slaan we eens over”.’

Wat is het verzamelbeleid van het Theaterinstituut?

‘We zijn nu met de verhuizing bezig en je merkt wel dat we een raar instituut zijn. We zijn het resultaat van een fusie begin jaren tachtig, maar het Toneelmuseum bestaat al sinds 1924. Het is niet altijd een eenduidige instelling, zowel erfgoedinstelling als sectorinstituut mèt al die verschillende panden. Dat heeft automatisch erin geresul-

teerd dat er ontzettend veel dubbel bewaard is. Men ging niet van het eerste naar het vijfde pand lopen om iets op te halen. Dat zijn we nu aan het centraliseren: alle tentoonstellingsarchieven uit alle kamers, alle beleidsverslagen, alle jaarverslagen, enzovoort. We hebben nu in verband met de komende verhuizing een acquisitiestop, maar mensen blijven pakketjes sturen. Programmaboekjes bijvoorbeeld, die worden over het algemeen veel bewaard. Mensen ruimen in de zomer hun zolder op en vinden dan nog programmaboekjes uit bijvoorbeeld de jaren zeventig. We hebben nu iemand ingehuurd die dat gaat uitzoeken en ontdebellen.

Ons uitgangspunt wat archieven betreft is dat we lokale gezelschappen, schouwburgen en variététheater niet doen, daarvan vinden we dat ze bij gemeentelijke of streekarchieven thuishoren. Als die het archief niet willen hebben, kan het Theaterinstituut fungeren als vangnet. Landelijk gesubsidieerde gezelschappen en persoonlijke archieven doen we graag, maar als ze heel duidelijk een binding hebben met een stad, laten we het ook aan de betrokkenen zelf over. Sommige theatermakers zijn ook zelf heel erg aan het zoeken. Paul van Vliet is bijvoorbeeld bij het Gemeentearchief Den Haag geweest, bij ons en ook bij het Rijksarchief. Tenslotte heeft hij besloten het toch bij ons onder te brengen, omdat hij vond dat hij naast de andere drie grote cabaretiers hoorde.’

Wat was de reden voor het Theaterinstituut om mee te doen aan *Cultuur in Context*?

‘Ik weet niet meer hoe het gestart is, ik heb het overgenomen van mijn voorganger bij de mediatheekcollecties. Ik was in ieder geval wel heel enthousiast erover en mijn reden – als ik er wel vanaf het begin bij betrokken zou zijn geweest - was het samenwerken. Samenwerken kost altijd veel energie, dat is absoluut zo en het is altijd de vraag wat je daar uithaalt. Je kunt in de keuken van een ander kijken, dat is nuttig. Ik had ook het idee dat onze collectie en onze data veel breder toegankelijk zou moeten zijn. Nu moet je al geïnteresseerd in theater zijn wil je naar onze site toe gaan. Mensen weten bijvoorbeeld niet dat wij prachtige informatie hebben over schouwburgen en komen niet verder dan het streekarchief. Ik had wel direct mijn twijfels, bij de eerste bijeenkomst vroeg ik me af of dit niet al vaker gedaan is. Er zijn natuurlijk meerdere initiatieven genomen om databestanden op elkaar af te stemmen.’

Hans van Keulen is niet alleen geïnteresseerd in de vraag hoe anderen werken, maar wil ook zijn eigen collectie een groter bereik te geven. Door de collectiegegevens in te brengen in het project *Cultuur in Context* hoopte hij dat doel te bereiken. De aanlevering van data was mede aanleiding om het systeem te standaardiseren. Van Keulen: ‘We hadden een op maat gemaakte Adlib-versie en we liepen ertegenaan – ook al bij andere projecten – dat het erg lastig is als je niet met standaarden werkt. We zijn toen ook overgestapt van maatwerk op een standaardversie. We hebben heel veel conversies gehad en zijn nog met de laatste restjes bezig die geconverteerd moeten worden. Dat kost altijd veel meer tijd dan je zou willen.’

De vraag is echter of de standaardisatie waar Van Keulen over spreekt, de problemen waar de projectgroep tegenaan liep kon oplossen. Standaardisatie creëert geen gegevens die er nog niet zijn. Van Keulen: ‘Vanuit de projectgroep kwamen heel concrete vragen: “We willen dit en dit eruit hebben.”. De informatie is bij ons wél te vinden, maar zit niet in de metadata. Dat voeren we helemaal niet in. We hebben inventarislijsten van archieven, van personen hebben we het nodige, maar we hebben bijvoorbeeld heel weinig informatie over bezoekers. We hebben wel boeken waarin verkopen staan en daar kun je het uithalen. Maar die zijn niet gedigitaliseerd, laat staan ingevoerd. Dat is dus een enorm gat.’

Had men zich dit bij aanvang niet gerealiseerd?

‘Dat is inderdaad de vraag. Als ik terugkijk was *CinemaContext* het grote voorbeeld. En er zijn in het begin wel vragen gesteld, maar de insteek was dat het een pilot was. Als daaruit naar voren zou komen dat het niet mogelijk was, werd dat ook als een resultaat gezien. En dat is natuurlijk ook wel zo, maar het is ook wel jammer. Er zijn ook andere initiatieven om databases aan elkaar te koppelen en ik had er zelf wel behoefte aan om hier eerst naar te kijken: wat is er nu al en wat gaan wij nu precies onderzoeken? Het is dus misschien iets te veel gestuurd door de wetenschappers, die heel specifieke vragen hadden. Het zijn heel specifieke onderzoeksvragen. Moeten we de archieven nu zodanig gaan inrichten dat je voor onderzoekers dit er zo uit kunt halen? Dan is er straks helemaal geen onderzoek meer, goed zoeken in een database en je vindt het al. Nu overdrijf ik, ik ben voorstander van meer koppeling, om op die manier veel meer informatie van een context te voorzien, niet alleen van je eigen collectie maar ook van anderen instellingen. Maar toch ook wel in je achterhoofd dat het interessant moet zijn voor een algemeen publiek, niet zozeer voor die enkele wetenschapper.’

De tendens is meer samenwerking en een grotere interoperabiliteit. Dan is natuurlijk de vraag: samenwerking met wie en op welk niveau. Waar zie jij die relaties en waar niet?

‘Als het om samenwerking gaat met het uitwisselen van bestanden, dan denk ik dat het heel goed is om met erfgoedinstellingen samen te werken. De inbreng van de Reinwardt Academie vind ik dan heel belangrijk en zou inhoudelijk nog wat steviger moeten zijn. Informatiedeskundigheid is ook van belang. Maar niet zozeer de historische onderzoekscomponent. De helft van alle archiefbezoekers zoekt de familiestamboom uit. Ik zou willen weten waar zij tegenaan lopen, waar hebben zij behoefte aan. Moeten zij nog op pad of kunnen ze al met één druk op de knop een archief inzien?’

Gaat je voorkeur dus uit naar een meer generalistische aanpak in plaats van ontsluiting op specifieke thema's?

‘Nee, het mag ook wel rondom één thema zijn, maar ik vind dat het vooral voor een breed publiek toegankelijk moet zijn. Als het de onderzoeker bedient, is het mooi meegenomen. Maar onderzoek is soms ook gewoon monnikenwerk, heel veel uitzoekwerk. Ik heb in mijn academische tijd nog geleerd om kaartenbakken te maken. Ik heb onlangs nog heel veel van dat soort bakjes weggegooid met onderzoek wat hier vroeger ooit verricht is. Dat was hier allemaal bewaard, maar het is alleen interessant als er een publicatie of tentoonstelling aan hangt.’

Is onderzoek een taak van erfgoedinstellingen?

‘Onderzoek is wel een taak, maar is ook grotendeels wegbezuinigd. Ik vind dat we de weinige middelen en menskracht die er zijn, moeten inzetten op een breder publiek. Academici hebben daar wel enig profijt van, maar dat zou niet het vertrekpunt moeten zijn. Het onderzoek van Henk Gras¹ ligt dicht bij ons interessegebied, maar er is al

veel onderzoek verricht op dat gebied. Terwijl er op het gebied van theatergeschiedenis nog zulke lacunes zijn, die veel gemakkelijker te onderzoeken zijn.’

Zelf zou je misschien een ander onderzoeksgebied kiezen, maar stel dat een onderzoeker een bepaald onderzoek verricht heeft. Ben je dan geïnteresseerd in de onderzoeksdata, of alleen in het eindresultaat, bijvoorbeeld een publicatie?

‘Klopt, dat laatste.’

Blijft de universiteit verantwoordelijk voor het beheer van de onderzoeksdata?

‘Dat kwam in het project ook wel even ter spraken. Wie gaat de data beheren? Maar volgens mij kom je dat niet veel tegen, dat archieven bijvoorbeeld onderzoeksdata verzamelen en beheren. Onderzoeksdata horen in eerste instantie niet in een erfgoedinstelling. Gedetailleerde ontsluiting is ook een kwestie van vraag en aanbod. Er is veel vraag naar genealogische gegevens. En de historicus moet je zo goed mogelijk weten te bedienen, maar op microniveau ontsluiten gaat vaak te ver. Je kijkt toch naar de grote lijnen. Het interessante is dat de academicus probeert die grote lijnen te doorbreken, dwarsverbanden te leggen en archieven samen te brengen die nooit samen zijn gebracht. En dat moet wel kunnen.’

Cultuur in Context heeft een aantal ambities geformuleerd, waaronder 'het verder professionaliseren van de huidige professional in culturele instellingen'. Hoe kijk je daar tegenaan?

‘In mijn beleving is daar een eerste stap gezet, maar er had absoluut meer mee gedaan kunnen worden. De kenniskaart werd gepresenteerd, maar er was niet zozeer sprake van discussie. Ik had meer bijeenkomsten verwacht met professionals uit de samenwerkende instellingen, bijvoorbeeld over de kenniskaart. Maar het is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Buiten de betrokkenen in het project speelde dit niet. Dat de discussie ontbrak is jammer.’

Wat is er nodig voor de verdere professionalisering van het veld?

‘Er was in het recent verleden een initiatief tot samenwerking tussen de Reinwardt Academie, de Nederlandse Museumconsulenten en de Nederlandse Museumvereniging om cursussen aan te bieden. Ik weet niet of dat goed werkte, maar belangrijk is dat het overzicht nu helemaal kwijt is. Welke opleidingen of trainingen er zijn? Er was destijds een boekje met een overzicht van opleidingen die aangeboden werden. Dat bestaat niet meer en zowel ik als mijn medewerkers grijpen daar nog vaak op mis. Het is best lastig om op de hoogte te blijven van vernieuwingen op het gebied van collectiebeheer, collectieregistratie, maar ook databeheer. Het aanbod is zo versnipperd. Ik ben voorzitter van de sectie Collecties van de Nederlandse Museumvereniging. Ook daar vind ik het veel lastiger dan aan de presentatiekant, waar bijvoorbeeld kleine bijeenkomsten georganiseerd worden om een tentoonstelling te analyseren en waar ruimte is om openlijk kritiek te leveren. Aan de collectiekant heb je dat niet zo sterk. Dat heeft misschien ook met het soort mensen te maken. Registratie en ICT, de back-office, zijn toch introvertere mensen.’

1. Onderzoeksproject ‘Theater als gevangenis van lange duur’, Universiteit van Utrecht.

Bedoel je dat het ontbreekt aan initiatief of de bereidheid om zelfkritisch te zijn?

‘Dat is iets te veel gezegd, maar er is misschien niet zozeer de behoefte aan. Ik merk een bepaalde terughoudendheid daarin. Ik zie een groot verschil nu mijn afdeling Collectie en Documentatie geworden is, in plaats van Collectie en Presentatie. Het is altijd moeilijk te generaliseren, maar het zijn conservatievere mensen. Ze willen niet het nieuwste van het nieuwste, dat is soms best lastig. Er moet meer aandacht komen voor het proces, daar is in het algemeen te weinig aandacht voor. Vooral bij de presentatiekant gaat het vooral om projectmanagement, ik denk dat daar wel een grote slag in geslagen is in de jaren negentig. Maar het structurele proces van acquisitie tot aan behoud en beheer, dat is voor het Theaterinstituut wel een item. Dan wordt al snel gezegd: “Waarom zouden we het anders doen, we doen het hier al tien jaar zo.”. Waarom zouden we het anders doen? De afgelopen tien jaar heeft de maatschappij niet stilgestaan, die is zelfs drie keer zo hard gegaan en we lopen in verschillende opzichten achter. Dáárom moeten we het anders doen.’

Meer over de schutting kijken?

‘Ja, dat is er nodig. Daar heeft de Reinwardt Academie ook nog een mooie taak in.’

Is attitude belangrijker dan kennis?

‘Ja. We hebben onze hele reorganisatie op competenties gebaseerd en veel minder op kennis en ervaring. Dat is een hele grote stap en ik ben benieuwd hoe dat gaat. Gevolg is bijvoorbeeld dat niet voor alle mensen met veel kennis van de collectie een plek is in de nieuwe organisatie. Er zijn medewerkers met vijftien jaar ervaring die er niet doorheen gekomen zijn. De nieuwe mensen hebben veel minder kennis over de collectie, maar je gaat ervan uit dat zij het gemakkelijk binnen een half jaar leren. We hebben heel veel gesprekken gevoerd, maar sommige competenties zijn moeilijk te ontwikkelen: innovatief, analytisch of kritisch vermogen, helicopterview, dat soort dingen. Het is goed dat mensen doorstromen, maar misschien dat het hier te ver doorgeslagen was.’

Wat bedoel je daarmee?

‘Dat het alleen nog om competenties ging. Als je hier nu twintig jaar werkt, altijd goede resultaten geboekt hebt en nu afgerekend en weggestuurd wordt als je de gevraagde competentie niet hebt? Als dat je van de ene op de andere dag overkomt, is dat zuur.’

Is er nog plaats voor de mensen die bergen aan kennis bezitten, de specialisten die de diepte induiken?

‘Die zijn er eigenlijk niet meer. De mensen zijn er wel, maar we zijn niet meer bereid om daar voor te betalen. Het is ook wel heel erg de tijdgeest. Ik verwacht absoluut dat het over twintig jaar weer anders is. Maar hoe duurder het arbeidsloon is, hoe meer het gaat om zo efficiënt mogelijk de informatie te managen. En dan is er geen geld meer om mensen eindeloos dingen te laten doorzoeken en onderzoeken. Nee, we digitaliseren, scannen inclusief OCR, je tikt een woord in en op die manier kom je erachter. Je verliest natuurlijk wel wat. De digitaliseerder weet inhoudelijk totaal niet waar het over gaat en dat is echt een gemis. Terwijl de mensen die het nu nog doen of deden, echt alles wisten.’

Vraagt digitalisering van erfgoed om generalisten? Ook als we daarmee de ‘wandelande encyclopedieën’ verliezen?

‘Ik vrees van wel. Ik vind het jammer, maar daar kunnen we volgens mij niets aan doen.’

Vraagt de ontwikkeling en toepassing van de ontologie niet juist ook om specialistische kennis, en dan bedoel ik niet technisch, maar ook domeinkennis? Is de ontologie een geschikt middel om de digitale infrastructuur te versterken?

‘Dat durf ik niet te zeggen. Ik weet dat Wim Klerks² heel erg enthousiast was over de bijeenkomsten die hij gehad heeft. Maar ik vroeg me wel vaak af of het niet te diep ging. Er zijn nog zoveel bruggen te nemen, ook in technische en financiële zin. Als ik heel voorzichtig ben, denk ik toch dat dit misschien niet de manier is. Het is te diepgaand, we moeten het op veel eenvoudigere manieren doen.’

Is het Theaterinstituut nog op andere manieren bezig met samenwerking op het gebied van gegevensuitwisseling en interoperabiliteit?

‘Ja, we zijn nu een theaterencyclopedie aan het bouwen, die is geënt op de Internet Movie Database.³ De techniek houdt er nadrukkelijk rekening mee dat ook uit andere databases geput kan worden. Niet elke database is op dezelfde manier ingericht, dat is wel een technisch probleem. Soms moet je eenmalig een heel bestand kopiëren en in je eigen database moet inlezen.’

Dan heb je geen dynamisch systeem.

‘Klopt. Karel Dibbets had aangeboden hier samen verder aan te werken en om ons advies te geven. Want ik vind het wel jammer dat hij niet een grotere rol heeft kunnen spelen. Hij heeft wel die helicopterview. In die zin zijn misschien toch de technici in het project er iets te veel mee aan de haal gegaan. Het ging soms heel diep, er moest ontzettend veel uitgezocht worden. Maar máák die koppeling nu eerst eens voor elkaar. Het hoeft niet helemaal goed en compleet en er mogen nog fouten inzitten, maar doe het maar gewoon. Als we op al die andere stappen moeten wachten, zitten we over vijf jaar nog.’

Doe het maar gewoon, zeg je. Maar is het zo eenvoudig, is technisch alles mogelijk en willen we het té goed doen? Of ligt het semantisch en organisatorisch toch iets ingewikkelder dan dat?

‘Soms denk ik dat we het te goed willen doen. Als ik de discussie volg, dan is het te specialistisch en gaat het te veel over de inhoud en te weinig over de vraag wat tenslotte de gebruiker daar aan heeft. Het is bijna een zelfstandig proces om tot een mooi, afgerond iets te komen, waar alle termen en gegevens inzitten. Als het maar compleet is. Maar je kunt het niet helemaal perfect hebben. De gemiddelde gebruiker is verwend, hij googled en vindt iets. In de mediatheek vind je niets als je niet exact de goede termen gebruikt.’

² Betrokken bij de bouw van de ontologie als mediathecaris van het Theaterinstituut.

³ The Internet Movie Database, www.imdb.com.

De gemiddelde gebruiker googled en vindt iets, maar over de betrouwbaarheid en volledigheid is niets te zeggen. Kan een onderzoeker of beheerder van erfgoed zich dat veroorloven?

‘Nee, maar onze grootste groep gebruikers wil gewoon iets over een bepaald persoon weten. De onderzoeker wil alles weten. Daar zit zo’n groot verschil tussen. Als we moeten wachten tot we alle gedetailleerde informatie uit ons systeem kunnen halen, dan zijn veel mensen al lang afgehaakt. Dan heeft Google het van ons overgenomen, of dan zijn er privé-initiatieven. Dat is overigens wat je al ziet, dat zie je in elke branche en bij ons ook. Er zijn bijvoorbeeld cabaretsites. Mensen bouwen zelf dingen, die als je niet op-past sterk voorlopen. Dat is niet zo erg. Via de theaterencyclopedie kun je dat soort sites bijvoorbeeld ook weer incorporeren. Nu moet ik voorzichtig zijn, maar je krijgt natuurlijk dat mensen commentaar kunnen leveren op je data en kunnen aanvullen. Waar sta je dan als erfgoedinstelling, wat is betrouwbaar en wat niet? Ik sta er in ieder geval wel heel erg voor open, al zijn er natuurlijk wel bepaalde grenzen. Je moet een kern hebben, waarvan je zegt “dit is gecontroleerd door TIN” en “dit zou het ook nog allemaal kunnen zijn”. Wij zijn niet meer de almachtige erfgoedinstelling die het allemaal precies weet. Dat heeft er ook mee te maken dat je die deskundigheid niet meer hebt. Een gebruiker weet het dan toevallig wel allemaal en heeft ook nog tijd om dat in te voeren. Hij doet het dan niet op een manier zoals wij dat willen, maar de informatie is er dan wel.’

Gechargeerd gezegd: worden specialisten te dure hobbyisten om als personeel in erfgoedinstellingen te behouden?

‘Dat vrees ik ja. We hebben onze handen vol om de generalistische informatie te schiften en het voor de eeuwigheid te bewaren.’

4. visualiseren van context

Erik Hekman, Harry van Vliet

Het bijeenbrengen van collecties en de integratie van databestanden kent naast organisatorische, professionele en technische uitdagingen nog een andere uitdaging: die van de visualisatie. De inspanningen om collecties gekoppeld te krijgen kunnen nagenoeg teniet worden gedaan door een gebruikersinterface die niet helder in zijn mogelijkheden is en grafisch niet duidelijk en ondersteunend is in de presentatie van de resultaten. Vandaar dat in het project *Cultuur in Context* expliciete aandacht is besteed aan de vraag: hoe visualiseer je relaties tussen objecten in collecties en de context die bij die objecten hoort? De opdracht was om het antwoord op deze vraag te zoeken middels een exploratief onderzoek met als uitkomst een demonstrator, die indien mogelijk gekoppeld zou worden aan de geïntegreerde databestanden. Dit hoofdstuk beschrijft het proces en de resultaten van deze opdracht.

aanpak

De opdracht is uitgevoerd onder supervisie van het lectoraat Crossmedia Content dat verbonden is aan de Faculteit Communicatie en Journalistiek van de Hogeschool Utrecht. Dit lectoraat voert toegepast onderzoek uit naar nieuwe diensten die ontstaan in het huidige digitale medialandschap. Het terrein van cultureel erfgoed is daarbij één van de werkvelden, gegeven de digitalisering die daar momenteel plaatsvindt en het zoeken naar de relatie tussen de fysieke collecties en de digitale representatie ervan op het internet. Met toegepast onderzoek wordt bedoeld dat het onderzoek nadrukkelijk de impact op organisaties en professionals in ogenschouw neemt. Daarin onderscheidt het zich van fundamenteel onderzoek. In dit project is dit naar voren gekomen door de ontwikkeling van een demonstrator die de deelnemers heeft geholpen inzicht te krijgen in de mogelijkheden van integrale toegang door gebruikers tot gekoppelde collecties.

Voor het lectoraat is het ook een opdracht het uit te voeren onderzoek te verbinden met het onderwijs aan de hogeschool zodat het toegepaste onderzoek tot een kwaliteitsverbetering leidt van de primaire taak van de hogeschool: opleiden. Dit heb-

ben we allereerst gedaan door de uitvoering van de opdracht te beleggen bij twee docenten en een student-assistent. In de periode september tot en met december 2007 hebben zij voorbereidend onderzoek gedaan en zijn zij met de eerste concepten gekomen. Dit al in afstemming met andere deelnemers van het project. Ook participeerden zij in discussies van andere projectonderdelen, om inzicht te verkrijgen in de punten die daar speelden. In januari is vervolgens een opdracht geformuleerd voor een studentengroep van het projectbureau Nieuwe Dingen Doen (NDD) van de opleiding. Dit projectbureau verzamelt opdrachten van opdrachtgevers op het gebied van digitale communicatie, waarop derdejaarsstudenten zich kunnen inschrijven. In kleine groepjes werken zij aan deze opdrachten voor de helft van hun tijd met een doorlooptijd van een halfjaar. De studentengroep heeft de eerdere resultaten als input gebruikt voor de ontwikkeling van een eigen oplossing. Dit is aldus te typeren als een evolutionair proces waar de ene groep de resultaten van de andere groep meenam en daarop verder bouwde. Door de koppeling met het onderwijs hebben zowel de leden van het lectoraat, docenten, als studenten, de toekomstige professionals, samen aan een innovatief project gewerkt.

Voor het onderwijs hebben we gekozen voor docenten en studenten van de opleiding Digitale Communicatie. Digitale communicatie is een opleiding binnen de Hogeschool Utrecht waar studenten opgeleid worden om een intermediair te zijn binnen het spectrum van de digitale productie. Behalve creatief en conceptueel worden deze studenten ook geschoold in de daadwerkelijke productie. Usability is een van de punten die centraal staan binnen de opleiding, en dit maakte de keuze voor studenten Digitale Communicatie een logische.

ontwerpdilemma's

De integratie van databestanden zorgt ervoor dat enorm veel informatie beschikbaar komt. Informatie over wie op welke schouwburgstoel zat (persoonsinformatie), is te koppelen aan datgene waarnaar gekeken werd (voorstellingsinformatie), wat het beroep van die persoon was en in welke belastingschaal deze persoon zat (sociaaleconomische informatie). Maar ook informatie over gebouwen en locaties, organisaties (culturele verenigingen, distributiemaatschappijen), acteurs en bijvoorbeeld filmkeuringskenmerken maakt het mogelijk de data vanuit veel verschillende perspectieven en interesses te bevragen. Met zo'n rijkheid aan informatie ontstaat de vraag of dit wel op te lossen is met één gebruikersinterface. Is er één kant-en-klare oplossing? Een andere problematiek die boven water kwam, is de vraag voor *wie* de oplossing geschikt moet zijn. We kunnen ons voorstellen dat, met de enorme rijkheid aan informatie, er meerdere gebruikersgroepen zijn. Bijvoorbeeld geïnteresseerden in een bepaald theater of een bepaald toneelstuk, of mensen die een persoon willen kunnen zoeken op contextuele informatie die zorgt voor een completer verhaal. Wetenschappelijke onderzoekers hebben een specifiekere vraag en zoeken naar verbanden die hen kunnen helpen met hun onderzoek. De insteek van beide doelgroepen is wezenlijk anders. Tijdens het onderzoek zijn we tot twee verschillende manieren van navigeren binnen de gebruikersinterface gekomen: een zogehete 'browse'-interface, waar gebruikers vrij in kunnen navigeren, en een zoekinterface waar op specifieke termen gezocht kan worden. Het laatste zou kunnen lijken op de gebruikersinterface van CinemaContext.nl of Google. Maar geeft dit de context goed weer? Voor ons lag

Erik Hekman

de uitdaging in het ontwikkelen van de ‘browse’-interface en wij hebben ons tijdens het project voornamelijk hierop gericht. Persoon, voorstelling, locatie en tijd zijn concepten die sterk naar voren kwamen tijdens het onderzoek en het bestuderen van de ontologie. Deze aspecten van ‘wie, wat, waar en wanneer’ stonden centraal tijdens het ontwikkelen van de gebruikersinterface, maar bracht ook de probleemstelling met zich mee rond de vraag in hoeverre je alles laat zien. In eerdere ontwerpen kwam naar voren dat, wanneer je te veel laat zien, de gebruikersinterface onoverzichtelijk wordt. Uiteindelijke oplossingen werden gevonden door een van de vier punten centraal te stellen en de rest ‘eromheen’ te presenteren. Tot slot brachten ook de beschikbare data nog dilemma’s met zich mee. Huidige interfaces zijn erg gericht op audiovisuele content, zoals filmpjes, audio en animaties. Gebrek aan beeldmateriaal in de databestanden zorgde voor een uitdaging. In eerste resultaten werd veel aandacht besteed aan gebruikersinterfaces waar veel visuele elementen getoond werden. De digitalisering in *Cultuur in Context* berustte tot op heden echter voornamelijk op tekstuele informatie en relaties, terwijl voor de toekomst wel rekening gehouden moest worden met visuele elementen. Een tweede aspect was dat de data zeer divers waren, met als belangrijkste onderscheid dat het behalve om bronnen over een bepaalde gebeurtenis of persoon ook ging om geaggregeerde gegevens, zoals het aantal toeschouwers bij een bepaalde voorstelling in een schouwburg.

proces en deelresultaten

De eerste concepten die ontstonden werden ontworpen door de student-assistent Petra Mannak. Haar insteek was om alle informatie te groeperen binnen één gebruikersinterface. Centraal daarbij stonden het inzichtelijk maken van locatie en tijd. Bij de gebruikersinterface van afbeelding 1 kan een gebruiker gericht zoeken op een gebeurtenis, locatie, persoon, productie, organisatie of een combinatie daarvan, door sleutelwoorden in te voeren. De resultaten worden op een kaart geprojecteerd. Door de tijdslijn te beïnvloeden kan er gefilterd worden. De gebruikersinterface wordt gebruikt om een vraag te beantwoorden, maar slaat deze vraag en de bijbehorende zoekresultaten ook op, zodat andere gebruikers daar op een later tijdstip gebruik van kunnen maken.

Een variant is te zien in afbeelding 2. Hier is de interface met name gericht op beeldmateriaal, wat onvoldoende aansluit op de huidige data in het project *Cultuur in Context*. De afbeeldingen zijn de resultaten van een bepaalde zoekopdracht. Door op een specifieke afbeelding (resultaat) te klikken wordt verdere relevante informatie gezocht in relatie tot het eerdere resultaat. Een zoekopdracht naar bijvoorbeeld een persoon geeft de personen weer die voldoen aan de zoekopdracht. Wordt er vervolgens op de afbeelding van een specifieke persoon geklikt, dan worden de personen gezocht en afgebeeld met wie die persoon een relatie had. Wederom kan er worden gefilterd door de tijdslijn te slepen en te veranderen.

In afbeelding 3 is te zien dat er ook gekeken is naar de mogelijkheid om een persoon centraal te stellen in de gebruikersinterface. Bob Cruisberg, docent aan de Hogeschool Utrecht, ontwierp een gebruikersinterface waar de persoon in kwestie een levenslijn heeft waar gebeurtenissen centraal staan. De persoon, in de afbeelding Sophia Coppola, heeft relaties met andere personen, locaties, films, gebeurtenissen

et cetera. Alle informatie wordt op een levenslijn gezet; de gerelateerde informatie verandert afhankelijk van de selectie op de levenslijn. De elementen in het getoonde netwerk kunnen worden aangeklikt, waarna een nieuwe selectie wordt getoond, gegroepeerd rond de geselecteerde persoon.

Wat sterk naar voren kwam in deze ontwerpen was dat de kern van de context ligt in het zichtbaar maken van onderlinge relaties. Dit is getracht weer te geven door voor ieder stukje beschikbare informatie een fiche te maken, en de onderlinge relaties door deze fiches met elkaar te verbinden. Hierdoor wordt het netwerk van de context letterlijk zichtbaar. Zo is in afbeelding 4 te zien dat het New Amsterdam Theatre een relatie heeft met William Shakespeare, teksten, locaties en nog andere informatie. Door op de fiche van Shakespeare te klikken wordt deze informatie centraal gezet en andere gerelateerde informatie daaromheen gegroepeerd. Door te selecteren op tijd middels de tijdsbalk kan de gebruiker eventueel irrelevante informatie uit de interface filteren.

Dit principe om het netwerk te laten zien is nog verder doorgevoerd in een later ontwerp, waarbij ook de concepten van ‘wie, wat, waar en wanneer’ een duidelijke rol hebben gekregen (zie afbeelding 5). Daar waar de vorige concepten zich meer richtten op losse elementen en filters in de tijd, focust dit ontwerp zich op de integratie. Als voorbeeld is André van Duin genomen, van wie informatie op te vragen is door op de i te klikken. Om hem heen is informatie gegroepeerd over perioden, gebouwen, collega’s en voorstellingen. In die informatie kan gebladerd worden. Als een gebruiker vervolgens meer zou willen weten over een bepaalde relatie, zoals Theater Carré, dan kan deze geselecteerd worden en naar het midden ‘gesleept’. Het theater staat dan centraal in de interface en de gerelateerde informatie groepeerd zich eromheen.

eindresultaat

In de laatste fase van de ontwikkeling zijn alle ontwerpen overgedragen aan een studentengroep van het projectenbureau Nieuwe Dingen Doen. Zij zijn tot een eindontwerp gekomen dat ook gedeeltelijk is gekoppeld met feitelijke data in de gecombineerde collecties. Het eindontwerp bestaat uit drie geïntegreerde interfaces gericht op:

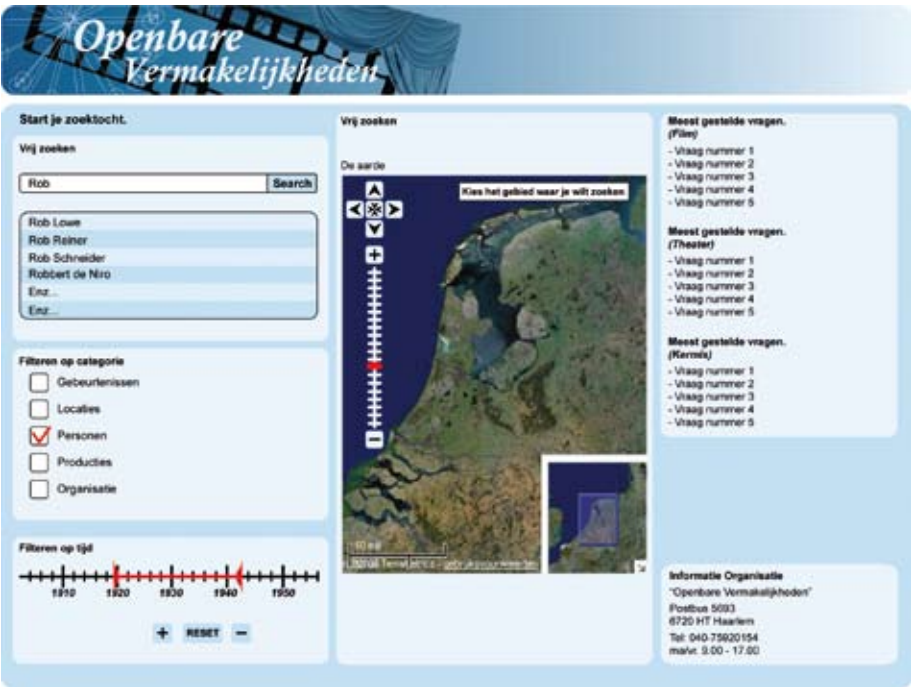
1. gerelateerde informatie in de tijd;
2. geografische informatie en
3. statistische informatie.

Centraal in de interface staat de tijdsbalk (afbeelding 6), waarop gebouwen, voorstellen en personen geplaatst worden. De gebruiker kan uitermate flexibel zoeken en de interface veranderen door zaken weg te klikken, in te klappen of te verslepen. Ook het kleurgebruik ondersteunt de informatie die wordt afgebeeld in de interface. Door nu op een gebouw te klikken kan daar meer informatie over worden opgevraagd, maar tegelijk worden de andere gegevens van voorstellingen en personen die daar niet aan gerelateerd zijn naar de achtergrond gedrongen. Hierdoor wordt het netwerk zichtbaar, steeds in de context van de tijd op de tijdsbalk. De andere twee interfaces zijn verdiepingen van de aanwezige informatie. Het is mogelijk een interface op te vragen waar door middel van Google Maps de informatie, bijvoorbeeld van gebouwen, op is afgebeeld. Dit geeft dus meer een geografische invalshoek op de data (afbeelding 7).

Om tegemoet te komen aan geaggregeerde informatie die in de data zit, is er ook nog een interface op te vragen waarin door middel van allerlei selecties statistische informatie op te vragen is over bezoekersaantallen, voorstellingen, sociaaleconomische gegevens et cetera (afbeelding 8).

conclusie

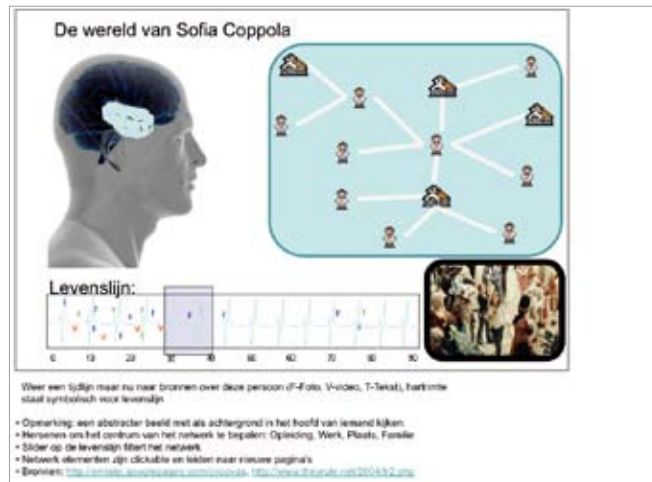
Het tonen van een grote hoeveelheid betekenisvolle en samenhangende data is niet triviaal gebleken. Eigenschappen van de data en de gebruikers bepalen ook in sterke mate de mogelijkheden en wensen die aan de gebruikersinterface gesteld moeten worden. Op basis van dit project lijkt het onvermijdelijk dat er gebruik moet worden gemaakt van verschillende interfaces om aan alle dilemma's tegemoet te komen. Het goed integreren van deze verschillende interfaces is dan een aandachtspunt; dit is niet onmogelijk, maar, zoals gezegd, ook niet triviaal. Wat goed gewerkt heeft in het project is het met verschillende mensen werken aan concepten, en het constant reageren en voortborduren op elkaars voorstellen en tussenresultaten. Ook het in een vroeg stadium presenteren van deze concepten aan andere deelnemers heeft ertoe bijgedragen dat er echt sprake is geweest van een iteratief proces.

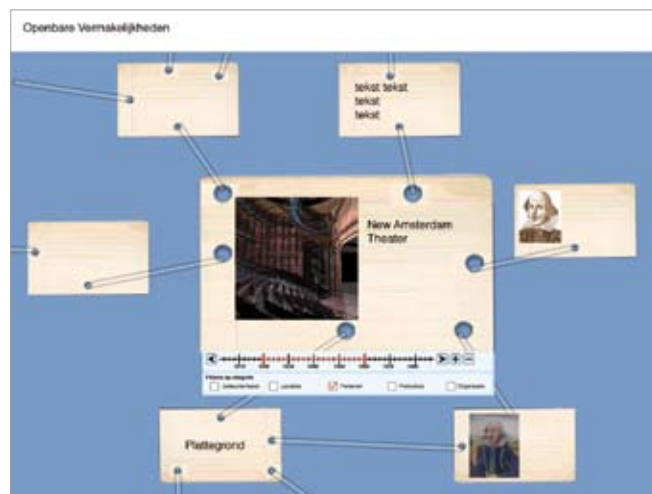
Afbeelding 1

Afbeelding 2

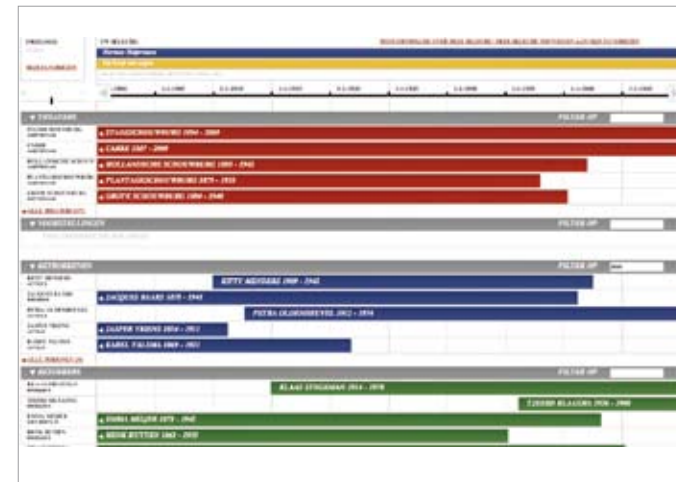
Afbeelding 3

Afbeelding 4

Afbeelding 5

Afbeelding 6

Afbeelding 7

Afbeelding 8

tot slot

Peter van Mensch

Het project *Cultuur in Context* liep van 1 maart 2007 tot 1 juli 2008. Op donderdag 28 juni 2008 vond de afsluitende evaluatiebijeenkomst van de deelnemers plaats en werden de resultaten gepresenteerd op een openbare bijeenkomst in De Balie in Amsterdam. In het hoofdstuk 'Erfgoeddata in nieuwe samenhang' noemde Nancy van Asseldonk een misschien niet geheel onverwachte, maar toch verrassende uitkomst van de evaluatiebijeenkomst. De deelnemers hadden het als waardevol ervaren dat zij de gelegenheid hadden gehad 'een kijkje in de keuken van de ander [te] nemen met de benen op tafel'. Eigenlijk hadden ze daar nog meer de gelegenheid toe willen hebben. Interoperabiliteit van mensen dus, in plaats van interoperabiliteit van metadata.

interoperabiliteit begint bij mensen, niet bij techniek

In het project is, zoals bij zo veel vergelijkbare projecten, veel aandacht gegeven aan de technische kant van het afstemmen en uitwisselen van collectie-informatie. De onderzoeksresultaten hebben bijgedragen tot een groeiend inzicht over de mogelijkheden en beperkingen van verschillende benaderingen van het probleem van interoperabiliteit. Er zijn echter nog flinke stappen te zetten op technisch en semantisch gebied. Het koppelen en integreren van zo uiteenlopende materialen van instellingen die ieder een eigen traditie hebben in het omgaan met data en metadata is een moeilijke zaak. Geautomatiseerde semantische technieken schieten voorlopig nog tekort om tijdsbesparing te kunnen realiseren.¹

Toch blijkt ook nu weer dat techniek niet het grootste knelpunt is. Ondanks alle goede intenties blijkt bij erfgoedbrede samenwerking steeds de eigen traditie van de partners een beperkende rol te spelen. Dit is geen onwil en zelfs geen probleem van conflicterende methoden en technieken. Het zou interessant zijn om te onderzoeken wat precies die eigen traditie van de verschillende erfgoedsectoren inhoudt. Gaat het om het verschil in bedrijfscultuur tussen musea, archieven, bibliotheken en andere instellingen op het gebied van erfgoed, of gaat het om een andere manier van denken? In ander verband wordt binnen het lectoraat Cultureel erfgoed een vergelijking gemaakt

1. Eric Sieverts, 'Interoperabel erfgoed', *Informatie Professional* 9 (2008), p. 11.

tussen de theoretische basisconcepten van de verschillende erfgoeddisciplines. Een eerste inventarisatie geeft de indruk dat de verschillende sectoren op een heel andere manier kijken naar erfgoed.² De verschillen zijn nog onvoldoende in kaart gebracht.

openheid naar de ander

Het succes van samenwerkingsprojecten staat of valt met de bereidheid van erfgoedprofessionals om zich open te stellen voor collega's met andere denkbeelden. Het onderzoek naar de gewenste competenties van de (toekomstige) erfgoedprofessional voegde daar nog een andere dimensie aan toe. De positie als autoriteit die contextinformatie over objecten en collecties monopoliseert, geldt niet alleen collega's in andere erfgoedsectoren; zij geldt ook alle niet-professionele gebruikers van die informatie. Behalve openheid naar de collega's van andere erfgoedinstellingen is dus ook openheid naar de samenleving nodig.

In recente discussies over de maatschappelijke rol van erfgoedinstellingen wordt deze openheid gekarakteriseerd met drie begrippen: toegankelijkheid, participatie en representatie. In het kader van het onderhavige project gaat het om de mate waarin collectie-informatie toegankelijk is voor alle mogelijke groepen van gebruikers, om de mate waarin anderen dan de erfgoedprofessionals zelf invloed hebben op de inhoud van de collectie-informatie, en de mate waarin de collectie-informatie een adequate afspiegeling is van de maatschappelijke diversiteit van inzichten en ervaringen. De maatschappelijke betekenis van erfgoedinstellingen komt niet alleen tot uiting in tentoonstellingen en educatieve projecten. Maatschappelijkheid toont zich ook en vooral in de wijze waarop erfgoedinstellingen omgaan met het contextualiseren van hun collectie-informatie: *cultuur in context* in dienst van de samenleving en haar ontwikkeling.

2. Dit is ook een van de conclusies in het rapport Samenwerking tussen bibliotheken, archieven en musea, opgesteld door Dick Scheepstra in opdracht van de Vereniging van Openbare Bibliotheken (2004).

over de deelnemers

Reinwardt Academie

Penvoerder van het programma *Cultuur in Context* was de Reinwardt Academie, de faculteit Cultureel erfgoed van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten. De Reinwardt Academie leidt op voor organisatorische en ondersteunende functies in erfgoedinstellingen, zoals informatiemanagement en collectiebeheer, presentatie en publieksbegeleiding. De academie verzorgt de enige opleiding in Nederland waar sprake is van een integrale en geïntegreerde aandacht voor het brede erfgoedveld. Zij stimuleert het debat over cultureel erfgoed in Nederland en de relatie tussen opleiding en beroepspraktijk. Richtte de academie zich voorheen met name op musea, een aantal jaar geleden heeft zij haar horizon verbreed naar het gehele erfgoedveld. Om deze verbreding te onderbouwen en verdiepen is in 2006 het lectoraat Cultureel erfgoed ingesteld. Deelnemers vanuit de Reinwardt Academie waren lector Peter van Mensch (programmamanager), de docenten Informatiemanagement Nancy van Asseldonk, (projectleider) en Gerdie Borghuis (verantwoordelijk voor het deelproject ‘kenniskaart’) en diverse studenten.

Stadsarchief Breda

Het Stadsarchief Breda (SAB) zorgt sinds 1862 voor het collectieve geheugen van stad en land van Breda. SAB beheert acht strekkende kilometer archief, 1000 meter boeken en tijdschriften, meer dan 400.000 foto's, negatieven, tekeningen en prenten, inclusief film, video, en geluid, bijvoorbeeld 78-toerenplaten. Daarnaast beheert SAB ook digitaal opgeslagen gegevens. Digitale toegankelijkheid staat hoog op de agenda van het SAB. Een voorbeeld is het project *Digitale Historische Werkplaats*, waarin gekeken wordt naar de ontsluiting van collecties en de ondersteuning van bezoekers bij het kennismaken en creëren van verhalen over Breda. SAB heeft verschillende bestanden in de collectie die betrekking hebben op het thema van *Cultuur in Context*, openbaar vermaak, zoals dossiers over het toezicht op toneelvoorstellingen, toezicht op bioscoopvoorstellingen en bijvoorbeeld persoonsgegevens van bioscoophouders, lokale kranten met advertenties rond de voor- en najaarskermis (vaste tijdstippen), advertenties van de programma's van de 'vaste' bioscopen, advertenties en besprekingen van theateruitvoeringen, artikelen over lokale bioscopen en bioscoophouders en toneelverenigingen. Verder zijn er afzonderlijke archieven aanwezig van toneel- en uitkoopverenigingen, de Katholieke Film Actie, et cetera. Deelnemers vanuit SAB waren Daan Hertogs, Patricia Boschen en Ynze Alkema.

Gemeentearchief Rotterdam

Het Gemeentearchief Rotterdam (GAR) voorziet in historische informatie over Rotterdam en omstreken op basis van archieven (gemeentelijke en particuliere archieven) en verzamelingen (bibliotheek en atlas). Behalve voor de stad Rotterdam voert het GAR deze taak ook uit voor zeven omliggende gemeenten. Het GAR houdt zich bezig met de verwerving, het behoud, het toegankelijk maken en het ter beschikking stellen van historische informatie over Rotterdam. Dit gebeurt niet alleen via de studiezaal, maar meer en meer via de website. Het GAR ontwikkelt een elektronisch depot voor de opslag, het beheer en de beschikbaarstelling van digitale informatie

en de metadata daarvan. Evenals het SAB beschikt ook het GAR over een aantal digitale collecties die in aanmerking komen voor *Cultuur in Context*. Hierbij gaat het om de Digitale Stamboom met gegevens over bewoners van de regio Rotterdam (16e eeuw - medio 20e eeuw), een database met informatie over de verzameling schouwburgaffiches Rotterdam (1791-1887) en een database (in opbouw) met informatie over de verzameling regieboekjes van toneelvoorstellingen (1875-1925). Vanuit het GAR participeerde Margreet Windhorst.

Theater Instituut Nederland

Het Theater Instituut Nederland (TIN) is het kennis- en informatiecentrum van het Nederlandse theater met een levende historische collectie in het Theatermuseum en een uitgebreide documentatie van het hedendaagse theater. De collectie van de mediatheek omvat alle theaterdisciplines, van circus tot cabaret en van dans tot opera. Behalve een groot aantal boeken, tijdschriften en teksten beschikt de mediatheek over honderden videoregistraties van voorstellingen, recensies en duizenden foto's en programmaboekjes. De museale collectie bestaat uit onder andere schilderijen, foto's, prenten- en tekeningen, audiovisueel materiaal en kostuums. Na de Tweede Wereldoorlog is er vooral verzameld vanuit de theaterproducties: programmaboekjes, recensies, affiches, maquettes, ontwerptekeningen, kostuums en ander materiaal. Via de website van het TIN is de collectie te raadplegen. In de databank staan gegevens over meer dan 65.000 voorstellingen met foto's, video- en audiomateriaal, interviews, recensies et cetera, en bijna 173.000 beschrijvingen en afbeeldingen van materialen zoals bladmuziek, theaterteksten, boeken, kostuums, affiches, schilderijen enaccessoires uit voorstellingen. Daarnaast zijn ook de adresgegevens van theatergezelschappen, producenten en theaters vindbaar. Niet alleen metadata die voorheen op 'kaartjes' stonden zijn in de database ingevoerd; ook afbeeldingen en videobestanden werden gedigitaliseerd en zijn digitaal raadpleegbaar. Bijzonder is dat al deze informatie, materialen en afbeeldingen in één database zijn ondergebracht. Voor de 'virtuele collectie' heeft TIN twee bestanden aangeleverd: een selectie van gegevens uit de database over de steden Amsterdam, Breda en Rotterdam tot 1950 en een bestand met gegevens over instellingen en personen. Vanuit het TIN hebben Wim Klerkx en Hans van Keulen geparticipeerd.

Archiefschool

De Stichting Archiefschool is het Nederlandse opleidingsinstituut voor archivariëren. In samenwerking met de Universiteit van Amsterdam en de Hogeschool van Amsterdam verzorgt de Archiefschool de opleiding tot archivaris. De Archiefschool voert daarnaast een eigen programma van toegepast onderzoek uit. De Archiefschool is theoretisch en praktisch actief in zowel het erfgoedveld als op het terrein van de informatievoorziening. De raakvlakken en overlappingsen tussen het erfgoeddomein en het archiefdomein hebben tot een gezamenlijke minor Archieven geleid, waarbij de Hogeschool van Amsterdam, de Reinwardt Academie en de Archiefschool samenwerken. De nieuwe minor is in september 2008 van start gegaan. De Archiefschool is per 1 januari 2009 opgeheven. De activiteiten worden overgedragen aan de Hogeschool van Amsterdam, waar de opleidingen, het onderzoek en de cursussen worden voortgezet. Voor *Cultuur in Context* heeft de Archiefschool haar expertise en ervaring

ingezet bij de ontwikkeling van de kenniskaart. Vanuit de Archiefschool heeft Peter Horsman deelgenomen aan het project.

Erfgoed Nederland

Erfgoed Nederland wil de maatschappelijke positionering van cultureel erfgoed versterken en zet zich in voor het belang en de betekenis van cultureel erfgoed als geheel en van de deelsectoren archeologie, archieven, monumenten en musea. Erfgoed Nederland bestaat sinds 1 januari 2007 en is een samenvoeging van een viertal koepelorganisaties. Een daarvan was DIVA, de Vereniging voor de Documentaire Informatievoorziening en Archiefwezen, de koepelorganisatie voor documentaire informatievoorziening en het archiefwezen. DIVA was vanaf het begin bij *Cultuur in Context* betrokken; na de samenvoeging is dit voortgezet door Erfgoed Nederland. Zij heeft bijgedragen aan de discussie over de kenniskaart in de personen van Frans Hoving en Jeroen van der Vliet.

Universiteitsbibliotheek Amsterdam

De Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam is niet alleen een van de grootste bibliotheken van Nederland, maar heeft ook een belangrijke archief- en museumfunctie, die is ondergebracht bij de Bijzondere Collecties. Onder de afdeling Elektronische Diensten valt het Digitaal Productiecentrum (DPC), dat onderzoekers ondersteuning biedt bij het ontwikkelen van digitale publicaties en databanken. Het DPC heeft de technische infrastructuur gebouwd voor bijvoorbeeld *Cinema Context*, een digitaal onderzoeksinstrument voor de geschiedenis van de filmcultuur (www.cinemacontext.nl). *Cinema Context* is ontwikkeld in samenwerking met de afdeling Mediastudies, onderdeel van de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. *Cinema Context* wordt nu beheerd door de Universiteitsbibliotheek. Renze Brandsma, hoofd van het DPC, was verantwoordelijk voor het deelproject 'virtuele collectie', waarbinnen ook de ontologie ontwikkeld werd. Hij is vanuit DPC ondersteund door Mohamed Bouissaghoulane en Saskia Smit.

Universiteit van Amsterdam, Mediastudies (UvA)

Onderzoekers van Mediastudies van de Faculteit der Geesteswetenschappen hebben in samenwerking met het Digitaal Productiecentrum van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam de website www.cinemacontext.nl ontwikkeld, een digitaal onderzoeksinstrument voor de geschiedenis van de filmcultuur. Het databestand is gebouwd om te onderzoeken waarom de integratie van film en bioscoop in de Nederlandse samenleving zo opvallend afwijkt van die in landen om ons heen. *Cinema Context* is zowel een encyclopedisch naslagwerk als een analytisch instrument. De kern van het instrument bestaat uit vier collecties van gegevens: films, bioscopen, personen en bedrijven. Het bestand bevat gegevens over alle bioscopen die sinds 1900 in Nederland hebben gestaan, biedt toegang tot de dossiers van de centrale filmkeuring tussen 1928 en 1960 én kan zeggen wanneer welke films in welke bioscopen zijn vertoond tussen 1896 tot 1940 in diverse steden van Nederland. Elk programma is opgenomen voor zover de gebruikte bronnen er melding van maken, inclusief vermelding voor zover mogelijk van optredende musici, een kapelmeester, een explicateur of variétéartiest. Het *Cinema Context*-bestand is een van de bestanden die binnen *Cultuur in Con-*

text gebruikt worden voor koppeling aan informatie uit andere informatiebestanden. Vanuit de UvA was Karel Dibbets, senior universitair docent, onderzoeker Mediastudies en initiator van *Cinema Context*, betrokken bij *Cultuur in Context*.

Universiteit Utrecht, Media & Representatie (UU)

Het Instituut Media & Representatie van de faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht organiseert het onderwijs voor de opleidingen Theater-, Film- en Televisiewetenschap, Communicatie en Informatiewetenschap en Genderstudies. Een wezenlijk onderdeel hiervan is onderwijs en historisch onderzoek, ondergebracht in verschillende onderzoeksinstituten. Eén onderzoeksproject is *Theater als een gevangenis van Lange Duur* van het onderzoeksinstituut Geschiedenis en Cultuur, geleid door universitair docent Henk Gras. Het project heeft onder meer een aantal databases opgeleverd die voor het programma *Cultuur in Context* zeer nuttig zijn. Het behelst ten eerste databases gebaseerd op de kaartverkoop van een aantal schouwburgen in Nederland, gekoppeld aan het repertoire en de uitvoerders. Daarnaast is er een prosopografische database gebouwd, waarin ca. 15.500 theaterbezoekers (veelal met ouders en grootouders) met diverse variabelen zijn opgenomen zoals adeldom, schoolopleiding, beroep, functies, sociabiliteit en participatie in de schouwburg. Deze zeer omvangrijke en informatieve databases vormen een belangrijke bijdrage tot het verrijken, koppelen en slim analyseren van vragen die bezoekers van de archieven kunnen stellen. De Universiteit Utrecht heeft de opgebouwde kennis ingebracht en de genoemde databases beschikbaar gesteld voor *Cultuur in Context*. Henk Gras van de UU heeft meegewerkt aan *Cultuur in Context*.

Telematica Instituut

Het Telematica Instituut (TI) is een publiek-private samenwerking, in 1997 opgericht door een groep van vijf kennisinstellingen en een twintigtal grote nationale bedrijven. Aanleiding was de wens van de overheid om Technologische Top Instituten op te richten, om zo de slagkracht en het innovatievermogen in Nederland te vergroten. TI is het Technologisch Top Instituut op het gebied van innovatieve ICT-applicaties. Door de samenstelling van het consortium heeft het instituut zowel technologische als bedrijfskundige kennis als sociale wetenschappen in huis. Inmiddels richt het Telematica Instituut zich behalve op het versterken van de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven ook op het vergroten van de kwaliteit van leven in een steeds complexer wordende maatschappij. Als onderzoeksinstituut neemt het onder andere deel aan het BSIK-programma MultimediaN en het NWO-programma CATCH (Continuous Access To Cultural Heritage). De daar opgedane wetenschappelijk kennis over het koppelen en ontsluiten van multimedia en erfgoedcollecties wordt ingebracht in *Cultuur in Context*. Vanuit het TI hebben Harry van Vliet, Rogier Brussee en Christian Wartena deelgenomen in *Cultuur in Context*.

Hogeschool Utrecht

Het lectoraat Crossmedia Content van de Hogeschool Utrecht (HU) draagt in de vorm van onderzoek en onderwijs bij aan het ontwikkelen en delen van kennis over de toekomst van het medialandschap. Het medialandschap is de afgelopen jaren erg veranderd door de digitalisering van de media en de verandering van mediaconsumptiepatronen. Deze veranderingen zijn nog volop aan de gang en stellen de beroepspraktijk voor grote vragen. Veel media-inhoud gaat niet langer via één kanaal (monomediaal) maar via een uitgekende mix van meerdere media (crossmediaal). Het lectoraat onderzoekt de mogelijkheden van nieuwe mediakanalen en nieuwe mediagenres, maar zal ook antwoord geven op hoe de bestaande media omgaan met de veranderingen in het digitale medialandschap. Cultureel erfgoed is daarbij een van de domeinen waar deze ontwikkelingen worden gevolgd. Vanuit de HU hebben Harry van Vliet, Erik Hekman en diverse studenten geparticipeerd in *Cultuur in Context*.

over de auteurs

Nancy van Asseldonk kwam na haar studie Nederlandse taal- en letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam en stage bij het Filmmuseum eind jaren '90 via Archimedia (European Training Network for the Promotion of Cinema Heritage) in aanraking met archief- en collectiebeheer. Ze werkte vervolgens ruim zes jaar bij het Stadsarchief Amsterdam, waar ze de gemeentelijke stadsdelen en diensten adviseerde en ondersteunde op het terrein van archiefbeheer en recordmanagement. Ze volgde de postacademische opleiding Informatie- en documentmanagement aan de Erasmus Universiteit. Sinds september 2007 is ze docent Informatiemanagement op de Reinwardt Academie.

Gerdie Borghuis heeft na haar opleiding tot bibliothecaris/documentalist gewerkt bij verschillende openbare bibliotheken. Vervolgens werd zij hoofd van het Centraal Documentatie Archief in het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. Zij hield zich hier bezig met de digitale ontsluiting van de informatie. Verdere inhoudelijke verdieping volgde in de opleiding tot cultureel antropoloog aan de Universiteit Nijmegen. Hierna heeft zij gewerkt als museumconsulent. In eerste instantie als consulent registratie ten behoeve van de provincie Noord-Brabant, later als consulent collectieregistratie en -automatisering bij het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Sinds 2001 is zij werkzaam bij de Reinwardt Academie als senior docent Informatiemanagement en e-cultuur en geeft zij colleges aan zowel de bachelor- als de internationale masteropleiding.

Renze Brandsma is hoofd van het Digitaal Productiecentrum (DPC) van de Universiteitsbibliotheek van de Universiteit van Amsterdam. Na het behalen van het doctoraalexamen Scheikunde aan de Universiteit Leiden heeft hij de opleiding Documentaire informatiewetenschap aan de Universiteit van Amsterdam gevolgd. Het DPC is onder zijn leiding uitgegroeid tot zijn huidige omvang en biedt wetenschappers en kennisorganisaties ondersteuning bij het creëren, beschikbaar stellen en archiveren van elektronische publicaties en databanken. Producten van het DPC zijn elektronische tijdschriften, beelddatabanken voor het cultureel erfgoed, elektronische woordenboeken, online inventarissen, institutionele repositories, tekstdatabanken, readers online en multimedia-edities en/of onderzoeksdatabanken. In de categorie onderzoeksdatabanken heeft het DPC onder andere de webdatabase 'Cinema Context' ontwikkeld.

Erik Hekman is werkzaam bij de Faculteit Communicatie en Journalistiek aan de Hogeschool Utrecht als docent onderzoeker. Zijn onderzoek vindt plaats binnen de kenniskring Crossmedia Content, businessmodellen en beleid nieuwe media. Binnen deze kenniskring richt hij zich op onderwerpen als social media, crossmedia, interactieve HD-televisie en (digitaal) cultureel erfgoed. Als docent geeft hij les in onderwerpen als social media, web 2.0, webdesign, object georiënteerd ontwerpen, programmeren en hij begeleidt dit met onderzoek. Zijn educatieve achtergrond is een bachelor in Information and Communication Technology (Hogeschool Arnhem en Nijmegen) en een master in Media Technology (Universiteit Leiden).

Peter van Mensch is als lector Cultureel erfgoed verbonden aan de Reinwardt Academie. Hij combineert deze functie met die van course-director van het International Master Degree Programme in Museology en die van docent Erfgoedtheorie in het bachelorprogramma van dezelfde instelling. In 1993 promoveerde hij aan de Universiteit van Zagreb (Kroatië). Zijn proefschrift ging over de internationale discussie over museologie als wetenschap. De belangstelling voor de relatie tussen praktijk, theorie en ethiek van de zorg voor het erfgoed loopt als een rode draad door zijn vele publicaties en bijdragen aan (inter)nationale bijeenkomsten.

Harry van Vliet is van huis uit zowel psycholoog als film- en televisiewetenschapper. In 1991 promoveerde hij aan de faculteit Letteren van de Universiteit Utrecht, waar hij ook een aantal jaren les heeft gegeven. Daarna heeft hij als business consultant gewerkt bij onder andere Reed Elsevier en heeft hij consultancywerk gedaan voor het ABP en het Ministerie van Defensie. Van 1999 tot eind 2008 was hij als senior onderzoeker en business developer werkzaam bij het in Enschede gevestigde Telematica Instituut, waar hij zich bezighield met onderzoek naar nieuwe media en cultureel erfgoed. In februari 2007 is Van Vliet gestart als lector Crossmedia aan de Hogeschool Utrecht en vanaf 2009 vervult hij deze functie fulltime.

competenties

Competentie 1	Kan erfgoedinformatie managen
Toelichting	Het beheren, (her)verpakken en distribueren van erfgoedinformatie is een kerntaak van de erfgoedprofessional. De omvang en het belang van die kerntaak zijn sterk toegenomen door een aantal ontwikkelingen. Erfgoed kan een fysiek object zijn, maar ook een virtueel object of een verhaal. In het beheer en de communicatie van erfgoed verschuift het accent van het fysieke object naar de betekenis van dat object, naar informatie over het object. Het beheer van erfgoedobjecten is steeds meer ook het beheer van de informatie over die objecten. Het beheer van de informatie over objecten is in toenemende mate verbonden met de communicatie van die informatie binnen en buiten de organisatie. De erfgoedprofessional integreert in zijn / haar nieuwe rol van erfgoedinformatiemanager de bekwaamheden van de registrator, de archivaris en de informatiekundige en verwerft zich een nieuwe positie ten opzichte van de domeindeskundige, de communicatiespecialist en de webmaster.
Deelcompetenties	1. Kan erfgoedinformatie vastleggen, waarderen en interpreterbaar maken. 2. Kan het logistieke en intellectuele management van erfgoedinformatie organiseren en helpen uitvoeren. 3. Kan de behoeften van erfgoedinstellingen en / of van specifieke doelgroepen aan erfgoedinformatie onderzoeken en bepalen. 4. Kan standaards voor het beschrijven van erfgoed helpen ontwikkelen, beoordelen en implementeren. 5. Kan vaststellen aan welke eisen applicaties op het gebied van het beheer van erfgoedinformatie moeten voldoen. 6. Kan doelgroepgerichte producten en diensten leveren waarmee interne en externe gebruikers worden ondersteund bij het vinden en interpreteren van erfgoedinformatie.
Beroepscontext / Beroepsrol	De manager van erfgoedinformatie verricht in de rol van informatiebeheerder de taken van registrator, archivaris en andere beheerders van erfgoedinformatie en verzorgt bovendien de <i>communicatie</i> en de <i>presentatie</i> van die informatie binnen en buiten de instelling.
Beroepshandeling	Erfgoedinformatie vastleggen, ontsluiten, bewerken, (her)verpakken en distribueren. Erfgoedinformatie en -informatiesystemen analyseren en waarderen. Gebruikersonderzoek doen.

Beroepsproduct	Een goed werkend erfgoedinformatiesysteem <i>[relatie met collectiebeheer]</i>. Een effectief erfgoed-informatienetwerk <i>[relatie met collectiebeheer en publieksbegeleiding]</i>. Programma's van eisen voor applicaties waarmee erfgoedinformatie wordt geregistreerd, gearchiveerd en gecommuniceerd <i>[relatie met collectiebeheer]</i>. Inventarisaties van behoeften van de gebruikers van collectie-informatie <i>[relatie met publieksbegeleiding]</i>. Beschrijvingsmodellen voor erfgoedmetadata. Producten en diensten waarmee interne en externe gebruikers worden ondersteund bij het effectief omgaan met erfgoed-informatie en informatiebronnen <i>[relatie met publieksbegeleiding]</i>.
Kritische reflectie en <i>body of knowledge</i>	<i>Kennis en inzicht van:</i> • Erfgoedwetenschappen, in het bijzonder m.b.t. Informatie-management • Ondersteunende disciplines • Voor bedrijfsvoering benodigde disciplines (organisatiekunde, projectmanagement) <i>Voor vaardigheden zie beroepshandelingen</i>

Competentie 2	Kan erfgoed analyseren, interpreteren en waarderen
Toelichting	Wat als erfgoed kan worden aangemerkt en wat zijn betekenis en waarde is, dringt zich niet aan de beschouwer op, maar is de uitkomst van een onderzoek naar de betrokken fysieke en virtuele objecten, naar de omgeving van die objecten en in het bijzonder naar de mensen die met die objecten een duurzame relatie zijn aangegaan. Wie zulk onderzoek wil doen, moet zijn spontane manier van kijken naar objecten kunnen relativiseren en objecten vanuit verschillende invalshoeken en verschillende denkmodellen kunnen observeren, analyseren en interpreteren. De kern van het werk van een erfgoedprofessional is keuzes maken en keuzes maken is waarderen. In alle bedrijfsprocessen tussen verwerven en afstoten waardeert een erfgoedprofessional erfgoed. Als hij/zij dit op een professionele manier wil doen, moet hij/zij een intuïtieve behoefte om de absolute waarde van een object vast te stellen bewust terzijde stellen en vervangen door methodische en controleerbare manier van waarderen, waarin de waarde van het ene object binnen een gegeven context tegen de waarde van het andere object wordt afgewogen en waarin een helder onderscheid wordt gemaakt tussen waarderingsdoelstellingen, waarderingsmethoden en waarderingscriteria. Erfgoedprofessionals kiezen voortdurend, interpreteren voortdurend en waarderen voortdurend. Kiezen voor een interpretatie is ook alternatieve interpretaties uitsluiten. Het is niet alleen de professionele verantwoordelijkheid van erfgoedprofessionals dat ze interpretaties methodisch en ethisch verantwoorden, maar ook mogelijkheden tot herinterpretatie zo groot mogelijk laten.
Deelcompetenties	1. [Kan toegepast onderzoek op erfgoedgebied opzetten, uitvoeren en evalueren en onderzoeksresultaten interpreteren.] 2. Kan de fysieke of virtuele verschijningsvorm en de toegekende en potentiële betekenissen van erfgoed vanuit verschillende gezichtspunten analyseren en interpreteren. 3. Kan een afgewogen beoordeling maken van de huidige en toekomstige relatieve waarde van erfgoed binnen de contexten [van ontstaan, beheer en gebruik]. 4. Kan op basis van een afgewogen oordeel over de relatieve waarde van erfgoed verantwoorde beslissingen (helpen) nemen over verwerving, conservering, ontsluiting, beschikbaarstelling en afstoting. 5. Kan de keuzes die hij of zij gemaakt heeft bij het interpreteren en waarderen van erfgoed en bij het nemen van beslissingen over de verwerving, conservering, ontsluiting, beschikbaarstelling en afstoting van erfgoed methodisch en ethisch verantwoorden.

Beroepscontext / Beroepsrol	De erfgoedprofessional analyseert, interpreteert en waardeert in alle beroepsrollen.
Beroepshandeling	De erfgoedprofessional analyseert, interpreteert en waardeert in alle handelingen die hij/zij verricht.
Beroepsproduct	Elk product dat een erfgoedprofessional voortbrengt is de vrucht van analyse, interpretatie en waardering.
Kritische reflectie en <i>body of knowledge</i>	• Erfgoedwetenschappen • Ondersteunende disciplines geschiedenis, cultuur- en kunstgeschiedenis, antropologie • Kan visie omzetten in actie • Kan keuzes maatschappelijk verantwoorden

Competentie 3	Kan erfgoed behouden
Toelichting	Deze kerntaak heeft betrekking op het behoud van cultureel erfgoed in de volle breedte. De basis is respect voor de fysieke, functionele, contextuele en conceptuele integriteit van objecten. Het gaat daarbij enerzijds om maatregelen gericht op het erfgoed zelf (actieve conservering) en anderzijds om maatregelen gericht op de condities rond het erfgoed (passieve conservering). Maatregelen kunnen nooit leiden tot maximaal behoud, wel kan gestreefd worden naar optimaal behoud, waarbij optimaal is gerelateerd aan het doel waarvoor het erfgoed wordt behouden. Behoud impliceert dus het maken van keuzes (zie hiervoor Kerntaak 2). Al naar gelang de keuzes doen zich verschillende mogelijkheden voor behoud voor: in situ - ex situ, statisch – dynamisch, enz. Vragen die hiermee verbonden zijn, zijn bijvoorbeeld: Is het gezien de risico's voor het behoud opportuun een bepaalde site op te graven? In hoeverre kan een onroerend monument hergebruikt worden? Wanneer is het acceptabel dat een historisch vliegtuig in bedrijf wordt genomen? Ethiek is een belangrijk aandachtspunt. Bijvoorbeeld dient in toenemende mate rekening te worden gehouden met de opvattingen van de "source community" bij het zoeken naar een adequate vorm van behoud. Het beschikbaar stellen van erfgoed houdt risico's in. Duurzaam behoud houdt ook rekening met deze risico's. Daartoe behoort zowel zorg voor de veiligheid van het erfgoed als zorg voor de veiligheid van erfgoedprofessionals en gebruikers.
Deelcompetenties	1. Kan op professionele wijze de fysieke conditie van een object of collectie herkennen en kan van daar uit voorstellen doen voor het verbeteren, dan wel bestendigen van deze conditie, en aanwijzingen geven voor het gebruik. 2. Kan op professionele wijze vaststellen in hoeverre de omgeving van een object of collectie het behoud ervan beïnvloedt en kan van daar uit voorstellen doen voor het verbeteren, dan wel bestendigen van de situatie. 3. Kan bij iedere handeling een afweging maken tussen nut en risico.
Beroepscontext	Iedere erfgoedprofessional is zich bewust van de risico's die beschikbaarstelling met zich meebrengt. Richtinggevend is de intentie een evenwicht te vinden tussen duurzaam behoud en duurzaam gebruik.
Beroepsrol	De erfgoedprofessional met speciale zorg voor het behoud, is verantwoordelijk voor het duurzame behoud van het erfgoed. Dit impliceert zowel aandacht voor het erfgoed als zodanig als voor de omgevingscondities, op de plek waar het erfgoed bewaard wordt, op de plek waar het toegankelijk is en tijdens het transport van de ene naar de andere plek.

Beroepshandeling	• Het bepalen van de conditie van object en collectie • Het formuleren van voorstellen tot verbetering van de conditie van object en collectie • Het in kaart brengen van de omgevingsfactoren • Het formuleren van voorstellen tot verbetering van de omgevingsfactoren • Het afwegen van de risico's van beschikbaarstelling • Voorbereiden en begeleiden van transport, inclusief in- en uitpakken • Inschatten van risico's van braak, brand, overstroming en andere calamiteiten en het opstellen van een preventieplan, alsmede een plan hoe te handelen tijdens en na de calamiteit • Het inrichten van een depot
Beroepsproduct	• Conditierapport • Plan van aanpak voor conservering en restauratie • Collectiebeidsplan • Collectiebeheersplan • Inrichtingsplan depot • Veiligheidsplan • Calamiteitenplan • Vervoersplan • Plan uitvoering ARBO wet
Kritische reflectie en body of knowledge	• Erfgoedwetenschappen, in het bijzonder kennis en inzicht betreffende • Theorie en ethiek van conservering en restauratie • Kennis van materialen en technieken • Basiskennis betreffende fysica en chemie voor zover relevant voor behoudsvraagstukken • Specifieke Vaardigheden in dit verband • Is in staat te anticiperen op onverwachte calamiteiten en kan snel en adequaat handelen wanneer zich een calamiteit voordoet • Kan in een (multidisciplinair) team het belang van het behoud van erfgoed verdedigen • Kan het belang van de zorg voor erfgoed vertalen in beleid

Competentie 4	Kan beschikbaar stellen
Toelichting	Deze kerntaak heeft betrekking op het beschikbaar stellen van cultureel erfgoed als zodanig, maar ook op het toegankelijk maken van informatie betreffende het erfgoed. Het kan gaan om beschikbaar stellen en toegankelijk maken in situ en om werkvormen ex situ, fysiek (zoals bijvoorbeeld een tentoonstelling), virtueel (zoals een website) of in druk (zoals een catalogus). In feite gaat het om het werkzaam maken van erfgoed en erfgoedinformatie in het heden als bijdrage aan een duurzame ontwikkeling van de samenleving. Speciale aandacht heeft het beschikbaar stellen en het toegankelijk maken voor een zo groot mogelijke verscheidenheid van doelgroepen (<i>“social inclusion”</i>). Dat vereist reflectie op relevantie en kennis van algemene en doelgroepspecifieke overdrachtstechnieken. De kerntaak impliceert ook een afweging van de risico's van beschikbaarstelling voor het duurzame beheer van het erfgoed. De kerntaak omvat mede de traditionele werkerreinen museum- en erfgoededucatie en publiekbegeleiding.
Deelcompetenties	1. Kan een activiteit ontwikkelen gericht op het beschikbaar stellen van cultureel erfgoed. 2. Kan een op specifieke doelgroepen gericht beleidsplan publieksbegeleiding en een toegankelijkheidsplan voor een instelling van cultureel erfgoed opstellen en bijdragen aan de implementatie van dat plan.
Beroepscontext/ beroepsrol	De medewerker die verantwoordelijk is voor beschikbaarstelling zal zijn activiteiten gewoonlijk verrichten in teamverband. Ander teamleden zijn bijvoorbeeld inhoudelijk deskundigen (onderzoekers, conservatoren), deskundigen op het gebied van fysiek beheer en informatiebeheer, vormgevers, tekstschrijvers, technici. De specifieke rol die hoort bij Kerntaak 4 is het aansturen van het team vanuit de vooraf bepaalde doelstelling en doelgroep. Als <i>“audience advocate”</i> bewaakt de medewerker de maatschappelijke relevantie van de activiteiten.
Beroepshandeling	• Het ontwikkelen van activiteiten ten aanzien van het beschikbaar stellen van cultureel erfgoed als zodanig en het toegankelijk maken van informatie betreffende het erfgoed. • Het ontwikkelen van een visie op de samenhang tussen de verschillende publiekgerichte activiteiten. • Het aansturen van projectteams. • Het bewaken van de relevantie van de activiteiten in termen van doelstelling(en) en doelgroep(en). • Het onderkennen van mogelijke ethische problemen en het ontwikkelen van een beleid in dit opzicht. • Het uitvoeren van deelaspecten van bedoelde activiteiten. • Het systematisch documenteren van proces en product.

Beroepsproduct	• Beleidsplan beschikbaarstelling • Beargumenteerd voorstel voor een publiekgerichte activiteit • Plan van aanpak voor een publiekgerichte activiteit • Een gerealiseerde publiekgerichte activiteit
Kritische reflectie en <i>body of knowledge</i>	• Erfgoedwetenschappen in het bijzonder kennis en inzicht betreffende • Theorie van communicatie • Theorie van betekenisgeving (semiotiek) • Theorie van leren • Theorie en ethiek van het beschikbaar stellen • Theorie en praktijk van “social inclusion” • Ondersteunende disciplines geschiedenis, cultuur- en kunstgeschiedenis • Voor bedrijfsvoering benodigde disciplines • Is in staat projecten te managen • Is in staat in multidisciplinaire teams te werken en deze teams aan te sturen • Kan doelgroepanalyse maken • Is in staat doelgroepgerichte teksten te schrijven

Competentie 5	Kan een instelling voor cultureel erfgoed positioneren
Toelichting	Deze kerntaak heeft betrekking op het beleid van de instelling voor cultureel erfgoed als geheel. De professional moet bij kunnen dragen aan het strategisch beleid van een instelling voor cultureel erfgoed en moet inzicht hebben in de gevolgen daarvan voor de bedrijfsvoering. Hij of zij betreft hierbij actuele maatschappelijk politieke zwaartepunten en thema's zoals activering van collecties, ethiek van het verzamelen en verbreding van doelgroepen. Hij of zij houdt rekening met financiële en andere praktische beperkende randvoorwaarden. Positioneren houdt ook in het opbouwen van nationale en internationale samenwerkingsverbanden van instellingen voor cultureel erfgoed, het bijdragen aan het opstellen van codes etc.
Deelcompetenties	1. Kan bijdragen aan de organisatie en ontwikkeling van het strategisch beleid van een instelling van cultureel erfgoed 2. Kan bijdragen aan de nationale en internationale positionering van een instelling voor cultureel erfgoed
Beroepscontext / beroepsrol	Strategisch beleid wordt periodiek opgesteld. Instellingen voor cultureel erfgoed hebben in de regel van doen met overheidsbeleid en overheidsinterventie (ministerie, gemeente, provincie, toezichthouders). Instellingsbeleid wordt opgesteld door bevoegd gezag, directie, managers. De professional stelt tevens plannen op voor implementatie van het beleid op deelgebieden.
Beroepshandeling	• beleid ontwikkelen waarbij rekening wordt gehouden met draagkracht, draagvlak, interne en externe stakeholders en financiën. • beleid omzetten naar concrete plannen op deelgebieden • opzetten en onderhouden van een (internationaal) netwerk
Beroepsproduct	• beleidsplan • ondernemingsplan • implementatieplan op

Kritische reflectie en
body of knowledge

Kennis en inzicht t.a.v.

- Erfgoedwetenschappen.
- Kennis en inzicht in het beroep en beroepenveld
 - Kent internationale instellingen voor cultureel erfgoed;
 - Kent actueel overheidsbeleid op het gebied cultureel erfgoed;
 - Heeft kennis van en inzicht in de ethische aspecten van het werk;
- Van de voor bedrijfsvoering benodigde disciplines
 - Heeft kennis van de eisen die worden gesteld aan een effectief beleids-, ondernemings- en implementatieplan;
 - Heeft kennis van de financiële bedrijfsvoering van een erfgoedinstelling. Kan een begroting voor een organisatie of project maken en analyseren
 - Kan onderzoek verrichten naar actuele ontwikkelingen
 - Kan (internationale) samenwerkingsverbanden opbouwen
 - Kan een gestructureerde, heldere en foutloze beleidsnotitie schrijven zowel in de Nederlandse als Engelse taal

Kritische reflectie en *body of knowledge*

Boven zijn de eindkwalificaties beschreven. Per kerntaak zijn steeds ook de vereiste kennis en vaardigheden beschreven. De Reinwardt Academie wil graag deze kennis en inzicht apart expliciteren om te benadrukken dat kennis en inzicht essentieel zijn en om te voorkomen dat bepaalde kennisgebieden niet voldoende worden gethematiserd. Onder beschrijven wij deze kennis en inzicht. In de dagelijkse praktijk van het onderwijs verwerft de student een deel van deze kennis via aparte ondersteunende of autonome vakonderdelen en een deel aan de hand het werken aan beroepsproducten, beroepshandelingen e.d.

1. Heeft kennis van de erfgoedwetenschappen (erfgoedtheorie)

Heeft kennis van en inzicht in (de verschillende onderdelen van de) erfgoedwetenschappen en kan deze kennis en inzichten toepassen in de uitvoering van alle kerntaken. Onder de erfgoedwetenschappen rekenen wij met name museologie en archiefwetenschap

2. Heeft kennis van de ondersteunende disciplines

De Reinwardt Academie gaat ervan uit dat een erfgoedprofessional met name kennis en inzicht van de ondersteunende disciplines heeft verworven t.b.v. de uitoefening van de kerntaken. De Reinwardt Academie richt zich niet op kennisverwerving t.a.v. specifieke verzameldomeinen. Die kennis wordt later in de beroepspraktijk verworven. Dat neemt niet weg dat de verworven kennis en inzicht wel bij kunnen dragen aan de opbouw van kennis op verzameldomeinen. Heeft kennis van en inzicht in (de verschillende onderdelen van de) wetenschappen die vanuit hun specifieke invalshoek kunnen bijdragen aan de interpretatie en waardering van objecten en kan deze kennis en inzichten toepassen in de uitvoering van alle kerntaken. Het betreft met name geschiedenis, cultuur- en kunstgeschiedenis en antropologie.

3. Heeft kennis van de voor de bedrijfsvoering benodigde specifieke disciplines

Heeft kennis van en inzicht in (de verschillende onderdelen van de) disciplines die relevant zijn voor een optimale uitvoering van de beleids- en ondersteunende processen en kan deze kennis en inzichten toepassen in deze bedrijfsprocessen. Het betreft met name Nederlands Recht, commerciële economie, organisatiekunde, projectmanagement en managementtheorie.

4. Kent het beroep en het beroepenveld

Heeft kennis van en inzicht in de ontwikkeling, de organisatie, de besturing, de regulering en de relevante maatschappelijke en politieke omgeving van het beroepenveld, de beroepsuitoefening en de betrokken beroepsgroepen.

5. Kan visie omzetten in actie

Kan een visie ontwikkelen en uitdragen en op basis van die visie verantwoorde en samenhangende keuzes maken, een actieve rol spelen in het nationale en internationale debat over erfgoed en vernieuwende activiteiten op het vakgebied initiëren.

6. Kan keuzes maatschappelijk verantwoorden

Kan alle professionele keuzes maken vanuit de eigen professionele verantwoordelijkheid tegenover de maatschappij en zich dus gedragen in overeenstemming met de professionele gedragscodes. Om dit te kunnen is hij of zij bekend met een breed perspectief van aan cultureel erfgoed verbonden ethische vraagstukken.

Persoonlijk Professionele Kwaliteiten

Boven is beschreven het niveau per kerntaak. Niet elke kerntaak komt steeds per fase aan bod, maar de doelstelling is dat niveauontwikkeling t.a.v. de ene kerntaak ook de niveauontwikkeling t.a.v. de andere kerntaak ten goede komt. In de niveaumatrix, afgeleid van de Dublin-descriptoren, vinden docenten een handvat voor het beoogde niveau in een bepaalde fase.

Buiten werken aan ontwikkeling van het verrichten van handelingen, producten en het verwerven van the body of knowledge and skills, meent de opleiding dat het niveau van een Professional ook wordt bevorderd door de ontwikkeling van een aantal meer algemene persoonlijk professionele vermogens. Onder geeft de opleiding een beeld van wat voor haar de essentiële persoonlijk professionele vermogens zijn.

1. Kan zijn of haar werkzaamheden zorgvuldig, betrouwbaar en met oog voor kwaliteit uitvoeren.

- 1.0. Besteedt geen aandacht aan de organisatie van zijn/haar werk
- 1.1. Houdt het eigen materiaal netjes, houdt een toegankelijk dossier bij van het project en het proces
- 1.2. Houdt werkruimte overzichtelijk en georganiseerd, zorgt voor orde en netheid
- 1.3. Controleert stukken op fouten
- 1.4. Doet onderzoek naar verdere onzekerheden en werkt met projecteigen aanpak van kwaliteitszorg (evalueert zelf en regelmatig)

2. Kan zijn of haar taken uitvoeren vanuit een geïnteresseerde, probleemanalyserende en probleemonderzoekende grondhouding

- 2.0. Stelt vragen
- 2.1. Onderzoekt persoonlijk
- 2.2. Graaft dieper
- 2.3. Doet research
- 2.4. Zet eigen middelen in

3. Kan zijn of haar taken uitvoeren met een dienstverlenende instelling tegenover interne en externe klanten

- 3.0. Voert alleen eigen plannen uit, heeft alleen oog voor eigen product.
- 3.1. Voert verzoeken/behoefte van klanten uit
- 3.2. Onderhoudt open communicatie t.a.v.
- 3.3. Neemt zelf verantwoordelijkheid, handelt om verbeteringen aan te brengen
- 3.4. Heeft langdurige relatie met de klant en kan namens deze advies geven

4. Kan conceptualiseren en abstraheren

- 4.0. Handelt voor elke zaak opnieuw en direct
- 4.1. Herkent patronen
- 4.2. Past complexe concepten toe
- 4.3. Vereenvoudigt complexiteit
- 4.4. Creëert nieuwe concepten

5. Kan het gedrag van anderen beïnvloeden

- 5.0. Maakt een ongerichte indruk, spreekt eigen mening niet uit
- 5.1. Kan intentie, richting uitspreken maar handelt nog niet
- 5.2. Neemt stappen om mensen te overtuigen van de gewenste richting
- 5.3. Neemt stappen om mensen te beïnvloeden (in de gewenste richting)
- 5.4. Onderneemt complexe beïnvloedingsstrategieën om de richting gerealiseerd te krijgen

6. Kan toekomstgerichte initiatieven nemen

- 6.0. Stelt zich afwachtend op
- 6.1. Kan taken doorzetten
- 6.2. Gaat in op zich aandienende niet geplande maar relevante problemen
- 6.3. Handelt met het oog op toekomst (2 maanden)
- 6.4. Handelt gericht om in een niet nabije toekomst effect te realiseren

7. Kan omgaan met onzekerheid,

- 7.0. Volgt anderen
- 7.1. Heeft zelfvertrouwen en handelt of besluit zo nodig tegen anderen in
- 7.2. Ziet zichzelf als een expert
- 7.3. Is helder m.b.t. eigen positie in conflicten, maakt deze positie kenbaar
- 7.4. Werpt zich op als vrijwilliger bij uitdagingen e.d.

8. Kan omgaan met stress

- 8.0. Laat zich meevoeren,
- 8.1. Weerstaat verleiding
- 8.2. Controleert emoties, antwoordt kalm
- 8.3. Managet stress effectief
- 8.4. Antwoordt constructief en kalmeert anderen

9. Kan feedback genereren

- 9.0. werkt niet samen, levert geen bijdrage,
- 9.1. Werkt samen, deelt informatie, drukt positieve verwachtingen uit, levert een 9.2. bijdrage aan debat en product
- 9.3. Stimuleert medegroepsleden tot prestaties
- 9.4. Waardeert en beoordeelt andermans inbreng
- 9.5. Lost samenwerkingsproblemen en conflicten op, doet actief aan teambuilding

10 Kan zich inleven in andere mensen, andere culturen, in de eigen organisatie en in andere organisaties.

- 10.0. Normeert vanuit eigen cultuur
- 10.1. Toont interesse in andere cultuur
- 10.2. Verdiept zich in andere cultuur
- 10.3. Spant zich in gesprekken te kunnen voeren met vertegenwoordigers andere cultuur
- 10.4. Spant zich m.b.t. gedrag zonder daarbij de eigen waarden en normen weg te cijferen.
- 10.5. De opleiding beïnvloedt de vermogens via aparte ondersteuning en deelt ze toe aan onderwijseenheden.

